

Bakı Dövlət Universitetinin

Kitab Yayım Mərkəzi

Z.Xəlilov 23

Tel: +994 12 438-50-16

- Bakı Dövlət Universitetinin nəşrləri.

- Bakı Dövlət Universiteti professor və müəllimlərinin elmi əsərləri.

- Bakı Dövlət Universitetinin tədris və metodiki ədəbiyyatı.

- Azərbaycan, ingilis və rus dillərində.

KİTABXANALARIN DİQQƏTİNƏ:

"Kitabxanaşünaslıq və informasiya"
elmi-nəzəri və praktiki jurnalına
abunə yazılmaq məqsədi ilə
"QASID" mətbuat yayım mərkəzinə
430-05-84 və 493-23-19 №-li telefonlarla,
"AVESTA" yayım mərkəzinə
(012) 494-83-53, (055) 700-78-51
№-li telefonlarla müraciət edə bilərsiniz

ISSN 2219-5882

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA

Elmi-nəzəri və praktiki jurnal

№2 (5)

2011

KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFÖRMASIYA

**ELMİ-NƏZƏRİ VƏ
PRAKTİKİ JURNAL**

*“Kitabxanaşünaslıq və informasiya” jurnalı
08.10.2010-cu il tarixində Beynəlxalq ISSN
Mərkəzi (Paris, Fransa) tərəfindən
2219-5882 sayılı nömrə ilə ardı davam edən
nəşrlərin beynəlxalq reyestrinə daxil edilmişdir.*

№2(5)

2011

**“KİTABXANAŞÜNASLIQ VƏ İNFORMASIYA”
ELMİ-NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ JURNAL**

- Təsisçi və
Baş redaktor:** **Abuzər XƏLƏFOV**
*Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq
İnformasiyalaşdırılma Akademiyasının akademi-
ki, tarix elmləri doktoru, professor*
- Baş redaktor müavini:** **Knyaz ASLAN**
*Fəlsəfə doktoru
(pedaqoji elmlər üzrə), dosent*
- Məsul katib:** **Pərviz KAZİMİ**
- Redaksiya heyəti:** **Tuncel Acar, Türkiyə Milli Kitabxanasının direktoru**
Yekaterina Nikonorova, fəlsəfə elmləri doktoru, professor,
Rusiya Dövlət Kitabxanasının direktor müavini
Yıldız Bakaşova, fəlsəfə elmləri doktoru, professor, Qırğızstan Milli
Kitabxanasının direktoru
Aybəniz Əliyeva-Kəngərli, filologiya elmləri doktoru,
AMEA-nın Elmi Kitabxanasının direktoru
Xəlil İsmayılov, tarix elmləri doktoru, professor
Bayram Allahverdiyev, tarix elmləri doktoru, professor
BDU-nun kitabşünaslıq kafedrasının müdiri
Kərim Tahirov, fəlsəfə doktoru (tarix elmləri üzrə)
Azərbaycan Milli Kitabxanasının direktoru
Mayıl Əhmədov, Prezident Kitabxanasının direktoru
Lətifə Məmmədova, fəlsəfə doktoru (tarix elmləri üzrə)
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin sektor müdiri
Elçin Əhmədov, fəlsəfə doktoru (pedaqoji elmlər üzrə), dosent
Nadir İsmayılov, fəlsəfə doktoru (pedaqoji elmlər üzrə), dosent
Sahib Rzayev, fəlsəfə doktoru (filologiya elmləri üzrə), dosent
Əli Rüstəmov, fəlsəfə doktoru (pedaqoji elmlər üzrə), dosent

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində qeydə alınmışdır.
Şəhadətnamə № 3135, 16.03.2010.

Redaksiyanın ünvanı: Bakı şəhəri, Az1148., Z.Xəlilov küçəsi, 23
Bakı Dövlət Universiteti, 2 saylı tədris korpusu, mərtəbə 4, otaq № 410

Əlaqə telefonu: 439-03-66., (050) 365-48-41
№ 2(5) May-Avqust, 2011

© “Kitabxanaşünaslıq və informasiya”, 2011, №2(5).

LIBRARY SCIENCE AND INFORMATION

SCIENTIFICO-THEORETICAL AND PRACTICAL JOURNAL

*The journal of «Library science and information» dates
in 08.10.2010 was included to the international schedule
by ISSN Centre (Paris, France) numbered
2219-5882 with the regulation
of publications to be continued.*

№2(5)

2011

**“LIBRARY STUDY AND INFORMATION”
SCIENTIFIC-THEORETICAL AND PRACTICAL JOURNAL**

**Founder and
Editor-in-chief:**

Abuzar KHALAFOV
*Honoured Science worker,
Academician of International
Information Academy by UNO, Doctor of
History professor*

Assistant editor-in-chief:

Knyaz ASLAN
*Doctor of Philosophy
(of Pedagogy),
associate professor*

Executive Secretary:

Parviz KAZIMI

Editorial board:

Tuncel Acar, Director of the National Library of Turkey
Catherine Nikonorova, doctor of philosophy, professor, vice-director of Russian State library
Yildiz Bakashova, doctor of philology, professor, director of National library of Kyrgyzstan
Aybaniz Aliyeva-Kangarli, Doctor of Philology, director of Scientific library of Azerbaijan National Academy of sciences
Khalil Ismayilov, Doctor of History, professor
Bayram Allahverdiyev, Doctor of History, professor, Chief of the chair of Book Study of Baku State University
Karim Tahirov, Doctor of Philosophy (on History), Chief of the National library of Azerbaijan
Mayıl Ahmadov, Chief of the Presidential Library
Latifa Mammadova, Doctor of Philosophy (on History), Chief of the division at Ministry of Culture of the Azerbaijan Republic
Elchin Ahmadov, Doctor of Philosophy (on Pedagogy)
Nadir Ismayilov, Doctor of Philosophy (on Pedagogy)
Sahib Rzayev, Doctor of Philosophy (on Philology)
Ali Rustamov, Doctor of Philosophy (on Pedagogy)

Journals have been registered in the Justice Ministry of the Azerbaijan Republic.
Certificate 3135, 16.03.2010.

Address of the editorial office: Baku city, Az1148., Z.Xalilov street, 23
Baku State University, the 2nd teaching building, floor 4, Room 410

telephone: 439-03-66; (050) 365-48-41
№2 (5), May-August, 2011

© “Library study and Information”, 2011, №2(5).

БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ

**НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ
И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

*Журнал «Библиотековедение и информация» включен
Международным Центром ISSN (Париж, Франция)
в продолжающиеся издание международного
реестра под номером 2219-5882 с 08.10.2010*

№2(5)

2011

**“БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЕ И ИНФОРМАЦИЯ”
НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ**

**Учредитель и
главный редактор:**

Абузар ХАЛАФОВ
*Заслуженный деятель науки,
Академик Международной
Информационной Академии при ООН,
доктор исторических наук, профессор*

Зам. главного редактора:

Князь АСЛАН
*Доктор философии
(по педагогическим наукам), доцент*

Ответственный секретарь:

Парвиз КАЗЫМИ

**Редакционная
коллегия:**

*Тунджел Ачар, директор Национальной Библиотеки Турции
Екатерина Никанорова, доктор философских наук, профессор
Йылдыз Бакашова, доктор философских наук, профессор
Айбенюз Алиева-Кенгерли, доктор филологических наук
Халил Исмаилов, доктор исторических наук, профессор
Байрам Аллахвердиев, доктор исторических наук, профессор,
Заведующий кафедры Библиотекосведение
Керим Тахиров, доктор философии (по историческим наукам)
Директор Национальной библиотеки Азербайджана
Маил Ахмедов, Директор Президентской Библиотеки
Лятифа Мамедова, доктор философии (по историческим
наукам)
Эльчин Ахмедов, доктор философии (по педагогическим наукам)
Надир Исмаилов, доктор философии (по педагогическим наукам)
Сахиб Рзаев, доктор философии (по филологическим наукам)
Али Рустамов, доктор философии (по педагогическим наукам)*

Журнал зарегистрирован в Министерстве Юстиции Азербайджанской Республики.
Свидетельство № 3135,16.03.2010.

Адрес редакции: г. Баку, Az1148., улица З.Халилова, 23
Бакинский Государственный Университет, учебный корпус №2, 4-ый этаж, комната № 410

Телефоны связи: 439-03-66; (050) 365-48-41
№2 (5) Май-Август, 2011

© “Библиотекосведение и информация”, 2011, №2 (5).

KİTABXANAŞÜNASLIQ

**KİTABXANA FONDU
ÜMUMBƏŞƏRİ SƏRVƏTİN MƏCMUSUDUR****A.A.XƏLƏFOV**
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə kitabxana fondu anlayışı, müasir şəraitdə kitabxana fondlarının formalaşdırılmasının elmi-nəzəri problemləri araşdırılmışdır.

Beş min ildən artıq tarixi olan kitabxanalar bəşər mədəniyyətinin formalaşmasında həmişə öncül cərgədə olmuş, təhsilin, elmin, mədəniyyətin inkişafına böyük töhfələr vermişdir. Kommunikasiya sistemlərinin əsas həlqələrindən biri kimi kitabxanaların ənənəvi rolu mədəni irsin toplanıb saxlanmasıdan, qorunmasından və nəsilən-nəsilə ötürülməsindən ibarət olmuşdur.

Kitabxanalar həmçinin cəmiyyətin formalaşmasında və təkmilləşməsində iştirak edən digər mədəni sistemlərin də dəyərlərini ötürə bilər və həqiqətən də, bunu etməyə borcludur. Ancaq kitabxanaların tarixi inkişaf prosesində məlum olmuşdur ki, kitabxanalar bilavasitə onların qarşısında duran vəzifələrdən, dəyərlər sistemindən uzaqlaşsa, mədəniyyətdə baş verən dəyişikliklərə cavab verə bilməsə, yeniliklə ayaqlaşmaqdan məhrum olsa, bir də görür ki, sosial məqsədi yoxdur və mədəniyyət onu taleyin hökmünə buraxıb¹. Belə bir mürəkkəb şərait kitabxanalara öz vəzifələrini daha dərindən düşünməyi, öz işini ciddi elmi əsaslar üzərində qurmağı tələb edir.

Məlumdur ki, kitabxananın strukturunu təşkil edən 4 elementdən biri kitabdır (sənəddir). Kitabsız kitabxananı düşünmək mümkün deyildir. Qədim dünyada yaranmış ilk kitabxanalardan başlamış zəmanəmizə qədər kitabxanalar milli, mədəni sərvət kimi qiymətləndirilərkən, həmişə qiymətləndirilməyən kitabxanalarda saxlanılan kitablardır. Kitab bilik mənbəyidir, bəşəriyyətin tarixi yaddaşdır, mənəviyyətdir, elmi kəşfləridir, mədəniyyətdir, texniki nəaliyyətdir, xalqların soy köküdür, dilidir, milli mentalitetidir, əsrlərin arxasından gələn səsidir, ünüdür. Bir sözlə, keçmişlə bu günü bağlayan, bu günlə sabahı əlaqələndirən əsas ünsiyyət vasitəsidir. Məhz buna görə

¹ Шира Д.Ж. Введение в библиотековедение. М., 1983, с.72.

dir ki, hər bir xalq öz milli varlığının, öz düşüncə tərzinin, öz mənəviyyatının əsası hesab etdiyi kitab mədəniyyətini yüksək qiymətləndirir, kitabı sevir, onun qorunub saxlanması, kitabxanalar yaradılması uğrunda mübarizə aparır.

Kitab hər bir xalqın mədəniyyət göstəricisidir, elmi-mədəni irsidir, əcdadlarının, ata-babalarının, böyük və görkəmli şəxsiyyətlərin, filosofların, mütəfəkkirlərin, alimlərin, yaradıcı ziyalıların ruhudur, onların gələcək nəsillə vəsiyyətidir.

Mən deyərdim ki, xalqımızın fəlsəfi təfəkkürünün, mənəvi ruhunun, əxlaqi kamilliyinin məhsulu olan qiymətli kitablarını: “Avesta”, “Kitabi-Dədə Qorqud”, Nizaminin, Füzulinin, M.F.Axundovun, A.Bakıxanovun, N.Nərimanovun, S.Vurğunun, Heydər Əliyevin və başqa şəxsiyyətlərin kitabları xalqımızın kitab mədəniyyəti xəzinəsi, həmişə qürur mənbəyi olub. Işıq və enerji mənbəyi olan bu kitablar daim xalqımızın mədəniyyətə, tərəqqiyə doğru yönəlmiş inkişaf yolunu işıqlandırmışdır.

Beləliklə, kitabxanaların inkişaf və təkamül yolu kitab mədəniyyətinin yaranması, formalaşması və təkmilləşməsi yolundan keçmiş, kitab toplamaq, onun kolleksiyasını yaratmaq, onu qoruyub saxlamaq, gələcək nəsillərə ötürmək qaydaları meydana gəlib, bəşəri təcrübəyə çevrilmişdir. İlk kitabxanaların kitab toplamaq təcrübəsi kitab fondlarının yaranması üçün örnək olmuşdur.

“Fond” latın sözü olub, hərfi mənası “alt”, “torpaq”, “bünövrə”, “nüvə” deməkdir. Qədim kitabxanalar kitabsaxlayıcı (biblioteka) adlanırdı. Sonralar kitabxanalar inkişaf etdikcə, kitabxana anlayışı ilə kitab fondu anlayışı bir-birindən kəskin sürətdə fərqləndiyi ortaya çıxdı. Kitabxana bir çox komponentləri özündə birləşdirən sosial institutdursa, kitabxana fondu onun ayrılmaz tərkib hissəsidir.

Kitabxanaşünaslıqda fond termini XX əsrdən işlənməyə başlanmışdır. “Kitabsaxlayıcı” termini uzun illər keçdiyi təkamül prosesində daha anlaşıqlı və elmi bir termin olan “fond” termini ilə əvəz edilmişdir. “Fond” termininin meydana gəlməsi və yaxın zaman kəsiyində beynəlxalq istilaha çevrilməsi, onun dünya kitabxanaşünaslığında xüsusi anlayış kimi qəbul edilməsinə səbəb oldu. Kitabxana fondu anlayışı kitabxanaşünaslığın mühüm anlayışlarından biri kimi elmi dövriyyəyə daxil edilərək tədqiq edilməyə, kitabxana fondunun yaradılması üçün yeni elmi üsulların, ideya və nəzəriyyələrin yaradılmasına gətirib çıxardı.

Kitabxana fondu anlayışı

Kitabxana fondunun formalaşdırılmasının əsas əlamətlərini, xüsusiyyətlərini ümumiləşdirən, kitabxana fondu anlayışı, bilavasitə kitabxana-informasiya kütləsinin formalaşması nəzəriyyəsinə əsaslanaraq, olduqca mürəkkəb bir proses olan kitab fondunun formalaşdırılmasının elmi əsaslarını, kitabxana fondunun bütövlüyü, tamlığı prinsiplərini və perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Kitabxana fondunun formalaşması olduqca mürəkkəb, dinamik, cəmiyyətdə baş verən hadisələrlə əlaqədar, daim yeniləşən və təkmilləşən bir proses olduğundan, onun həmişə diqqət mərkəzində olmasına və bu işin təşkilinə kitabxananın bütün kadr potensialının cəlb edilməsinə böyük tələbat vardır. Kitabxanaların formalaşdırılması onların qarşısında duran vəzifələrə, kitabxanaların yerləşdiyi ərazinin xüsusiyyətlərinə, iqtisadi inkişaf problemlərinə, oxucu kontingentinin sosial və elmi-mədəni tələblərinə uyğun olaraq aparılmalıdır.

Kitabxana fondlarının formalaşmasına kitabxananın fəaliyyət göstərdiyi ərazidə yaşayan görkəmli ziyalıların, alimlərin, müəllimlərin, həkimlərin müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssislərin və fəal oxucuların cəlb edilməsi də olduqca zəruridir.

Kitab, ilk növbədə, milli sərvətdir. Milli sərvət olan kitablar, onu yaradan xalqın milli sərvəti olmaqla yanaşı ümumbəşəri sərvətdir. Biliyin, elmin vətəni yoxdur. Bir ölkədə yaranmış elm, bütün dünyaya məxsusdur. Mütəfəkkirlərin, yaratmış olduğu elm, mədəniyyət tez bir zaman icərisində bütün bəşəriyyətin malına çevrilir. Bütün elmi nəailiyyətləri əks etdirən kitablar ölməzdir. Dünyanın böyük şəxsiyyətlərinin, filosoflarının, alimlərinin, yazıçı və şairlərin yaratdığı sənət inciləri, bilik mənbəyi, elm və mərifət mənbəyi olan kitablar böyük mütəfəkkirlərin ruhudur. Ruh isə ölməzdir. Min illər bundan əvvəl yaşamış dünyanın dahi şəxsiyyətlərinin ölməz əsərləri bu gün də insanlara onun elminə, təhsil və tərbiyyəsinə, mədəni inkişafına xidmət edir. Bu kitabları dünya mədəniyyətinə bəxş edənlər, milli mənsubiyyətindən asılı olmayaraq dünyanın bütün millətlərinə, bəşəriyyətə xidmət edir. Deməli hər şey insanlara qalır. Kitablarda da insanlara qalır, insanlığa xidmət edir. Bəşər mədəniyyətinin qoyub getdiyi elmi, ədəbi-bədii, fəlsəfi irs bütövlükdə bəşəriyyətə məxsusdur. Ona görə də kitabxana statusuna malik bütün müəssisələr formalaşarkən əsirlərin yadigarı olan əsərlərlə komplektləşməyə xüsusi qayğı ilə yanaşılmalı, bəşəri dəyərə malik olan qiymətli yadigarlar kitabxana fondlarında toplanmalıdır.

Beləliklə, bütün bunlardan aydın oldu ki, kitabxana fondunun formalaşması prosesi mürəkkəb və daim diqqət tələb edən bir sistemdir. Bu sistemin yaradılması və idarə edilməsi üçün kitabxana özünün bütün maddi və kadr

potensialından məqsədyönlü istifadə etməli, sistemin qüsursuz işləməsini təmin etməlidir. Kitabxana fondu tək-cə kitabdan (sənəddən) ibarət deyildir kitabxana fonduna kitab, jurnal, qəzet, not, kart, izoqrafiya, audiovizual materiallar (diofilmlər, mikrofilmlər, maqnit lentləri, plastinkalar) elektron vasitələr, disklər, elektron kitablar, video-kasetlər, telefilmlər, patentlər, disklər və s. daxildir. Kitabxana fondunun yaradılması, sistemləşdirilməsi, təsnifləşdirilməsi, düzülməsi və idarə edilməsini təmin edən amillər icərisində, kitabsaxlayıcının yaradılması, onun müasir texniki vasitələrlə təmin edilməsi, avtomatlaşdırılması işi mühüm elmi-texniki əhəmiyyət kəsb edir. Kitabsaxlayıcının qurulması fondun formalaşması üçün şərait yaratmaqla vahid kitabxana fondu yaratmağa, fondun bütövlüyünü təmin etməyə imkan verir. Kitabxana fondunda saxlanılan nəşrlərin tipindən və növündən asılı olaraq böyük kitabxanalarda kitabxana fondunun strukturunda ixtisaslaşdırılmış müxtəlif fondlar: kitab fondu, qəzet fondu, jurnal fondu, əlyazmalar fondu, audiovizual vasitələr fondu, elektron kitablar fondu, nadir kitablar fondu və s. ola bilər.

Fondun tərkibini diqqətlə nəzərdən keçirdikdə, müasir informasiya cəmiyyəti şəraitində zamanın tələbi ilə informasiya cəmiyyətinin qarşıda qoyduğu vəzifələr və texnoloji tərəqqi nəticəsində, ümumiyyətlə, kitabxana işi quruculuğunda, fondların formalaşması prosesində ciddi islahatların baş verdiyi meydana çıxır. Bu islahatların aparılması qaçılmazdır. Çünki yeni zaman, yeni cəmiyyət özü ilə birlikdə yeni texnologiya, texnoloji tərəqqi, ümumiyyətlə, yeni inkişaf gətirir. Əgər kitabxanalar informasiya cəmiyyətinin qarşıda qoyduğu yeni islahatlarla ayaqlaşma bilməsə, öz sosial funksiyalarını yerinə yetirməkdə çətinlik çəkər, sosial institut kimi öz fəaliyyətini dayandıra bilər.

Doğrudur, hələ də cəmiyyətdə bu islahatların normal şəraitdə, dialektik inkişaf baxımından aparılmasına mane olan sağ və sol qüvvələr (kitabxanaçıları və informatiklər) vardır. Bu qüvvələr icərisində mənim sağlar adlandırdığım mühafizəkar kitabxanaçıları, ənənəvi kitabxanaçılıqdan bərk-bərk yapışaraq cəmiyyətin informasiya tələbatının ödənilməsi şəraitində baş verən yenilikləri görmürlər, aparılması zəruri olan islahatlara qarşı çıxmağa çalışırlar, elektron kitabxanaçılıqdan yan keçməyə üstünlük verirlər. Bu isə yeniliyə qarşı çıxmaq, inkişafı görməməkdir.

İkinci qrup sollar isə informatiklərdir. Bunlar isə ultra yeniciliklər, keçmiş təcrübəni qiymətləndirə bilməyən, yeni informasiya texnologiyasına aludə olan insanlardır. Onlar açıq-açığına ənənəvi kitabxanaların əleyhinə çıxış edir, kitabxananın struktur quruluşunu dəyişməyə çalışır, kitabxananın bütün iş prosesini elektronlaşdırmağı təklif edirlər. Sola nüfuz edən belə mütəxəssislər də mən deyərdim ki, sağa meyl göstərənlərdən də təhlükəlidir. Onlar dərk etməlidirlər ki, 5 min illik tarixi təcrübəsi olan bəşəriyyətin yaddaşı olan kitabxanaların fəaliyyətinə son qoymaq ideyası heç də müasir cəmiyyət üzvlərinin böyük əksəriyyəti tərəfindən müsbət qarşılanmır.

Məhz buna görədir ki, müasir şəraitdə kitabxanaların işinə yüksək qiymət verən YUNESKO-nun informasiya cəmiyyətində kitabxanaların yeri haqqında bəyanatında “Kitabxana informasiya cəmiyyətinin ürəyidir” fikrini irəli sürülməsi dediklərimizi bir daha təsdiq edir².

Son zamanlar həm respublikamızda, həm də bütün dünyada kitabxana-informasiya xidmətinə, elə ayrılıqda cəmiyyətin informasiya təminatına həsr edilmiş elmi konfranslarda, seminarlarda, simpoziumlarda, demək olar ki, bu problemin müzakirəsi gündəlikdən çıxıb, əsas məsələ kimi kitabxana-informasiya infrastrukturunun bizim yaşadığımız informasiya təcavüzü əsrində inkişafı prinsipləri gündəmə gəlmişdir.³

Kitabxana işinin bütün strukturunda yeniliklər baş verməyə, islahatlar aparmağa başlandı. İlk növbədə kitabxanaların avtomatlaşdırılması, kitabxana işi fəaliyyətinin kompüterləşdirilməsi, kitabxana işinin komplektləşdirilməsindən başlamış, kitabların və digər sənədlərin, elektron vasitələrinin kitabxana qaydası ilə işlənməsi, kitabxana-uçot və hesabat işlərinin, həmçinin kitabxana işinin canı olan oxuculara, tələbatçılara, hüquqi və fiziki şəxslərə kitabxana-informasiya xidmətinin informasiyalaşdırılması prosesi geniş meydan almağa, yeni iş üsulu və formaları, metodiki təminat sistemi meydana gəlməyə başladı. Kitabxana fondlarında elektron nəşrlər, şəbəkə texnologiyası, elektron sənədlər əhəmiyyətli dərəcədə artmaqla, ənənəvi kitabxana fondlarını məzmunca zənginləşdirməklə, kitabxana-informasiya infrastrukturunun inkişafını təmin etməyə başladı. Kitabxana fondlarına fiziki cəhətdən ona məxsus olmayan sənədlər axını başladı. İnternet vasitəsilə elektron resursları ilə işləyən oxucu bunların haradan əldə edilməsini bilmir və heç maraqlanmır. Bütün bunlar gələcək kitabxana texnologiyasının innovasiyası kimi formalaşır.

Beləliklə, kitabxana işinə yeni texnologiyanın tətbiqi, kitabxananın kompüterləşdirilməsi prosesi, kitabxana fondu anlayışı, onun formalaşdırılmasına, struktur quruluşuna heç bir dəyişiklik gətirmir, əksinə, fondun tərkibinin elektron vasitələrlə təkmilləşməsinə, məzmunca zənginləşməsinə, oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin yeni mərhələyə qalxmasına səbəb olur. Bütün bunlar bir daha təsdiq edir ki, ənənəvi kitabxanaçılıqdan imtina etmədən, yeniliyin keçmiş ənənələrlə inteqrasiyasını yaratmaq, yeni kitabxana-informasiya texnologiyasını kitabxana işinə tətbiq etmək daha böyük iqtisadi səmərə verməklə bəşəriyyətin əsrlərlə topladığı kitabxanaçılıq təcrübəsini və ənənələrini qoruyub saxlayır.

² Басов С.А. Библиотека в контексте цивилизации и культуры // Библиотековедение, 2010, № 1, с.26.

³ Шрайберг Я.Я. Библиотеки электронная информация и меняющееся общество в информационном веке. Москва, 2006, с.9.

Amerika filosofu Corc Santayaka hələ XX əsrin əvvəllərində ənənə məsələlərindən danışarkən demişdir: “Tərəqqinin əsasında baş verən dəyişikliklərdən daha çox ənənə durur. Kim ki, keçmişi yadda saxlamağa qadir deyil, onu təkrar etmək məcburiyyətindədir.”⁴

Beləliklə, kitabxana fondu – kitabxananın qarşısında duran məqsəd və vəzifələri, sosial funksiyaları həyata keçirmək, əhaliyə (müxtəlif tip oxuculara) kitabxana-informasiya xidməti göstərmək məqsədi ilə formalaşmış, çap əsərlərinin, müxtəlif növ sənədlərin, elektron daşıyıcıların məqsədyönlü, seçilmiş, sistemləşdirilmiş, qaydaya salınmış, təsnifləşdirilmiş elm, bilik və mərifət xəzinəsidir. Cəmiyyətin inkişafının mühüm amili olan bilik ictimai nemətdir. Elmsiz, biliksiz cəmiyyət tərəqqi və inkişafdan məhrumdur. İctimai nemət olan biliklərin kitabxanalarda toplanması, kitabxanalar vasitəsilə xalqa çatdırılması, kitab fondlarının ən qiymətli xəzinə olmasını bir daha təsdiq edir. Məhz buna görə də “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda kitabxana fondunun formalaşması məsələlərinə ayrıca fəsil ayrılmışdır. Ölkəmizin kitabxana fondları Azərbaycan Respublikasının Dövlət kitabxana fondu adlandırılmışdır. Qanunda deyilir: “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Kitabxana Fondu kitabxanalararası əlaqələndirilmiş kompleksləşdirmə, qarşılıqlı istifadə, depozitar mühafizə və mübadilə prinsipləri əsasında təşkil edilən, məlumat-axtarış sisteminə malik olan kitabxana fondlarından ibarətdir. Kitabxanalarda olan nadir və qiymətli nəşrlər, xüsusi kolleksiyalar qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada Azərbaycan Respublikasının milli-mədəni sərvətlər reyestrinə daxil edilir və xüsusi rejimdə mühafizə olunur.... Azərbaycan Respublikası Dövlət Kitabxana Fondu dövlət mülkiyyətidir”⁵.

Daha sonra qanunda kitabxana fondlarının təchizi, milli kitabxana və böyük elmi-mədəni əhəmiyyət kəsb edən kitabxanalara pulsuz məcburi nüsxələr verilməsi məsələləri öz geniş həllini tapmışdır.

Qanunda kitabxana işi sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və dövlətin vəzifələri bölməsində böyük uzaqgörənliklə kitabxanaların informasiyalaşdırılması vəzifələri də öz əksini tapmışdır. Qanunda deyilir: “Kitabxana işinin avtomatlaşdırılması və kitabxana fondlarının tədricən müasir informasiya daşıyıcılarına köçürülməsi, elektron mübadilə sistemlərindən (İnternetdən və s.) istifadə və milli fondların həmin sistemlərdə əks olunması; milli və dünya mədəniyyəti sərvətlərinə yiyələnməyə yönəldilən informasiya sisteminin yaradılması”⁶.

⁴ Шрайберг Я.Я. Библиотеки электронная информация и меняющееся общество в информационном веке. Москва, 2006, с.11.

⁵ Мədəniyyət fəaliyyətinə aid qanunlar toplusu. B., 2003, s.122.

⁶ Yenə orada, s.117.

Bütün bunlar kitabxana fondunun formalaşmasının kitabxana informasiya xidməti binasının bünövrəsi olduğunu və bu prosesin bilavasitə yüksək təhsilli, geniş dünyagörüşlü, təcrübəli kitabxanaçılardan asılı olduğunu bir daha aşkara çıxardı. Kitabxanaçı bilavasitə xidmət etdiyi kitabxananın tipindən və profilindən asılı olaraq kitabxananın yerləşdiyi ərazinin iqtisadiyyatını, əhalinin məşğuliyyət sahəsini, insanların tələb və sorğusunu, mədəni səviyyəsini dərinlən bilməli, kitabxananı formalaşdırarkən kitabxananın yerləşdiyi ərazidə yaşayan ziyalıların, mütəxəssislərin, təhsil işçilərinin köməyindən, tövsiyələrindən istifadə etməlidirlər.

Sovet kitabxanaşünaslığında kitabxana fondlarının iki mühüm tərkib hissəsindən ibarət olması göstərilirdi: bunlardan 1-cisi nüvə, 2-cisi isə komplektləşmə hesab edilirdi. Kitabxana fondlarının formalaşması prosesinə tarixi aspektdən yanaşdıqda məlum olur ki, fondun əsas özəyi olan nüvə bütün dövrlərdə həm bilik mənbəyi olan kitabın qorunub saxlanması, həm də kitabxananın bir sosial institut kimi formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, tarixi təkamül prosesi nəticəsində kitabxana müəssisələrinin bütövlüyünü təmin etmişdir.

Növündən, tipindən, profilindən asılı olmayaraq milli kitabxanalardan başlamış kütləvi kitabxanalara qədər, bütün kitabxanalarda bəşəriyyətin yaratmış olduğu bütün bilik, elm sahələrinə, incəsənətə və texniki ədəbiyyata dair ən mühüm fundamental əsərlər kitabxanaların nüvə fonduna daxil olmalıdır.

Nüvə hər bir kitabxana fondunun əsas tərkib hissəsidir. Nüvə kitabxananın ən zəruri, ən unikal tərkib hissəsi olduğundan, burada kitabxananın tipinə və növünə münasib ən qiymətli bəşəri elmi nailiyyətləri əks etdirən təbiət, texniki, humanitar ədəbiyyat və incəsənətə dair biliklərin əsası olan kitablar, sənədlər, elektron vasitələr və s. toplanmalı qorunub saxlanmalıdır.

Milli, böyük elmi kitabxanalarda fondun nüvə tərkibi üçün demək olar ki, bütün çap əsərlərinin seçilib toplanması zəruridir. Sahəvi kitabxanalarda isə sahəvi ədəbiyyatın toplanması ön plana çəkilməlidir. Kütləvi kitabxanalarda isə bütün elm, texniki ədəbiyyat, incəsənət əsərlərinin ən yaxşı və qiymətliələrinin seçilib toplanması böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Kitabxanaların nüvə fondu nə qədər zəngin və əhatəli olsa kitabxananın cəmiyyətdə tutduğu xüsusi elmi-mənəvi cəkisi bir o qədər artıq olar.

Kitabxana fonduna dair mövcud ədəbiyyatda fondunun ikinci tərkib hissəsi kimi ikinci seçim adlanır. Müasir şəraitdə kitabxanalarda kitabxana fondlarının formalaşması sahəsində baş verən prosesləri diqqətlə izlədikdə belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, bu istilah həm adına, həm də məzmununa görə yerində işlənməmişdir. Əgər fondun iki tərkib hissəsindən birincisi nüvədirsə, onda ikinci tərkib hissəsinin adı nə üçün seçim adlanır. Çünki nüvə özü də seçim nəticəsində formalaşır. Bizcə, kitabxana fondunun ikinci tərkib hissəsinin adı çap məhsulunun və elektron vasitələrin “mükəmməl repertuarı”

kimi adlandırıla bilər. Ola bilsin ki, bizim “mükəmməl repertuar” kimi adlandırdığımız istilah o qədər də müvəffəqiyyətli səslənmir. Hal-hazırda bu istehsal barədə fikirləşməyin vaxtı çatmışdır. Kitabxana fondunun tərkib hissəsi olan hər iki növün formalaşmasında da fərqli cəhətlər vardır. Əgər “nüvə”nin formalaşmasında bəşəriyyətin yaratmış olduğu ən dəyərli elmi, mədəni, mənəvi sərvətləri, elmi kəşfləri əks etdirən nəşrlər və elektron vasitələr daxil edilərsə, “mükəmməl repertuar” adlandırdığımız ikinci tərkib hissəsinə daha böyük həcmidə, cəmiyyətdə gedən bütün prosesləri, yeni elmi, mədəni, mənəvi yenilikləri, elmi kəşfləri, innovasiya xarakterli nəşrləri və informasiya daşıyıcıları daxil edilməlidir. Kitabxana fondunun “nüvə” tərkib hissəsi əsasın təcrübəli, yüksək intellekt səviyyəli kitabxana işçiləri, görkəmli alimlər və təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən, həmçinin oxucu marağı nəzərə alınaraq formalaşsınsa, ikinci tərkib hissəsi bilavasitə oxucuların tələb və sorğuları əsasında formalaşdırılır. Hər iki halda formalaşma prosesi çox mühüm iş hesab edildiyindən, bu prosesin təşkilinə kitabxana olduqca ciddi yanaşmalıdır. Məlumdur ki, oxuculara kitabxana-informasiya xidmətinin təşkili bilavasitə bu iş prosesinin müvəffəqiyyətli aparılmasından asılıdır.

Kitabxana fondunun həm “nüvə”, həm də “mükəmməl repertuar” növlərinin formalaşmasında oxucu sorğuları və tələbatları mühüm amildir. Oxucu tələbatının öyrənilməsi, elmi ümumiləşdirmələr aparılması, fonda alınacaq çap əsərlərinin və audiovizual materialların, elektron daşıyıcıların müəyyənləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hər şeydən əvvəl, oxucu tələbatını öyrənmək üçün xüsusi araşdırmalar aparılmalı, nəzəri cəhətdən əsaslandırılmalıdır. Sahəvi kitabxanalara nisbətən ümumi kütləvi kitabxanalarda ədəbiyyatın seçilməsi prosesi xüsusilə çətinidir. Ümumi (kütləvi) kitabxanaların vəzifəsi olduqca qeyri-müəyyən, mürəkkəb və çoxcəhətli olduğundan, kompleksləşmə işini olduqca çətinləşdirir. Buna görə də ümumi (kütləvi) kitabxanalarda ədəbiyyatın seçilməsində iki istiqamət meydana çıxır. Birinci istiqamət tələbat nəzəriyyəsi istiqamətidir. Ümumi (kütləvi) kitabxanalar dövlət müəssisəsi olduğundan dövlət tərəfindən maliyyələşdirilir. Kitabxana əhalinin tələbatını ödəməyə borcludur. Bunun üçün isə daha keyfiyyətli, az vəsait tələb edən layihələr hazırlanmalı, kompleksləşdirilərkən ədəbiyyatın elektron daşıyıcılarının miqdarı və məzmunu müəyyənləşdirilməlidir. Şübhəsizdir ki, bu problemin həllində ümumi (kütləvi) kitabxanaların üzərinə daha ciddi məsuliyyət düşür. Tələbat nəzəriyyəsini yaradılması və bu nəzəriyyənin ayrı-ayrı komponentlərinin hazırlanması, tələbat nəzəriyyəsinin mahiyyəti, məzmunu, predmeti və anlayışı haqqında araşdırmalar aparmaq, müasir şəraitə uyğun konsepsiyalar hazırlamaq kitabxanaşünaslığın əsas vəzifəsi olmalıdır. Bu nəzəriyyənin hazırlanması bilavasitə kitabxanaların iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsinə əsaslanmalıdır.

Ümumi (kütləvi) kitabxanaların komplektləşməsində ikinci mühüm istiqamət dəyər nəzəriyyəsidir. Dəyər nəzəriyyəsi kitabxanaçının qarşısında daha mühüm vəzifə kitabxanaların ən yaxşı, qiymətli, yüksək elmi səviyyəli, daha uzun ömürlü kitablarla komplektləşdirmək vəzifəsi qoyur.

Dəyər nəzəriyyəsi istiqaməti kitabxananın maddi bazasına, büdcəsinə, kitab almaq üçün ayrılan vəsaitə əsaslanır.

Kitabxanaçının qarşısında çox ciddi bir sual meydana çıxır: “yaxşı” kitablara, “uzun ömürlü” kitablara hansı kitabları aid etmək olar? Kitabxanaçı bu suala cavab vermək üçün yenə də oxucu dairəsinə, mütəxəssislərə güvənməli, onların sorğu və tələbatlarını öyrənib ümumiləşdirmək əsasında dəyər nəzəriyyəsinə əsaslandırılmalı, ümumiləşdirmələr əsasında komplektləşdirmənin perspektiv layihəsini hazırlamalıdır.

Kitabxanaçı komplektləşdirmə layihəsini hazırlayarkən öyrəndiyi və əldə etdiyi biliklərə əsaslanmaqla öz fəlsəfi düşüncələri baxımından işə yanaşmalıdır. Kitabxanaçı belə bir fəlsəfi konsepsiyanı rəhbər tutmalıdır ki, kitablara məhəbbət yox, həqiqətə məhəbbət ön plana çəkilməlidir. “Çünki biliyin nəticəsi müdriklikdir. Müdriklik isə bütün qarşılıqlı əlaqələri ilə birlikdə həqiqətə yetişmək qabiliyyətidir.”⁷

Kitabxanaların komplektləşdirilməsi zamanı istifadə edilən müxtəlif forma və üsullar oxucuların tələbatının ödənilməsi prinsipinə xidmət etməlidir. Məhz bu prinsiplər kitabxana işində baş verən təzahürlərin vəhdətini təmin edir. Bəzi tədqiqatçılar kitabxana fondlarını yaxşı seçilmiş, məntiqi ardıcılıqla tərtib edilmiş, antologiyaya bənzədirlər. Bu və ya digər elm sahəsinə, bədii ədəbiyyata aid tərtib edilmiş antologiyalar oxucular tərəfindən ona görə böyük maraqla qarşılanırlar ki, bu antologiyalarda oxucu öz axtardığını tapmaq imkanı əldə edir. Kitablının təsadüfən bir yerə toplanması hələ kitabxana deyil, bu kitablının cəmidir. Antologiyada olduğu kimi kitablının məqsədyönlü seçilməsi, ardıcılıqla toplanması, cəmiyyətin qarşısında qoyduğu məqsəd və vəzifələrə, oxucuların tələblərinə cavab verə bilməsi zəruridir.

Kitabxana fondu elə seçilib formalaşmalıdır ki, insan biliyinin sistemləşməsinə, biliklərin idarə olunmasına, bilik mənbəyi olan kitablar vasitəsilə insanların mütaliəsinə, tərbiyə, təhsil prosesinə təsir etsin. Görkəmli filosof Frensiz Bekonun ifadəsi ilə desək “mütaliə məqsədli cəmiyyət, o isə məqsədli insan yaradır”⁸. Böyük filosofun bu kəlamı öz peşəsini sevən hər bir kitabxanaçının həyat devizi olmalıdır.

⁷ Шира Д.Ж. Введение в библиотековедение. М., 1983, с.78.

⁸ Yenə orada, s.78.

ƏDƏBİYYAT

1. Басов С.А. Библиотека в контексте цивилизации и культуры // Библиотековедение, 2010, № 1, с.26.
2. Шира Д.Ж. Введение в библиотековедение. Москва, 1983, 180 с.
3. Библиотечные фонды: Учебник. М., 1979, 296 с.
4. Столяров Ю.Н. Библиотека: Структурно-функциональный подход. Москва, 1981, 256 с.
5. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. 2 cildə. C.1. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001, 400 s.
6. Xələfov A. Azərbaycanada kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir. B., 2009, 186 s.
7. Шрайберг Я.Я. Библиотеки электронная информация и меняющееся общество в информационном веке. Москва: Судак, 2006, 36 с.

BOOK FUND SET OF HUMAN VALUES

A.A.KHALAFOV

SUMMARY

The analyzes scientifically-practical problems concept book fund, formation of book fund in the modern conditions.

КНИЖНЫЙ ФОНД СОВОКУПНОСТЬ
ОБЩЕЧЕЛОВЕЧНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

A.A.XALAFOV

РЕЗЮМЕ

Статья анализирует научно-практические проблемы понятия книжный фонд, формирование книжного фонда в современных условиях.

**ŞƏXSİ TƏHSİL MÜTALİƏSİ
VƏ KİTABXANALARDA ONUN TƏŞKİLİ**

S. RZAYEV
A.ƏHMƏDOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə şəxsi təhsil müntaliəsinin məqsədi və məzmunu izah edilir, bu sahədə kitabxanaların məqsədyönlü fəaliyyəti şərh olunur.

Oxucular arasında kompleks tərbiyə işi aparmaq imkanına malik olan kitabxanalar oxucuların şəxsi təhsil müntaliəsinin təşkili sahəsində çoxcəhətli fəaliyyət göstərirlər. Kitabxanalarda oxucuların şəxsi təhsil müntaliəsini təşkil etmək üçün onların müntaliə sorğularını ödəyə bilən müvafiq kitab fondu olmaqla bərabər, burada xidmət işini elmi əsaslar üzrə qura bilən mütəxəssis kitabxanaçılar işləyir.

Şəxsi təhsil müntaliəsi nədir?

Şəxsi təhsil – hər bir şəxsin konkret tədris müəssisəsindən və tədris programından kənar öz mənəvi tələbatını və intellektual ehtiyacını ödəmək məqsədilə müstəqil müntaliə ilə məşğul olması deməkdir.

Şəxsi təhsil müntaliəsinin ən mühüm səmərəli nəticəsi şəxsiyyətin kamilləşməsidir. Məlumdur ki, hər bir fərd şəxsiyyət tituluna malik olmur. Fərddən fərqli olaraq şəxsiyyətdə onun yaşadığı cəmiyyətin sosial əhəmiyyət kəsb edən cəhətləri və sosial münasibətləri mərkəzləşmiş şəkildə təcəssüm olunur. “Şəxsiyyət” yüksək zəkallığı, öz hərəkət və davranışı üçün məsuliyyət hissini, şəxsi ləyaqət və başqa yüksək mənəvi keyfiyyətləri özündə təcəssüm etdirən insandır. Şəxsiyyət müstəqil, sosial cəhətdən fəal olan adamdır. Şəxsiyyətin başlıca cəhəti onun sosial fəaliyyətidir (1). Bu baxımdan şəxsiyyətin sosial fəaliyyəti onun idraki fəallığını gücləndirir. Buna müvafiq olaraq mənəvi tələbatı artır, genişlənir.

Məlum həqiqətdir ki, insanın mənəvi tələbatı genişləndikcə o, daha çox məlumatlanmaq, kamilləşmək, zəngin informasiya kanallarından daha çox səmərələnmək istəyində olur. Artıq bir çox əsrlərdir ki, insanın mənəvi tələbatının ödənilməsində müntaliənin ən böyük imkana malik olması bir həqiqət kimi qəbul olunur. Bu cəhətdən ayrı – ayrı fərdlərin idraki fəallığının yaranmasında, fəallaşma ilə əlaqədar mənəvi tələbatlarının ödənilməsində kitabxanalar mühüm rol oynamaq imkanına malikdir.

Bu halda sual ortaya çıxır ki, ayrı-ayrı fərdlərin idraki cəhətdən fəallaşmasına kitabxanalar necə təsir göstərir? Cavab olaraq deyək ki, kitabxanalarda oxucularla fərdi işlər aparılmaqla bərabər, həm də müxtəlif məzmunlu və

müxtəlif formalı kütləvi tədbirlər keçirilir. Belə ki, müxtəlif marağa, müxtəlif intellektual imkana və dünyagörüşə malik oxucu qruplarının istəyinə müvafiq olaraq kitabxanalarda rəngarəng mövzularda təşkil olunan kitab müzakirələri, oxucu konfransları, disputlar, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri, görkəmli elm, ixtisas və peşə sahibləri ilə görüşləri iştirakçılarda özünəməxsus mənəvi tələbat yaradır, konkret məsələyə maraq oyadır. Yaranan hər bir maraq insanda mütaliə tələbatına çevrilə bilər. Demək, kitabxanalar insanlarda həm mənəvi tələbat yaratmaq, həm də bu tələbatı ödəmək imkanına malik müəssisə kimi cəmiyyətin həyatında ciddi rol oynaya bilər.

Bu fikir artıq bəşəri məzmun kəsb etmiş və dünyanın müxtəlif təşkilatlarının rəsmi bəyanatlarında öz əksini tapır. Məsələn, yaşlıların təhsili haqqında Hamburq Bəyannaməsində bu barədə maraqlı və həyati əhəmiyyət kəsb edən fikirlər söylənilmişdir (2).

Yaşlıların şəxsi təhsili ilə əlaqədar həm Hamburq Bəyannaməsində, həm də Lissabon Bəyannaməsində əsaslı şəkildə izah olunur ki, şəxsi təhsil şəxsiyyətin mənəvi tələbatına müvafiq öyrənmək obyektivi olan problemlərin sərbəst seçilməsi, informasiya mənbələri ilə müstəqil işləmək, bilik səviyyəsini yüksəltməkdir. Əlbəttə insanların öyrənməklə əlaqədar bu istəkləri yalnız kitabxana şəraitində mümkündür. Ona görə də hər bir kitabxananın ümdə vəzifəsi oxucuların hər növdən olan mütaliə sorğularının operativ, dolğun ödənilməsi kimi izah olunur.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda deyildiyi kimi, “Kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərəvlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, müstəqil və yaradıcı düşüncəni vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir”(3).

İnsanın rəngarəng və müxtəlif məqsədli fəaliyyətləri sırasında mütaliə ilə əlaqədar fəaliyyətinin nəticəsi daha aydın və səmərəli şəkildə hiss olunur. Çünki mütaliə nəticəsində əldə edilən hər bir nailiyyət özünü real həyatda, təcrübədə biruzə verir və gələcək həyat fəaliyyətində qazanılacaq istənilən uğur bu günün mütaliəsinin səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Hər bir oxucunun mütaliəsinin səviyyəsi onun mütaliə mədəniyyəti səviyyəsindən birbaşa asılıdır. Ona görə də kitabxanalarda, xüsusilə kütləvi kitabxanalarda, eləcə də uşaq kitabxanalarında oxucuların mütaliə mədəniyyəti səviyyəsinin yüksəldilməsi kitabxanaçıların daim diqqət mərkəzində olur.

Mütaliə mədəniyyəti dedikdə, mütaliənin həyati əhəmiyyətini dərk etməklə mütaliə marağına malik olmaq, bu marağa müvafiq sorğular müəyyənləşdirmək və həmin sorğular üzrə ədəbiyyatı kitabxana şəraitində əldə edə bilmək, bu məqsədlə müxtəlif məlumat aparatından, biblioqrafik vasitələrdən istifadə edə bilmək, nəhayət əldə edilən ədəbiyyatı şüurlu və yaradıcı şəkildə

mütaliə etmək bacarığı nəzərdə tutulur. Bu sahədə kitabxanaların qarşısında təlimatlandırıcı iş aparmaq vəzifəsi durur. Özlərinin mütaliə tələbatlarını ödəmək məqsədilə müvafiq ədəbiyyatı seçmək üçün kitabxanaya müraciət edən oxuculara kitabxananın həm kataloq və kartoteka sistemindən, həm də məlumat – bibliografiya aparatından istifadə edə bilmək qaydalarını izah etmək vəzifəsi durur. Bununla kitabxanaçılar həm oxucuların lazımı ədəbiyyatı sərbəst seçə bilmək bacarığı aşılənmiş olur, həm də hər xırda sorğu üçün kitabxanaçılara müraciət etməyin qarşısını alırlar.

Kitabxanaçılar bu məqsədlə öz kitabxanalarında mövcud olan kataloq və kartoteka sisteminin məzmunu və quruluşu haqqında oxucularda aydın təsəvvür yaratmaq üçün həm fərdi, həm də qrup halında izahat işi aparmalı olurlar. Bu izahat işlərində kitabxanaçılar kitabxanada mövcud olan müxtəlif növlü kataloqların hər birinin oxucuların hansı sorğusuna cavab vermək imkanını aydınlaşdırırlar. Oxucular bilməlidirlər ki, müxtəlif növlü kataloqların hər biri oxucuların suallarına cavab verə bilmək imkanı baxımından o birindən əsaslı şəkildə fərqlənir.

Oxucuların kitabxanadan və kitabdan istifadə edə bilmək bacarığını və səriştəsini məhz kitabxanaçılar tərbiyə etməli olur. Kitabxanaçılar çalışırlar ki, kitabxanaya öz sorğusuna cavab almaq üçün gələn hər bir oxucu kitabxanada davranış qaydalarından tutmuş, lazım olan ədəbiyyatın araşdırılması, seçilməsi, onun səmərəli mütaliəsi və qiymətləndirilməsi məsələsinə qədər hər şeydə sərbəst fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olsun, mütaliəyə yaradıcı münasibət bəsləyən bir şəxsiyyətə çevrilsin.

Bəşər mədəniyyətinin tərkib hissəsi olan mütaliə mədəniyyətini cəmiyyət daxilində formalaşdırmaq, onu ictimai hadisəyə çevirmək üçün kitabxanalar həm müasir, həm də klassik təbliğat üsullarından istifadə edirlər.

Əlbəttə, təbliğat üsulu dedikdə, bu və ya digər ədəbiyyat nümunəsi haqqında sadəcə məlumat verilməsi nəzərdə tutulmamalıdır. Əhalini kütləvi mütaliəyə cəlb etmək üçün toplanmış mədəni sərvətlərin əhaliyə mümkün qədər çox yaxınlaşdırılması tələb olunur. Bu məqsədlə kitabxanalar müxtəlif kütləvi təbliğat vasitələrindən istifadə etməklə bərabər, həm də radio və televiziya verilişlərində kitaba və mütaliəyə maraq oyadan, müxtəlif ədəbi əsərləri kütləvi dildə təbliğ edə bilən daimi rubrikalar apara bilərlər.

Məlumdur ki, bu gün ölkəmizin müxtəlif kitabxanaları əhalinin mütaliəyə olan marağını artırmaq üçün təbliğat işinin klassik vasitələrindən, əyani, şifahi və mətbuat təbliğatı üsullarından istifadə edir. Bu cəhətdən kitabxanalarda təşkil olunan kitab təqdimatlarına, kitab müzakirələrinə, bibliografik icmallara, disputlara, müəlliflərlə görüşlərə yeni məzmun, forma tətbiq olunmalıdır.

Müxtəlif məzmunlu kütləvi tədbirlər oxucuların, xüsusilə gənc nəslin təfəkkürünün, intellektual səviyyəsinin formalaşmasında həlledici rol oynayır.

Bütün dünyada olduğu kimi respublikamızın kitabxanaları təşkil etdikləri kütləvi tədbirləri öz hüduqları çərçivəsində deyil, ümumtəhsil, ali və orta ixtisas məktəblərilə, eləcə də başqa mədəni – maarif müəssisələri ilə əlaqəli şəkildə keçirməklə, daha geniş oxucu kütləsini əhatə etməklə cəmiyyətin mütaliə fəaliyyətinin genişlənməsinə lazımi təsir göstərir.

Kitabxanaların oxuculara təsir mexanizminin çoxcəhətliliyini görüb, onların fəaliyyətini ümumiləşdirən professor A.Xələfov yazır: “Kitabxanalar bəşəriyyətin mədəni sərvətlərini toplayan, mühafizə edən, ictimai istifadə üçün nəsilədən – nəsilə çatdıran, cəmiyyətin tərəqqi və inkişafında yaxından iştirak edən, cəmiyyət üzvlərinin mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək edən... öz ətrafında böyük oxucu dairəsi toplayıb onlara informasiya və kitabxana xidməti göstərən, oxucuların tələbatını ödəməklə mütaliə prosesinə kömək edən sosial instituttur”(3).

Məhz bu institut hər bir fərdin intellekt baxımından cəmiyyət üçün yararlı olması ideyasına müvafiq olaraq, mütaliənin daha kütləvi xarakter almasına, oxucuların daha səmərəli mütaliə etmək səriştəsinin formalaşmasına çalışmalı, oxucuların müxtəlif mütaliə sorğularının tam, dolğun və operativ ödənilməsinə nail olmalıdır.

Ölkədə bu sahədə qarşıya qoyulan vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün kitabxana fondların profilə uyğun tamlığına və kitabxanaların mütəxəssis kadrlarla təmin olunmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Məlumdur ki, kitabxana fondlarının tamlığı oxucu sorğularının ödənilməsi prosesində “yox” cavablarının aradan qaldırılması ilə bərabər, həm də şəxsi təhsil mütaliəsinin kompleks məzmun kəsb etməsinə kömək edir. Şəxsi təhsil mütaliəsinin kompleks məzmun kəsb etməsi üçün kitabxanalarda ədəbiyyat təbliğinə kompleks yanaşmaq tələb olunur. Ona görə də oxucuların hərtərəfli inkişafına kompleks yanaşmanın aparıcı sahəsi olan ədəbiyyatın kompleks təbliği kitabxanaçılar tərəfindən düşünülmüş elmi əsaslar üzərində qurulmalıdır.

Bu vəzifələrin öhdəsindən gəlmək üçün kitabxanaların abonement və qiraət zallarında çalışan hər bir kitabxanaçı öz fəaliyyətini kitabların qiymətləndirilməsinə, seçilməsinə və məqsədyönlü tövsiyyəsinə həsr edərək öz oxucuları ilə sistemli şəkildə fikir mübadiləsi etməli, onlara lazımi məsləhətlər verməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Sosiologiya. Dərslik. Bakı, 2005, 55 s.*
2. *Yaşlıların təhsili haqqında Hamburq Bəyannaməsi. "Təhsil gündəmi", 2003, 26 sentyabr.*
3. *Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi. Dərslik. 2 hissədə. H.1. Bakı, 2004, 328 s.*

**READING OF PRIVATE EDUCATION AND PROBLEMS
OF IT'S FORMING IN LIBRARIES**

S.M.RZAYEV, A.N.AHMADOVA

SUMMARY

Purpose and maintenance of the reading of private education is explained in this article. In article is commented expedient activities of the library.

**САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ И ЕГО ЗАДАЧИ
ФОРМИРОВАНИЯ В БИБЛИОТЕКАХ**

С.М.РЗАЕВ, А.Н.АХМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

В статье поясняется цель и содержание самообразовательного чтения и, также излагается целесообразная деятельность библиотек в этой сфере.

**TÜRKİYƏ CÜMHURİYYƏTİ
BÖYÜK MİLLƏT MƏCLİSİ KİTABXANASI
VƏ MÜASİR KİTABXANA XİDMƏTİ**

M.F.NAMAZOV

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Kitabxanası

P.F.KAZİMİ

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalə Türkiyə Cümhuriyyəti Böyük Millət Məclisi Kitabxanasının yaranması, inkişafı və fəaliyyəti haqqında ümumi təhlili özündə əks etdirir. Burada müasir informasiya cəmiyyəti kontekstində inteqrasiya meyilləri xüsusilə qeyd olunur.

Türkiyə Cümhuriyyətinin 85 illiyi ilə əlaqədar çap edilmiş “Məclis Kitabxanası” bülleteni Türkiyə parlamentarizmində kitabxana fəaliyyətinin mühüm rolunu məzmunlu şəkildə ifadə edir.

1920-ci ildə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin fəaliyyətə başlaması ilə eyni vaxtda Məclis Kitabxanası istifadəyə verilmişdi. Millət vəkili Dr.Mazhar kitabxananın ilk rəhbəri olmuş, Məclis Kitabxanasının ilk fəaliyyət siyasətini müəyyənləşdirərək həyata keçirmişdir. 5 nəfərdən ibarət kitabxana komissiyası təsis olunmuş, I və II Osmanlı məclisinin rəsmi sənədlərindən ibarət 5000 cild kataloq, qəzet, jurnal və digər materiallar kitabxananın fonduna daxil edilmişdi. Müəyyən olunur ki, Məclis Kitabxanası özünə qədərki məclis kitabxanalarının varislik prinsipini qorumuş və ənənələri inkişaf etdirmişdi.

1960-cı ildə istifadəyə verilmiş Məclis Kitabxanasının yeni binası əvvəllər yerləşdiyi binalardan fərqli olaraq Parlament Kitabxanası üçün layihələşdirilmişdir. Xüsusi layihə əsasında tikilmiş Məclis Kitabxanası 2550 kv.metr əraziyə malikdir və onun perspektivdə genişləndirmə imkanları da vardır.

Kitabxana MARK proqramı ilə təmin olunmuş, elektron kataloqu tərtib edilmiş, zəngin kitab və sənədlər fondu formalaşdırılmışdı. Kitabxana ölkə daxilində çap məhsullarının məcburi nüsxələrini alır, xaricdə çap olunan nəşrlərin seçilmiş komplektləşməsinə həyata keçirir.

Türkiyə Cümhuriyyəti Böyük Millət Məclisinin Kitabxanasının kadr təchizatı məsələsi də xüsusi həssaslıqla həyata keçirilir. Kitabxananın müdir vəzifəsini tutmaq üçün mütləq kitabxanaçılıq təhsili almaq və 5 ildən artıq parlamentdə iş təcrübəsinə malik olması tələb olunur. Haazırda kitabxananın yüksək peşəkarlardan ibarət kollektivi formalaşmışdı.

Məclis Kitabxanası 4 istiqamətdə fəaliyyət inteqrasiyası həyata keçirir:

I istiqamət - Avropa Şurası və Avropa parlamentləri ilə informasiya və resurs mübadiləsi.

II istiqamət - Türkdilli respublikaların parlamentləri ilə informasiya və resurs mübadiləsi.

III istiqamət - İslam ölkələri parlamentləri kitabxanaları ilə informasiya və resurs mübadiləsi.

IV istiqamət - Dünya parlamentləri kitabxanaları ilə informasiya və resurs mübadiləsi.

Kitabxana əlaqələrinin genişliyi və əhatəliyi baxımdan unikal fəaliyyət həyata keçirməkdə, İslam ölkələri parlamentlərarası əlaqələr kontekstində də Məclis kitabxanası geniş fəaliyyət göstərməkdədir.

Həyata keçirilən integrasiya resurslarının mübadiləsi, qeyd olunan bütün istiqamətlərdə xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq həyata keçirilir. Burada hər istiqamət müstəqil şəkildə araşdırma obyektinə ola bilər.

Türkdilli respublikalarının parlamentlərarası əlaqələrinin prioritet təşkil etməsi məclis kitabxanalarının da əlaqələrində öz əksini tapmaqdadır. Qarşılıqlı səfərlərin, yazışmaların və resurs mübadiləsinin genişliyi bunu sübut edir. Əlaqələrin inkişaf dinamikası və keyfiyyət dərinliyi bu münasibətlərin yaxın illərdə daha da, genişlənməyini iddia etməyə bizə əsas verir.

Türkdilli Respublikalarının Parlament Assambleyasının aprel ayında Astanada keçiriləcək növbəti yığıncağında Parlament Kitabxanaları arasında yeni bir protokolun imzalanması nəzərdə tutulmuşdur. Hazırda həyata keçirilən əməkdaşlıq və informasiya mübadiləsi bu protokolların imzalanmasından sonra yeni hüquqi əməkdaşlıq mərhələsinə qalxacaqdır.

Kitabxananın elmi-tədqiqat şöbəsi 1982-ci ildə yaradılmışdır. Onun əsas tədqiqat obyektinə millət vəkillərinin məlumat ehtiyacının öyrənilməsi, sorğuların yerinə yetirilmə dərəcəsi, millət vəkiliyin peşəkar fəaliyyətində məlumatların təminatının rolu problemlərini öyrənməkdən hüquq, ekologiya, beynəlxalq münasibətlər, siyasət və ictimai elmlər sahəsində məlumatın analizi həyata keçirilir. Xarici dilləri bilən peşəkar mütəxəssislər kollektivi formalaşmışdır. Dünyanın müxtəlif istiqamətlərindən daxil olunan məlumat analiz olunur və istifadəyə tövsiyə edilir. Millət vəkillərinin sorğuları əsasında, dövlət əhəmiyyətli və ya dünya gündəmində olan məsələrlə əlaqədar bibliografik və informativ icmalar hazırlanır və hesabatlar verilir.

Mətbuatda və kommunikasiya vasitəsilə ötürülən məlumat kütləsi mütəxəssislər tərəfindən öyrənilir və sistemləşdirilir. Kitabxana elektron resursların xüsusi sistemləşdirilmiş fonduna malikdir. Kitabxana fondunda 300 min nüsxə türkçə və xarici dillərdə olan çap məhsulu saxlanılmaqdadır. Hər il 10-15 min nüsxə çap vahidi və ya elektron resursdan ibarət yeni materiallar xüsusi seçimdən keçməklə kitabxana fonduna daxil edilir.

Kitabxananın hesabatlarından məlum olur ki, Osmanlı dövründən başlayaraq qəbul edilmiş sənədlərin 90%-i elektron formatda hazırlanıb və sistemə daxil edilib. Bu sahədə kitabxananın qabaqcıl təcrübəsi diqqəti cəlb edir və əhəmiyyətlidir.

Kitabxana ilk növbədə millət vəkillərinə geniş mənada kitabxana – informasiya xidməti göstərməkdədir. Bununla yanaşı kitabxananın əsas qaydalarına riayət etmək şərti ilə hər hansı bir vətəndaşa da xidmət göstərilir. Kitabxananın elektron kataloqu və resursları sosial şəbəkələr vasitəsilə kütləvi istehlakçının da istifadəsinə şərait yaradır. Bu baxımdan məclis kitabxanası proqresi xidmət siyasəti həyata keçirməkdədir.

Parlamentlərarası məlumat mübadiləsini həyata keçirən mərkəz funksiyasını artıq parlament kitabxanaları həyata keçirir. Bu məqsədlə vaxtaşırı seminarlar, treninqlər və təcrübə mübadiləsi məqsədilə qarşılıqlı səfərlər həyata keçirilir.

Türkdilli Dövlətlərin Parlamentlər Assambleyası (Türk PA) son illər fəaliyyətini xeyli genişləndirmişdir. Vaxtaşırı keçirilən görüşlər, qəbul edilən rəsmi sənədlər münasibətlərin inkişaf dinamikasını ifadə edir. Yaxın illərdə parlament kitabxanalarının inteqrasiya prosesində yeni addımların atılması ehtimal edilir. ESPRD-nın (Avropa Parlamentlərinin Sənədlərin Araşdırılması və Tədqiqi Mərkəzi) fəaliyyəti göstərməkdədir. Parlament kitabxanalarının direktorları bu mərkəzin müxbiri səlahiyyətində fəaliyyət göstərir və öz dövlətlərini təmsil edir. Azərbaycan Milli Məclisinin kitabxanası bu mərkəzin fəaliyyətində öz təmsilçiliyini təmin etmişdir.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin son 20 ildə formalaşmış kitabxanası yalnız ümummilli lider Heydər Əliyevin dövlət başçısı olduğu dövrdə əhəmiyyət daşımağa başladı. Bütünlüklə yenidən formalaşan məclis kitabxanası yeni binaya köçürüldü, kitabxana fondu formalaşmağa başladı, beynəlxalq əlaqələr yaradıldı və qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi həyata keçirildi. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin də Xalq Cümhuriyyəti dövrünün parlamentarlığı, Sovet hakimiyyəti illərində parlament kitabxanasının ənənələri mövcud olmuş və inkişaf yolu keçmişdir. Bu istiqamətdə fəaliyyətin öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi, xüsusilə də parlamentlərarası əlaqələrin həyata keçirilməsində kitabxanaların rolunu öyrənmək marağı hesab edilə bilər.

Türkiyə Cümhuriyyəti Böyük Millət Məclisinin Məclis Kitabxanasının fəaliyyəti öz sahəsində mütərəqqi yenilikləri həyata keçirən bir məktəbdir. Türkdilli Respublikaların Məclis Kitabxanalarının müasir inteqrasiyası fondunda digər məclis kitabxanalarının da fəaliyyətini öyrənmək və müqayisə etmək faydalı olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *XX əsr Türkiyə kitabxanaları // BDU-nun Elmi xəbərləri*. 2005.
2. Knyaz Aslan. *Dünya kitabxanaları tarixi: Dərslik*. Bakı, 2010, 448 s.
3. *Türkiyə Cümhuriyyəti kitabxanasının 85 illiyi. Bulletin. Türkiyə*. Ankara, TC BMM kitabxanasının nəşri, 2005.
4. www.turka-PA.org
5. www.Milli_Meclis.gov.az
6. www.tbmm.gov.tr

**PARLIAMENTARY LIBRARY OF THE REPUBLIC
OF TURKEY AND MODERN LIBRARY SERVICES**

**M.F.NAMAZOV
P.F.KAZIMI**

SUMMARY

Describes creating, building and the modern activity of the Parliamentary Library of the Republic of Turkey and examines the modern integration processes in the information society.

**ПАРЛАМЕНТСКАЯ БИБЛИОТЕКА ТУРЕЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ
И СОВРЕМЕННОЕ БИБЛИОТЕЧНОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ**

**М.Ф.НАМАЗОВ
П.Ф.КАЗЫМИ**

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается создание, формирование и современная деятельность Парламентской библиотеки Турецкой Республики и анализируются современные интеграционные процессы в информационном обществе.

**YÜKSƏK İXTİSASLI KADR HAZIRLIĞINDA
ALİ MƏKTƏB KİTABXANALARININ ROLU****R.M.NAMAZOVA***Bakı Dövlət Universiteti*

Məqalədə ali məktəb kitabxanalarının elm və mədəniyyətin, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün yüksəkixtisaslı kadr hazırlanmasındakı rolu göstərilir. Tələbələrin ümumi elmi hazırlığında, onlarda elmi-tədqiqat fəaliyyəti vərdişlərinin yaradılmasındakı rolu işıqlandırılır.

Müasir dövrdə müstəqillik yolu ilə addımlayan Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaşaması, mürəkkəb və çətin sosial-iqtisadi problemlərlə üzləşməsi xeyli çətinliklər meydana çıxarmışdır. Bu problemlərin həllini daha da mürəkkəbləşdirən başqa bir ağır vəziyyətin müharibə şəraitinin mövcudluğu ölkəmizi ağır sınaqlar qarşısında qoymuşdur. Məhz buna görə də indiki şəraitdə cəmiyyətimizin qarşısında duran təxirəsalınmaz vəzifələr insan amilinin düzgün formalaşmasını ön plana çəkir. Nəzərə almaq lazımdır ki, yaxşı düşünülmüş və düzgün nizamlanmış siyasi diplomatiya, diqqətlə planlaşdırılmış hərbi-iqtisadi strategiya, güclü sosial siyasət və məqsədyönlü ideya-tərbiyə işi əsasında, həm də bunların hamısı vəhdət halında götürüldükdə milli dövlətçiliyimizə sədaqətlə xidmət göstərən əsl vətəndaşlar yetişdirmək mümkün ola bilər. Şübhəsiz ki, bütün bu problemlər hazırda sosial institut kimi formalaşan, elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi olan Azərbaycan kitabxanalarının qarşısında ciddi vəzifələr qoyur.

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən çoxsaylı kitabxanalar da məhz bu baxımdan fəal mövqə tutmalı, oxucuların gündən-günə artan tələbatlarını dəqiq ödəməyə çalışmalı, Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri Heydər Əliyevin dediyi qiymətli sözləri bir daha təsdiqləməlidir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyat, blik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir. Mən əvvəllər bu kitabxanaya dəfələrlə gəlmişəm, amma bu gün kitabxananın astanasından keçərkən çox böyük hörmət və ehtiram hissi duyuram, kitabxanaya, burada çalışan insanlara hörmət və ehtiramını bildirmək istəyirəm” (1).

Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən kitabxanalar “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq “elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına

xidmət göstərən sosial institut” səviyyəsində mühüm işlər görürlər Qanunda yazıldığı kimi, indiki dövrdə “Kitabxana xidmətinin vəzifəsi kitabxana sərvətlərinin, dünya ədəbiyyatı nümunələrinin etibarlı şəkildə toplanması, qorunması və gələcək nəsillərə çatdırılmasından, onların əhali arasında geniş təbliğindən, bəşəri dəyərlərə yiyələnmək, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş yetişdirilməsinə fəal yardım etməkdən ibarətdir (3, 12).

Cəmiyyətdə mühüm sosial funksiyaları həyata keçirən kitabxanalar elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsində, insan amilinin formalaşmasında, ölkəmizin iqtisadi, siyasi və mədəni inkişafında yaxından iştirak etməli, müstəqil dövlətimizin əsas ideyalarının həyata keçirilməsi və bu ideyaların qidalandığı milli ideyalarımızın geniş xalq kütlələri arasında yayılması üçün böyük təbliğat-təşviqat və təşkilatçılıq işi aparılmalıdır. Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfovun dediyi kimi, “Kitabxana işi dövrlə, zamanla ayaqlaşmalı, həmişə canlı və dinamik olmalıdır” (7, 6).

Əlbəttə, bu fikirlər Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ali məktəb kitabxanalarına da aiddir. Gələcək inkişafını düşünən hər bir cəmiyyət, hər bir dövlət gənc nəslin öz məqsəd və ideyaları yönümündə təlim-tərbiyəsini təşkil etməli, bunun üçün ən bəşəri və ən demokratik üsulları təbliğ etməklə heç bir maddimənəvi vəsait, sərvət əsirgənməməlidir. SSRİ-nin təcrübəsi parlaq şəkildə göstərdi ki, belə bir yoldan kənara çıxan cəmiyyət və dövlət quruluşu gec-tez süquta uğramalıdır.

Respublikamızda yaranıb formalaşmış kitabxana şəbəkələri içərisində ali məktəb kitabxanaları özünəməxsus yer tutur. Təhsil Nazirliyi sistemində fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisələri kitabxanaları öz istiqamətlərinə görə digər kitabxanalardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənirlər. Elmi kitabxanalar tipinə daxil olan ali məktəb kitabxanaları ölkədə elm və mədəniyyətin, xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üçün yüksəkixtisaslı kadrlar hazırlanmasına kömək edən, ali məktəbin struktur bölməsi kimi fəaliyyət göstərən kitabxana şəbəkəsidir. Ali məktəb kitabxanaları öz fondunu ali məktəbin profilinə uyğun komplektləşdirir, professor-müəllim heyətinin və təbələ kollektivini elmi ədəbiyyatla, dərslik və dərs vəsaitləri ilə təmin edir, ali məktəbin illik elmi tədqiqat işi haqqında hesabatlarını, elmi və elmi-metodik konfransların materiallarını, ali məktəbdə hazırlanan metodik materialları, habelə burada müdafiə olunmuş dissertasiyaları toplayıb hazırlayır və mühafizə edir.

Ali məktəblərin kitabxanaları xalq təsərrüfatının və mədəniyyətin bütün sahələri üçün yüksəkixtisaslı kadrların formalaşmasında böyük rol oynayır. Ali məktəb kitabxanası oxuculara fərqli xidmət edir, geniş və operativ şəkildə müvafiq profil üzrə elm və texnikanın son nailiyyətləri haqqında məlumat verir, kitabxana-biblioqrafiya biliklərini (kitabxana və informasiya mənbələrindən istifadə, biblioqrafik nəşrlərin sərgisi, məlumat nəşrlərinin xülasəsi və

s.) təbliğ edir. Ölkənin ən böyük ali məktəb kitabxanaları öz profillərinə uyğun bibliografik və məlumat materialları çap etdirir.

Ali məktəb tələbələrinə kitabla xidmət tədris ədəbiyyatının verilməsi ilə məhdudlaşmır. Ali məktəb kitabxanalarının vəzifəsi tələbələrin görüş dairəsini və ixtisas biliklərini genişləndirmək, həmçinin kitab üzərində müstəqil, dərinlən işləmək vərdisləri aşıllamaq üçün tələbələrin elmi ədəbiyyata tələbini fəallaşdırmaqdır.

Kitabxana xidməti tələbələrin ideya tərbiyəsinə və mədəni görüş dairəsinin genişlənməsinə kömək göstərilməsi üçün ədəbiyyat təbliğini də əhatə edir. Bu cəhətdən ali məktəb kitabxanaları kütləvi kitabxanalara xas olan kitab təbliği materiallarından geniş istifadə edirlər.

Elmi tədqiqatlara kömək göstərməsində və elmi kadrların hazırlanmasında ali məktəb kitabxanalarının rolu elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanalarının rolu ilə uyğun gəlir. Bu kitabxanalar ali məktəbin əsas ixtisası üzrə, onun elmi tədqiqatlarının mövzuları üzrə elmi ədəbiyyatın tam fondunu cəmləşdirir. Ali məktəb dairəsində onlar kafedralar, laboratoriyalar və bütün kollektiv üçün ən yeni ədəbiyyat haqqında informasiyanı təşkil edən mərkəzlərdir. Bu kitabxanalar xüsusi bibliografik arayışlar tərtib edirlər.

Ali məktəb kitabxanaları içərisində universitet kitabxanaları xüsusi yer tutur. Bu kitabxanalar ali məktəb kitabxanalarına xas olan vəzifələri yerinə yetirməklə bərabər universitet təhsilinin xüsusiyyətlərinə, birinci növbədə tələbələrin ümumi elmi hazırlığına, onlarda elmi-tədqiqat fəaliyyəti vərdislərinin yaradılmasına, ali məktəbin tarixinə, müəllimlərin elmi və pedaqoji fəaliyyətinin bibliografik vəsaitlərdə əks etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirir. Başqa sözlə, universitet kitabxanasının iş planları universitetin tarixinə dair ədəbiyyat göstəricilərinin yaradılmasını, onun alim və müəllimlərinin əsərlərinin göstəricilərinin buraxılmasını nəzərdə tutur (8, 92).

Ali məktəbin, xüsusilə də universitet kimi iri və çoxsahəli ali məktəb kitabxana xidmətinin təşkili mürəkkəb vəzifədir. Kitabxana xidmətinin fakültələrin, kafedraların, laboratoriyaların, kabinetlərin tələblərinə yaxınlaşdırılması ali məktəblərdə sanki kitabxanalar şəbəkəsinin meydana gəlməsinə gətirib çıxarmışdır. Bunlarla əlaqədar olaraq belə bir sual yaranır: Bəs bu kitabxanalar öz aralarında nə qaydada qarşılıqlı ədaqədə olmalıdırlar?

Məlum olduğu kimi, Sovetlər Birliyində ali məktəbə kitabxana xidmətinin mərkəzləşdirilmiş sistemi qəbul edilmişdi. Ali məktəbin bütün kitabxanaları mərkəzi komplektləşdirmə, kataloqlaşdırma və s. ilə birlikdə vahid bir tam təşkil edirdilər. Ali məktəbin bütün bölmələrinin kitabxanaları mərkəzi kitabxananın filialları hesab olunurdular. Bu sistemin üstünlüyü bundan ibarətdir ki, o, ali məktəbin tələbələrinə və müəllimlərinə kitabxana xidmətinin vəhdətini təmin edir, maddi vəsaitlərdən səmərəli və daha faydalı şəkildə istifadə etməyə imkan verir, kitabxanaların işində paralelciliyi və təkrarlamaları ara-

dan qaldırır. Buna görə də müstəqil Azərbaycan Respublikasının ali məktəb kitabxanalarında da əsasən bu sistem saxlanılmışdır.

Hazırda Azərbaycanda cəmiyyətin qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biri gələcəyimizin qurucuları olan gənc nəslin hərtərəfli sağlam, bilikli, mədəni, geniş elmi dünyagörüşünə malik və vətənpərvər tərbiyə edib yetişdirməkdir. Bunun üçün respublikamızda geniş sosial, mədəni-maarif və digər müəssisələr vardır ki, onların potensial imkanlarından bacarıqla istifadə etməklə qarşıya qoyulmuş vəzifələri müvəffəqiyyətlə həll etmək olar.

Əlbəttə, ölkənin, xalqın gələcəyi olan gənc nəslin hərtərəfli yetişdirilməsində təhsil sistemi mühüm rol oynayır. Belə ki, cəmiyyətin tərəqqisinin vacib amilləri olan elmin, mədəniyyətin, xalqın intellektual potensialının formalaşması onun təhsil sistemi ilə təmin edilir. Bəşəriyyətin min illər boyu topladığı bilikləri, elmi təcrübəni nəsildən-nəslə ötürən təhsil xalqların inkişaf yollarına işıq saçan mayak funksiyasını yerinə yetirir. Ona görə də insanlar həmişə təhsilə, biliklərə yiyələnməyə müqəddəs peşə kimi baxmış, təhsilin cəmiyyətdə rolunu daim yüksək qiymətləndirmişlər.

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev təhsil işçilərinin bir qrupu ilə görüşündə qeyd etmişdir: «Təhsil elə bir sahədir ki, bunsuz xalqın, dövlətin inkişafı yoxdur» (5).

Təhsil kitabxanaları içərisində ali məktəb kitabxana şəbəkəsinin xüsusi mövqeyi var. Ali məktəb kitabxanalarını qarşılarında duran vəzifələrə görə həm universal elmi, həm də xüsusi kitabxanalar tipinə daxil etmək olar. Ancaq ali məktəb kitabxanaları dünya təcrübəsində bir qayda olaraq hərtərəfli, bütün elm sahələrini əhatə edən, ali məktəblərdə tədris edilən bütün fənlərə dair ədəbiyyatı toplayıb saxlayan universal elmi kitabxanalar hesab edilir.

Respublikamızda yüksək ixtisaslı mütəxəssis kadrların hazırlanmasına tələbata uyğun olaraq geniş ali məktəblər şəbəkəsi yaranmışdır. Hələ 1920-ci illərdə təşəkkül tapıb formalaşmağa başlayan bu şəbəkə sonrakı illərdə ölkəmizdə iqtisadiyyatın, mədəniyyətin, elmin və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar daha da təkmilləşmiş, milyonlarla kitab fondu və yüz minlərlə oxucusu olan böyük şəbəkəyə çevrilmişdir. Yüksək ixtisaslı kadrların hazırlanması məqsədilə ali məktəblər ilk növbədə kitabxanalar təşkil etməyi ön plana çəkir, onun maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək üçün tədbirlər görürlər. Kitabxana hər bir ali məktəbin bir nömrəli laboratoriyası, tədris və elmi bazasıdır.

Ali məktəb kitabxanaları ali məktəbin qarşısında duran tədris, tərbiyə və elmi-tədqiqat işini inkişaf etdirmək vəzifəsinin yerinə yetirilməsində yaxından iştirak edir. Tələbələrin, aspirantların və müəllimlərin tədris ədəbiyyatına və elmi ədəbiyyata dair tələb və sorğularını ödəyir, onları yeni ədəbiyyatla, ölkə və xarici dövri mətbuatla təmin edir. Həmçinin oxucuların mədəni, elmi, intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, bədii və incəsənətə dair maraqlarının formalaşmasında mühüm rol oynayır. Kitabxana bilavasitə gənclərə xidmət

etdiyindən özünün apardığı ardıcıl və məqsədyönlü kütləvi işləri ilə tələbələrə tərbiyəsindən yaxından iştirak edir. Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmləndirilməsində, tələbələrə vətənpərvərlik tərbiyəsində yaxından iştirak edir. Tədris və elmin informasiya bazası kimi kompüterləşmiş ali məktəb kitabxanaları öz oxucularının İnternetdən, elektron kataloqdan və elektron kitabxanalardan istifadəsini təmin etməlidir.

Hazırda respublikamızda 7135 təhsil müəssisəsi vardır. Bu təhsil müəssisələrində 2 milyona yaxın gənc təhsil alır və onların təlim-tərbiyə prosesi ilə 242551 nəfər müəllim və tərbiyəçi məşğul olur. Respublikamızın ali məktəblərində 81 istiqamət və 270-dən çox ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlanır. Ali məktəblərin 130-a qədər fakültəsində 100 mindən çox tələbə təhsil alır ki, onların da təlim-tərbiyəsi ilə 650-dək kafedrada çalışan 11 min nəfərdən çox professor-müəllim məşğul olur (4).

Müstəqillik dövründə ölkəmizdə dövlət ali məktəbləri ilə yanaşı, özəl ali məktəblər də yaranıb formalaşmışdır. Hazırda respublikamızda 28 min 700 tələbəsi olan 18 özəl ali məktəb vardır. Özəl ali məktəblər bir qayda olaraq hələ ali məktəblər fəaliyyətə başlamazdan əvvəl ali məktəb kitabxanasının əsasını qoymuş, zaman keçdikcə onu formalaşdırmışlar. Özəl ali məktəblərin bir çoxu kitabxana işinin kompüterləşdirilməsi sahəsində xeyli irəliləmiş, müasir ali məktəb kitabxanaları yaratmağa müvəffəq olmuşlar.

Respublika miqyasında götürüldükdə demək olar ki, hazırda ali təhsil müəssisələrinin kitabxanaları dövlət kitabxana şəbəkələri, ictimai təşkilatların, digər idarə və nazirliklərin kitabxana şəbəkələri ilə müqayisədə maddi-texniki təminat baxımından nisbətən əlverişli imkanlara malikdir. Xüsusilə son illərdə dövlətin büdcədən təhsilə ayırdığı vəsaitin ildən-ilə artması, ali məktəblərdə ödənişli təhsilin tətbiq edilməsi sistemi dövlət ali məktəblərinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə, orada çalışan kitabxana işçilərinin maddi-rifah halının yaxşılaşdırılmasına müsbət təsir göstərmişdir.

Oxucuların informasiya tələbatına və sorğularına uyğun daha dolğun kitabxana fondunun yaradılması kitabxanaların qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən biridir. Ona görə də kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsi məsələsi kitabxanaşünaslığın ən vacib mürəkkəb problemlərindən biri kimi həmişə diqqət mərkəzində dayanır. Bu, fondun yaradılması və inkişafı ilə, onun optimal həcmənin müəyyənləşdirilməsi, kitabxananın vəzifələri və oxucu marağına uyğunluğu ilə bağlıdır. Kitabxanaların oxuculara informasiya, mədəni-maarif və pedaqoji təsirinin məzmunu və xarakteri xeyli dərəcədə onların hansı kitab, jurnal və digər sənədlər fonduna malik olmasından aslıdır.

Görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfov yazır: "Kitabxana fondunun formalaşmasında əsas meyarlardan biri onun sistemli xarakter daşmasıdır. Fond elə formalaşmalıdır ki, sənədlər bir-biri ilə əlaqədar olsun, biri digərini tamamlasın, vahid və bütöv olsun. Fond çap əsərlərinin və digər

sənədlərin təsadüfi yığını deyil, onların düşünülmüş toplusu olmalıdır. Kitabxana fondu formalaşarkən elm və bilik sahələri nəzərə alınmalı, bütün elm sahələrini əhatə edən ədəbiyyatın oxucu tələbatı, hansı elm sahələrinə aid kitablardan neçə faiz alınması müəyyənləşdirilməlidir” (8, 67).

Ali məktəb kitabxanaları fondlarının komplektləşdirilməsi müəyyən məqsədə yönəldilmiş prosesdir və ali təhsil müəssisələrinin qarşısında duran vəzifələrlə əlaqədardır. Çünki komplektləşdirmənin mahiyyəti professor-müəllim və tələbələrin maraq və sorğularına cavab verən, onları yeni cəmiyyət quruculuğunda fəal iştirak etmək üçün lazım olan biliklərlə silahlandırmaq ədəbiyyatın aşkar edilməsi və seçilməsindən ibarətdir.

Geniş mənada kitab fondu dərslikləri, dərs vəsaitlərini, monoqrafiyaları, digər elmi-nəzəri ədəbiyyatı, jurnalları, qəzetləri və başqa çap məhsullarını da əhatə edir və kitabxanada oxucularla aparılan işin əsasıdır. Kitabxananın mədəni-tərbiyə və təhsil işlərinin məzmunu və təsiri fondun həcmindən və ilk növbədə onun keyfiyyət tərkibindən asılıdır.

Düzgün seçilmiş kitab fondu oxucuların artmasına kömək edir, onların sorğularının təmin edilməsinə imkan verir, kitabın oxucular arasında normal dövriyyəsinə və istifadəsinə təmin edir. Kitab fondu düzgün komplektləşdirilmədikdə, kitabxana oxucunun tələbatını hərtərəfli ödəyə bilmir və bir çox hallarda tələb olunan kitablara rədd cavabı verməyə məcbur olur; bununla birlikdə bir çox nəşrlər rəflərdə yatıb qalır, onlardan istifadə olunmur nəticədə fondun dövriyyə səviyyəsi aşağı düşür, kitabxana üçün kitabın alınmasına ayrılmış vəsait qeyri-məhsuldar xərclənir.

Ümumiyyətlə, ali məktəb və elmi-tədqiqat işinin profilinə uyğun olaraq təhsil müəssisələrinin kitabxana fondları ilk növbədə tədris ədəbiyyatı və əyani vəsaitlərlə daha geniş komplektləşdirilir. Ali məktəb kitabxanaları eyni zamanda öz fondunda rəsmi, elmi, elmi-texniki və məlumat nəşrlərini də toplayır. Bu kitabxanaların komplektləşdirilməsinin ən vacib xüsusiyyəti oxucuların kitab təminatının yüksək olmasıdır. Belə ki, müvafiq qaydalara görə ali məktəb kitabxanalarında hər bir tədris fənni üzrə əsas tədris ədəbiyyatının bir cildinin tələbələrin sayına görə 1:1 nisbəti və əlavə ədəbiyyat üçün 1:2 nisbəti normal hesab edilir (8, 72).

Qeyd etmək lazımdır ki, ali məktəblərin elmi kitabxanalarında professor-müəllim və tələbə oxucuların müxtəlif istiqamətli və müxtəlif məzmunlu tələbatlarını ödəmək üçün ideya-tərbiyə və dərkətmə cəhətdən qiymətli olan elmi ədəbiyyatın hərtərəfli işlənməsinə və komplektləşdirilməsinə ciddi tələbkarlıqla yanaşılmalıdır. Bu məqsədlə komplektləşdirmə və kitabışləmə şöbəsi aşağıdakı tələbləri yerinə yetirməyə borcludur:

1) Əsas bilik sahələrinə, o cümlədən universitetin profilinə uyğun olan texniki, incəsənət və idmana aid çap əsərləri ilk növbədə alınmalıdır;

2) Fonda hər bir bilik və elm sahəsi üzrə oxucuları daha çox maraqlandıran əsas məsələlər və mövzulara dair ədəbiyyat toplanılmalıdır:

3) Hər bir sahə üzrə müxtəlif məqsədlərə cavab verən müxtəlif tipli kitablar öz əksini tapmalıdır. Bu tipli kitablara ümumi mədəni səviyyəni yüksəldən və özünütəhsilinin inkişafını təmin edən kitablar (kütləvi ədəbiyyat), soruq xarakterli əsərlər (soruq məlumat kitabları), təlim və tədris materialları (dərsləklər, dərs vəsaitləri, metodik materallar), istehsalat xarakterli nəşrlər (əməli-təcrubi rəhbərlik, xalq təsərrüfatı və elmi yeniliklərin təcrübələri) və s. daxildir;

4) Hər bir elm və bilik sahəsi üzrə müxtəlif mürəkkəblilik səviyyəsi ilə fərqlənən kitablar fonda daxil edilməlidir.

Ali məktəb elmi ölkəmizdə aparılan elmi tədqiqatların mühüm hissəsini təşkil edir. Bu sahəyə yönəldilən vəsaitin miqdarı ildən ilə artırılır, nəticədə elmi tədqiqatların müasir səviyyədə aparılması və keyfiyyətini yüksəldilməsi təmin olunur. Ali məktəblərdə elmi tədqiqatlar həm kafedralarda, həm də elmi tədqiqat müəssisələrində aparılır.

Elmi-tədqiqat işlərinin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinin əsas şərtlərindən biri sayılan informasiya təminatı ali məktəblərin kitabxanaları və informasiya mərkəzləri tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 6 oktyabr 2008-ci il tarixli 3072 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nda nəzərdə tutulmuş elektron kitabxanaların yaradılması, kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatlarla zənginləşdirilməsi kimi tədbirlər elmin informasiya təminatının daha da yaxşılaşdırılmasına xidmət edir.

Ali məktəb kitabxanaları mənsub olduqları ali təhsil müəssisələrinin soruq-informasiya və tədris bazası kimi çıxış edərək, gənc mütəxəssis hazırlığında, elmin inkişafında iştirak edən bütün struktur bölmələrə yaxından kömək göstərir. Tədris və elmin informasiya bazası kimi kompüterləşmiş ali məktəb kitabxanaları öz oxucularının İnternetdən, elektron kataloqdan və elektron kitabxanalardan istifadəsini təmin etməlidir (6, 136).

Ali məktəb kitabxanaları kitabxana işinin bütün forma və üsullarından istifadə etməli, oxucularla aparılan informasiya işini cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, milli ideologiyamızın təbliğinə, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsinə yönəltməlidir. Kitabxanalar informasiya xidmətini müvəffəqiyyətlə təşkil etmək üçün digər informasiya orqanları ilə əməkdaşlığa, kitabxana işinin əlaqələndirilməsinə, informasiya ehtiyatlarından səmərəli istifadə işinə də diqqət yetirməlidirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında miniatür kitabın təqdimat mərasimində çıxışı // Azərbaycan, 1996, 21 iyun.*

2. *Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya. Bakı, 1999, №1, s.12.*

3. *Mərdanov M. Azərbaycan Respublikasında milli təhsilin inkişafı sahəsində görülmüş işlər və qarşıda duran vəzifələr: Azərbaycan müəllimlərinin qurultayında məruzəsi. Azərbaycan müəllimi, 1998, 1 oktyabr.*

4. *Təhsil sahəsinə diqqət və qayğı artırılmalıdır: Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin təhsil işçilərinin bir qrupu ilə görüşü // Azərbaycan, 1995, 14 fevral.*

5. *Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. 2 cildə. C.1. Bakı: BDU, 2003, 314 s.*

6. *Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən: Dərslik. 3 cildə. C.1. Bakı, 2004, 328 s.*

**THE ROLE OF ACADEMIC LIBRARIES
IN MENTORING HIGHLY QUALIFIED STAFF**

R.M.NAMAZOVA

SUMMARY

This article demonstrates the role of academic libraries in educating highly qualified staff for science and culture and different fields of national economy.

**РОЛЬ ВУЗОВСКИХ БИБЛИОТЕК В ПОДГОТОВКЕ
ВЫСОКОПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАДРОВ**

Р.М.НАМАЗОВА

РЕЗЮМЕ

В статье раскрывается роль вузовских библиотек в подготовке высокопрофессиональных кадров в сфере науки, культуры и других областей народного хозяйства.

NİKOLAY RUBAKİNİN BİBLİOPSIXOLOGİYA
NƏZƏRİYYƏSİNDƏ İNFORMASIYA DÖVRİYYƏSİE.L.ƏJDƏROV
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə görkəmli rus kitabxanaşünas alimi Nikolay Rubakinin bibliopsixologiya nəzəriyyəsinin müasir informasiya cəmiyyəti ilə əlaqəli qanunları şərh edilir, informasiya dövriyyəsinin bibliopsixoloji tərəfləri göstərilir.

“İnformasiya dövriyyəsi anlayışı” kitabxanaşünaslıq, sosiologiya və psixologiya elmlərinin əlaqəsində daha geniş formada ifadə olunur. Bir çox tədqiqatçılar informasiya, məlumatların təhlilini müxtəlif aspektdə aparmış, bu sahədə sanballı konsepsiyalar yaratmışlar. Onlardan biri də Azərbaycan kitabxanaşünaslığının banisi Əməkdar elm xadimi, prof. A.Xələfovdu. Hər hansı bir problemin tədqiqi obyektivlik meyarına söykəndə daha məhsuldar nəticələr verir. Bu meyarları öz tədqiqatlarında nəzərə alan prof. A.Xələfov cəmiyyətin informasiya təminatının yerinə yetirilməsini önəmli bir fakt kimi qeyd edir. O göstərir ki, “Kitabxanaların zaman keçdikcə cəmiyyətin informasiya təminatında yaxından və demək olar ki, alternativsiz iştirakı onları kommunikativ sistemlərin əsas təminat bazasına çevirmişdir ki, bu da cəmiyyətin inkişafında kitabxanaların elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə funksiyaları ilə yanaşı, mənəvi və humanitar funksiyalarının yüksəldilməsini tələb edir” [1, 143]. Unutmaq olmaz ki, yaşadığımız dövr “informasiya” əsridir və mövcud cəmiyyət informasiyasız yaşaya bilməz.

Cəmiyyətdə informasiya dövriyyəsi bir çox vasitələrlə yanaşı əlbəttə ki, ən çox mütləq vasitəsi ilə baş verir. Mütləq isə müxtəlif informasiya daşıyıcıları vasitəsi ilə həyata keçir. Belə informasiya daşıyıcısı kitab, elektron nəşr və s. ola bilər. İnformasiya daşıyıcılarına münasibətdə prof. A.Xələfov daha geniş prizmadan yanaşaraq informasiyanın mütləq yolu ilə qəbulunun sosial xarakterini qeyd edərək göstərir ki, “Mütləq sosiologiyasının meydana gəlməsi və inkişafı, kitabxanalarda onun müddəalarından istifadə edilməsi, kitab dövriyyəsi problemləri üzrə tədqiqat işinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur” [1, 244]. Əlbəttə, bu fikirlərlə razılaşmaq olmaz. Ona görə ki, kitab sosioloji münasibətlərin inkişafında və ictimai əlaqələrin qurulmasında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bununla yanaşı sosioloji proses kimi təqdimində dosent S.Rzayev qeyd edir: “Müasir elm mütləqə, onun mahiyyətinə, prinsiplərinə, məzmununa və quruluşuna cəmiyyətin sosial-iqtisadi həyatında gedən proses kimi baxır” [3,47].

Eyni zamanda mahiyyətə informasiya dövriyyəsi zamanı baş verən müaliə prosesi özlüyündə hər bir şəxs tərəfindən həyata keçən psixoloji prosesdir. Bu proses isə hər hansı bir informasiyanın cəmiyyətdə yayılmasına, hamılıqla qəbul edilməsinə, nəticədə dövr etməsinə xidmət etdiyindən artıq bu halda sosial statusa malik olur. İnformasiya dövriyyəsi hər bir elmin prizmasında özünü tam fərqli və daha da mükəmməl tərəflərini göstərir. Onun dövr etmə dairəsini obrazlı ifadə etmək üçün isə gərəkdi ki, sosiologiya elminin tərifinə nəzər salaq: “Sosiologiya cəmiyyətin strukturunu, onun elementlərini, mövcud olma şərtlərini, həmçinin cəmiyyətin strukturunda gedən sosial prosesləri öyrənən elmdir” [7, 373].

Göründüyü kimi cəmiyyətin strukturunu, orada baş verən proseslərin istiqamətini müəyyən etsək, əslində informasiyanın hərəkət trayektoriyasının istiqamətini müəyyən etmiş olarıq.

“İnformasiya təqdimat formasından asılı olmayaraq şəxslər, əşya, fakt, hadisə və proseslər haqqında məlumatlardır” [2, 287]. Verilən tərifdən belə bir nəticə çıxartmaq olar ki, əslində informasiyanın cəmiyyətdə dövriyyəsi bəşər yaranandan daima insanın gündəlik həyatında hər an müşahidə olunur. “İnformasiya dövriyyəsi” cəmiyyətdə, sosial həyatda fikirlərin, düşüncələrin daimi, fasiləsiz hərəkətidir. İnformasiyanı bir tərəfli qaydada araşdıran tədqiqatçılar çox olmuşdur. Lakin informasiyanın çoxaspektli istiqamətdə araşdıranlar azdır. Onlardan biri də görkəmli rus kitabxanaşünas alimi Nikolay Aleksandroviç Rubakindir. O, məsələn psixoloji, sosioloji və kitabxana işi istiqamətində təhlil etmişdir. Tədqiqatçı sözə, yazıya, nəşrlərə psixoloji aspektdən yanaşaraq informasiya dövriyyəsinə 3 tip bibliopsixoloji dəyərdə cəmləşdirir. Məlumdur ki, “informasiya” anlayışı XX əsrin əvvəllərində yaranmış termindir. N.Rubakin nəzəriyyəsində söz psixoloji dəyər olaraq yazıya, yazı isə nəşr tiplərinə keçərək cəmiyyətdə müəyyən zaman, məkan mühitində dövriyyə edir və sonda yaddaşlarda iz qoyaraq “utilizasiya”¹ olunur. N.Rubakin yazır: “Bizim hər birimiz ətrafdakı mühitdə olan bibliopsixoloji dəyərlərdən istifadə edəndə adətən verdiyimiz dəyərlərdən daha çoxunu alırız. Sosial mühitdən, kollektivdən aldığımız dəyərlərin alınma-qavrama psixologiyasını sosial mühitə verdiyimiz dəyərlərin ötürülmə psixologiyasından fərqləndirmək lazımdır, hansı ki, bu ötürülmə fərdi yaradıcılıqla doludur” [6, 57]. Bu bir qanunauyğunluqdur ki, informasiya daima bir mənbəydən mənsəbə doğru axmaqdadır. N.Rubakin bu məsələnin psixoloji tərəfini qabardaraq “ötürən və qəbul edən” anlayışlarını diqqət mərkəzinə gətirir. Dəyərlərin mübadiləsi zamanı isə, yəni insanların

¹ *Utilizasiya*” rus dilindən tərcümədə istifadə edilmə, işlədilərək bitmə deməkdir. *Bibliopsixoloji dəyərlərin* (şifahi söz, əlyazma, nəşr) oxunma, dinləmə, yazı vasitəsi ilə qavranılaraq, istifadə edilərək real həyata tətbiq olunması, istifadə edilməsidir.

informasiya mübadiləsi zamanı insanın həm bioloji, həm də sosioloji və psixoloji varlıq kimi mühitə olan reaksiyaları tədqiqat obyektinə çevrilir ki, bu da müasir dövrdə-informasiya əsində informasiyanın yaddaşlarda yaratdığı maraqlı psixoloji-sosioloji tərəfləri üzə çıxarır.

Əgər desək ki, şifahi söz, əlyazma, nəşr kimi bibliopsixoloji dəyərlər N.Rubakinin yaradıcılığında tamlığı ilə müasir informasiya anlayışını əks etdirir, yanılmazdır. Müasir dövrdə böyük informasiya axını zamanı sonsuz fikir və düşüncələrin sözlər, nəşrlər, elektron resurslar, media, vasitəsilə ötürülməsi məsələsinə gələndə isə N.Rubakin maraqlı məsələni ortaya qoyur: “Oxuduğumuz və ya eşitdiyimiz söz əslində heç bir mahiyyət kəsb etmir, yalnız o halda ki biz oxuma və eşitmə zamanı bilgilərimizin həcmində eşitdiyimiz, oxuduğumuz sözə özümüzün dərk etdiklərimizi daxil edirik, daha müəllifin və danışanın nəzərində tutduğuna diqqət etmirik.” [6, 106]. Etiraf etməliyik ki, danışan və yazan öz fikirlərini hansısa bir mənada qarşı tərəfə çatdırmaq istəyir. Bu məsələnin başqa bir tərəfidir. Başqa tərəf isə onu qəbul edən tərəfidir. Problemə bioloji tərəfdən yanaşan N.Rubakin qeyd edir: “Diqqəti 2 əsas əlamətə yönəldək, birinci canlı orqanizm, ikinci mühitə - canlı orqanizm yerləşdiyi məkana, canlı orqanizm mühitlə təmasa girərək istənilən aldığı qıcığa reaksiya verir” [6, 72]. Göründüyü kimi hətta sırf bioloji analizdə də 2 əsas fakt ortalığa çıxır ki, bunların biri qıcıqlandırıcıların mənbəyi-mühit, digəri isə bu qıcıqlandırıcıları və ya informasiyaları qəbul edən canlı orqanizm insandır. Mühitlə insanın təması zamanı istər bioloji, istərsə də sosioloji, istər psixoloji olsun, qəbul edilən qıcıqlara cavab reaksiyası meydana gəlir ki, bu da məhz bibliopsixoloji dəyərləri yaradan amil kimi rol oynayır. Deyilənlərə təsdiq kimi isə N.Rubakin yazır: “Nəşr məhsulu, əlyazma, şifahi söz özlüyündə xüsusi qıcıqlandırıcılar rolunda çıxış edir ki, yəni bibliopsixoloji qıcıqlandırıcı kimi özünü göstərir. Oxumaq, qulaq asmaq, yazmaq əslində nəşr, əlyazma, söz kimi qıcıqlandırıcılara qarşı bizim orqanizmin cavab reaksiyasıdır” [6, 75].

İnformasiya anlayışı N.Rubakinin tədqiqatında söz, əlyazma, nəşr məhsulunun tipi kimi əks olunur, bibliopsixologiya nəzəriyyəsində daha geniş bir kateqoriyaya malik olduğu göstərilir. “İnformasiya” anlayışının daha ətraflı ifadə etmək üçün N.Rubakin tədqiqatında 3 əsas məsələni qeyd etmək lazım gəlir. Alim bibliopsixologiyayı 3 əsas qanunla təyin edir:

1) Semon² qanunu. Yaddaş qanununda irsiyyət hüceyrə yaddaşı ilə izah edilərək psixoloji proseslərin əsası kimi verilmişdir [6, 16].

2) Humboldt-Potebnya³ qanunu. Bu qanun N.Rubakinin baxışında bu cürdür: “İnsan nitqi onun ən xırda detalına qədər belə hər bir söz, hər f, səs,

² Rixard Semon (1859-1918) biologiya üzrə alman alimidir. Yaddaşla bağlı bir çox elmi əsərlərin müəllifidir. Onun fikrincə, irsi yaddaşın əsasını hüceyrəvi yaddaş təşkil edir. “Semon mnemas”ı nəzəriyyəsinin müəllifidir.

psixi halların hərəkətə gətirilməsidir ki, bu da yaddaşı fəallaşdırıcı təsir edən kimi ifadə olunur” [6, 17].

3) “Tena⁴qanunu: “Mnemaya⁵ daxil olan fasiləsiz enqrammalar⁶ hansı ki özlüyündə eyforiyaların⁷ kəmiyyət və keyfiyyət tərəflərini təyin edir. Bunlardan birinci daima kütlə ilə, ikinci ətraf mühitlə, üçüncü isə zamanla funksional asılılıqdadır” [6, 20].

Bibliopsixologiyanın qeyd olunan bu əsas 3 qanunu informasiyalaşmış cəmiyyətdə “informasiya” anlayışının və onun dövryyəsinin görünməyən tərəflərini özündə cəm edir.

İlk öncə Semon qanunu-mnema nəzəriyyəsi ilə tanış olaq. N.Rubakin yazır: “Mnema” termini alman alimi prof. Rixard Semon tərəfindən XX yüzilliyin əvvəllərində elmə daxil edilib. “Mnema” termininə R.Semon xüsusi əhəmiyyət verərək onu “yaddaş” sözünün əvəzinə işlətməmişdir [6, 93]. İlk baxışda “mnema” termini yaddaş kimi qəbul etmək olar. Lakin “mnema” öz mahiyyətini “enqramma” adlanan anlayışla ifadə edir. N.Rubakin R.Semonun fikrinə istinadən qeyd edir ki, “Enqramma insan orqanizmi tərəfindən qəbul edilən və edilməyən qıcıqların (informasiyaların) yaddaşda yazılmasıdır” [6, 95].

İnsan doğulduğu andan ona gündəlik həyatda mühitdən gələn sonsuz sayda qıcıqlandırıcılar təsir edir ki, bu da həm şüurlu, həm də şüuraltı səviyyədə yaddaşa yazılır və ya “enqramma” olunur. N.Rubakin “mnema”(yaddaş) anlayışını bu cür ifadə edir: “Bütün enqrammaların - yaddaşa yazılanların cəmi “mnema” adlanır [6, 95]. Alim belə bir nümunə gətirir: “Hər hansı bir uşağı arı sancır. Bu zaman yaddaşda qəbul edilən qıcıqlar tamlığı ilə qeyd olunur. Uşağın qışqırmağı, arının şəkli, ağrı və s. hər bir detal hadisə zamanı baş verənlər enqramma olunur. Əgər yaddaşda güclü bir psixoloji iz buraxıbsa,

³ *Humboldt-Potebnya. Vilhelm Humboldt (1767-1835) alman alimi, filoloqu, Aleksandr Potebnya (1835-1891) isə Harvard universitetinin professorudur. Nitqin insan yaddaşında yaratdığı qıcıqlar barədə fikirlərinin eyni olduğuna əmin olan N.Rubakin hər iki alimin tədqiqatlarına istinad edərək deyilənləri “Humboldt-Potebnya qanunu” adı altında birləşdirmişdir.*

⁴ *İppolit Ten (1828 1893) fransız yazıçısı, filosofu və alimidir. Bir çox fəlsəfi-sosioloji və psixoloji əsərlərin müəllifidir. O, incəsənət aləmində mədəni-tarixi məktəbin yaradıcılarından biridir.*

⁵ *Mnema - “Bütün enqrammaların - yaddaşa yazılanların cəmidir.*

⁶ *Enqramma rus dilindən tərcümədə “yazılma”, “qeyd olunma” mənasını ifadə edir. Enqramma insan orqanizmi tərəfindən qəbul edilən və edilməyən qıcıqların (informasiyaların) yaddaşda yazılmasıdır.*

⁷ *Eyforiya - yunan dilindən tərcümədə “çıxarılma” mənasını verir. Yaddaşda olanların müəyyən qıcıq nəticəsində hiss və emosiyalarla yenidən xatırlanmasıdır.*

ikinci dəfə uzaq məsafədən arının görünüşü və səsi uşaqda “eyforiya” adlanan “əvvəlki yaddaşa yazılanı” yada salma prosesi ilə müşahidə olunur [6, 96].

N.Rubakinin mnema, enqramma, eyforiya kimi anlayışları təhlil edir. Aydın olur ki, müasir insan informasiyalaşmış sosial cəmiyyətdə, mühitdə informasiya vasitəsi ilə sonlu sayda enqrammaları yaddaşında saxlayaraq zamanın və mühitin tələbi ilə müxtəlif eyforiyalara məruz qalır. N.Rubakinin təbirincə desək: “Orqanizm enqrammaların lazımlı və lazımsız, həyati əhəmiyyətli olub-olmamasını təbii seçmə yolu ilə seçir və digər lazımsızları isə müxtəlif səbəblərdən yaddaşdan silib atır. İnsan yaddaşındakı enqrammalar arasında bəzən özlüyündə yaddaşda qalmaq uğrunda mübarizə gedir” [6, 97].

Etiraf etməliyik ki, geniş informasiya axını olan cəmiyyətimizdə hər gün yaddaşımıza sonsuz sayda informasiya enqramma olunur və yaddaşda qalmaq uğrunda mübarizə aparır. Deyilənlərin hər hansı fərdin şəxsi və sosial meyarlarının əsas təyinedicisi kimi qiymətləndirən N.A.Rubakin yazır: “Yaddaşda enqrammaların qalıb-qalmaması məsələsində yaddaşın özü böyük rol oynayır. Bu isə özlüyündə fərdin şəxsi psixoloji əhval-ruhiyyəsindən təfəkküründən, energetik vəziyyətindən asılı olan tərəfdir” [6, 97].

N.Rubakin insanın ətrafdan gələn informasiya axınına olan reaksiyalarını təhlil edərək kitabın, yazının, sözün təsiredici aspektlərini xüsusi qeyd edir. O yazır: “Yaddaşa yazılma - enqramma olunma və bütövlükdə enqrammaların cəmi - “mnema” özlüyündə real dünyanı qəbul etmək, dərk etmək üçün özü-nəməxsus psixi prosesləri yaradır ki, bu da səs və hərflər, söz və ifadələr, ümumilikdə mətnlər vasitəsilə əks olunur” [6, 97].

Bibliopsixologiya nəzəriyyəsində Semon qanun öz mahiyyətini “Söz” və onun yaratdığı proeksiyasında tam əks olunur. Bunu isə hər hansı bir şəxsin informasiyanı qəbul etmə prosesində görmək olar. Üç müxtəlif şəxsə “it” sözünü deyəndə onların yaddaşında müxtəlif fərqli obrazlar canlanır. Çoban bu sözü eşidəndə “çoban iti”, evdar xanım “balaca küçüyü”, şəhərdə yaşayan cavan oğlan isə küçə itini canlandırır. İnformasiyanın obrazlı qəbulu da bu cür baş verir, bir yaşlı və gənc insan eyni şəkllə diqqət edəndə onların qəbul etdikləri, dərk etdikləri tam fərqlidir. Çünki hər biri özlüyündə malik olduğu mnema-yaddaş həcmindən asılı olaraq gördüklərini qəbul edirlər. Bu misallardan N.Rubakin belə bir nəticə çıxarır: “Proeksiyanın qurulması eşidən, oxunan, görülən zaman mövcud olduğumuz psixi hallardan, əhval ruhiyyədən, yaddaşın özlüyündə cəm etdiyi enqrammalardan çox aslıdır” [6, 103].

Həmin fikirlərə isnadən demək olar ki, söz, kitablar, yazı və s. müxtəlif vasitələrlə qəbul edilən informasiyalar hər bir insan tərəfindən özünəməxsus fərqli proeksiya əsasında qurulur. Deməli, hər bir oxucu mütaliə zamanı oxuduğu kitabın proeksiyasını yaratmaqla şəxsi proeksiyasını oxuduğu kitabın məzmunu kimi qəbul edir və oxuduğu materialın keyfiyyətini bu formada qiymətləndirmiş olur. Bu məsələyə münasibətdə N.Rubakin yazır: “Biz kitabları

və nitqləri bilmirik, onların mahiyyətini başa düşmürük, biz özümüzün şəxsi proyeksiyalarımızı və bu proyeksiyalara öz yaddaşımızdan irəli gələn, qoyulan fikirləri dərk edirik, amma heç də müəllif və nətiq tərəfindən verilən informasiyalarda yerləşdirilənlərin mahiyyətini dərk etmirik” [6].

Bibliopsixologiyanın ikinci əsas qanunu Humbolt-Potebnya qanunudur. Bu qanun informasiyanı ötürənlə qəbul edən arasında daha gizli və sirli qalan tərəfləri aydınlaşdırır. N.Rubakin deyilənləri bu fikirlə isbat edir: “Söz, ifadə, kitabın mahiyyəti nəyisə ötürmək demək deyil, əslində hər bir şəxsi fərdi yaddaşda-mnemada psixi halların yaranmasına səbəb olan qıcıqlandırıcıları yaratmaq deməkdir” [6, 108]. Alim problemə daha dərindən yanaşaraq bildirir ki, informasiyanı ötürənlə qəbul edən arasında ziddiyyət mövcuddur. Tədqiqatçı yazır: “Deyilənlərin ünvana çatması üçün dinləyici və oxucu yaddaşındakı enqrammalar ilə müəllif və nətiqin malik olduğu mnema oxşarlıq kəsb etməlidir” [6, 108]. Bunun ardınca A.Potebnya öz fikrini N.Rubakinin tədqiqatında belə əks etdirir: “Danışmaq yalnız fikri ötürmək demək deyildir, həm də qarşıdakı şəxsə deyilənə uyğun fikri oyatmaq deməkdir” [6, 109].

Humbolt və Potebnya qanunauyğunluğu “kitabın mahiyyətinə” və ya informasiyanın özündə ehtiva etdiyi anlayışlara diqqət etməkdən daha çox oxucuya, reaksiya verənə, informasiyanı qəbul edənə diqqət etməyi tövsiyə edir. Çünki informasiyanı qəbul edən subyektin reaksiyası həm fərdin, eyni zamanda kollektivin daxili dünya görüşünü ortaya qoyur, eyni zamanda informasiyanın yaradılmış reaksiya əsasında dəyərini müəyyən edir.

Bibliopsixologiyanın üçüncü qanunauyğunluğu isə Tena qanunudur. N.Rubakin Tena qanunu ilə bağlı yazır: “Bizim yaddaşımıza daxil olan enqrammalar eyforiyaların kəmiyyət və keyfiyyətlərini şərtləndirir və həmişə kütlə, ətraf mühit və zamanla funksional asılılıqdadır” [6, 114]. Bu qanunauyğunluq yaddaşın həcmnin təsnif edilməsində təzahür edir.

Daha ətraflı desək, qəbul olunan informasiyaların bibliopsixoloji təsnifatı insan yaddaşında toplanan informasiyanın həcmi müəyyən edir. Belə ki, N.Rubakin təsnifləşdirməni enqrammaların mənbəyinə əsasən aparacağı tövsiyə edir. Müəllif bunu aşağıdakı kimi qruplaşdırır: “1) İrsi yaddaş, 2) Sosial yaddaş, 3) Fərdi yaddaş” [6, 114].

Tədqiqatçının təhlillərində bu üç istiqamətdə yaddaşın bir-biri ilə daima əlaqədə olması və filogenezis prosesində birinin digərinə çevrilməsi qeyd olunur. Məntiqlə yanaşsaq görmək olar ki, istənilən bir fərd həm irsi yaddaş, həm sosial (kollektiv), həm də fərdi yaddaş malikdir.

Sonuncu üç qanunla birlikdə informasiyanın cəmiyyətdə insanlar arasında dövriyyəsinin tam aydın, geniş obrazı yaranır. Belə ki, milyonlarla insanların hər birinin zaman müəyyən anında qəbul etdiyi informasiyalar enqramma olunaraq yaddaş yazılır, sonra isə müəyyən vaxtdan sonra irsi olaraq yeni nəsillə ötürülür. Kitabxana işində bu mənada irsi yaddaş hər an bizi izlə-

məkdədir. Konkret olaraq nümunəni “Qarabağ” müharibəsindən götürə bilərik. Minlərlə köçkün düşən insanların övladları, yeniyetmələrin görmədikləri mənfi halları genetik olaraq qəbul edirlər. Bu isə onların fantaziya və düşüncələrində daima ədalət, əzmkarlıq, sağ qalmaq uğrunda mübarizə, həmçinin qorxu kimi hisslərin daha qabarıq formada inkişaf etməsinə səbəb olur və yaxud da ki, istedadlı valideynlərin övladlarının bədahətən şər deməsi, yazı yazması və s. kimi irsi-instinktiv yaddaşın mövcudluğunda özünü təzahür etdirir. N.Rubakin bütün bunların timsalında aşağıdakıları istinad verir: “Bizim hər birimizdə irsi mnemamız (yaddaşımız) özündə sonsuz və fəvqəl instinktləri saxlayır. Onlar aydın olmaya da bilər. Müəyyən hərəkətlərə doğru istiqamətlənmə, ana-dangəlmə reflekslər və s. kimi özünü göstərə bilər” [6, 17]. Bütün bunlarla yanaşı bir məqamı da diqqətə çatdırmaq istərdim. Özlüyündə yaddaş şəxsiyyət xarakteri daşıyır. Milli-mənəvi dəyərlərin formalaşmasında və qorunub saxlanılmasında şəxsiyyətin çox böyük rolu vardır. Hər hansı bir fərdin şəxsiyyət kimi formalaşması mühit anlayışından çox aslıdır.

Prof. Ə.Bayramov yazır: “İnsanın hansı iqlim şəraitində, harada - dağlıq yerdə və ya dəniz sahillərində və s.də yaşamasından asılı olaraq onun həyat tərzində, mənzil şəraitində özünəməxsus cəhətlər əmələ gəlir. Şəxsiyyətin inkişafında sosial amillər isə müəyyənəddici rol oynayır. Sosial amillər müxtəlifdir və onlar qarşılıqlı əlaqədə şəxsiyyətin inkişafını şərtləndirir” [5, 133].

Sosioloji mühitdən gələn informasiya axını şəxsiyyətin formalaşmasına təsir edən bibliopsixoloji amil rolunu oynayır. Bu barədə dosent Knyaz Aslan yazır: “Başqa sözlə, şəxsiyyət ictimai (sosial) mahiyyətə malikdir. Cəmiyyətdən və kollektivdən təcrid olunmuş insan şəxsiyyət kimi formalaşa bilməz. O yalnız bioloji istiqamətdə formalaşar və heyvanlardan çətin fərqlənər. Deməli, insanın sosial keyfiyyətləri (zehni, əxlaqı dünyagörüşü və s.) yalnız kollektivdə, cəmiyyət daxilində formalaşır və inkişaf edir” [4, 17].

N.Rubakin cəmiyyətdə inkişaf edən fərdin genetik yaddaşının formalaşan və ifadə olunan mənbəyini sosial mühitdə görür. Bu isə bibliopsixologiyada “sosial mnema-yaddaş” termini ilə əks olunur. Hər birimiz cəmiyyətdə bir fərd olaraq daim informasiya qəbul edirik ki, bu, müxtəlif formada enqramma, eyforiya ilə müşahidə olunur, sonda isə sosial mnemanı daha da zənginləşdirir, sosial yaddaş informasiya axını müxtəlif formalarda daxil olur. Ona görə də daxil olan enqrammaların cəmi özlüyündə sosial yaddaş mnemanın təsnifatını göstərir. N.Rubakinə görə sosial mnemanın əsas növləri bunlardır: 1) Ailə yaddaşı; 2) Yerli yaddaş; 3) Milli yaddaş; 4) Dövlət yaddaşı; 5) Beynəlxalq yaddaş; 6) Peşə yaddaşı; 7) Sınıf yaddaş; 8) Təhsil yaddaşı (məktəb və kitab mənşəli enqrammalar); 9) Konfessional (dini) yaddaş; 10) Gündəlik tarixi yaddaş; 11) Tarixin mövcud mərhələsinin yaddaşı; 12) Kosmik yaddaş: a) coğrafi şəraitdə şərtlənən yaddaş; b) üzvi və qeyri üzvi yaddaş” [6,120].

Verilən təsnifatda hər bir bölüm özlüyündə bibliopsixoloji dəyəri əks etdirməklə yanaşı informasiya mənbəyi kimi də çıxış edir. Lakin sosial mühitdən hər bir fərdə təsir edən informasiya axınının nəticəsi fərdi yaddaşlarda cəmlənir ki, bu da fərdi mnema anlayışını yaratmış olur. Hər bir fərd özünə-məxsus keyfiyyətlərə malik olduğu kimi onun fərdi mneması da təkrarolunmazdır. N.Rubakin yazır: “Dərək etmədiklərimiz, anlaşılmaz bilgilər, ümidlər, qarışıq fikirlərimiz özlüyündə fərdi mnemanın elementləridir ki, burada emosiyalar, hisslər, ehtiraslar, effektlər, arzular, istiqamətlər, ümumilikdə hər bir fərdin daxili “ Mən” adlanan kateqoriyasında gizli olan enqrammaların cəmi fərdi mnemadır. Fərdi mnema (yaddaş) digər “qeyri-mən”ə tamlığı ilə aydın ola bilməz. Bu yalnız fərdin özünə daha anlaşılandır” [6,123].

Deməli, cəmiyyətdə informasiya mübadiləsi, yalnız sosial mnema əsasında baş verir. Sosial mnemanın yaratdığı psixoloji proeksiyalar, enqrammalar, eyforiyalar təkrarlanaraq fərdlərdən ibarət cəmiyyətin yaddaşında dövrü olaraq təkrarlanır. N.Rubakin “fərdi mnema”(yaddaş) anlayışına önəm verərək yazır: “Fərdi mnema(hafizə) bibliopsixoloq üçün xüsusilə maraqlıdır. Bu söz yaradıcılığının mənbəyidir. Yaradıcılıq özü fərdi fəaliyyətdir” [6,123].

Bu günədək “şəxsiyyətin fərdi psixologiyası” məsələsi elmdə hələ də tədqiqata ehtiyac duyan problemdir. Sonda N.Rubakin vacib, orjinal məsələləri təklif olaraq aşağıdakı kimi təhlil edir: 1) Fərdin genetik-irsi yaddaşı maksimal istifadə olunmalıdır; 2) Buna söykənərək irsi yaddaşa sosial xarakterli, əhəmiyyətli enqrammalar daxil edilməlidir; 3) Fərdin özünəməxsus yaddaşının onun sosial yaddaşı ilə yaxınlığını təmin etmək. Bu üç prinsipə əməl olunmaqla hər bir fərddə ilkin enqrammalar yaradacaq ki, bu da reallığı aydın əks etdirəcəkdir [6,123-124].

Bu məsələlərin üçü də sosial cəmiyyətdə insanın fərdi yaddaşını anlaşılan səviyyəyə gətirməyi qarşıya məqsəd qoyur. Digər tərəfdən N.Rubakin insanın aldığı ilkin qıcıqlar zamanı yaddaşımızda yazılan qıcıqları 2 növə bölür: ilkin enqrammalar və sonrakı yaddaşda fantaziya olunaraq dəyişikliyə uğramış enqrammalar. Onun təhlillərindən belə bir nəticə çıxır ki, insanın reallıqdan qəbul etdiyi informasiyaların yaratdığı ilkin enqrammalar sonradan müxtəlif səbəblərdən dəyişərək eyforiya olursa da, həqiqi reallığı əks etdirmir. Bu da problemin hərtərəfli araşdırılmasına ehtiyac olduğunu göstərir.

N.A.Rubakinin bibliopsixologiya nəzəriyyəsində dəyərlərin dövriyyəsi müasir terminlə desək, informasiya dövriyyəsi kimi səslənir və daima irsi, sosial və fərdi yaddaşlarda dövr edir. Ona görə də unutmamaq olmaz ki, “bibliopsixologiya nəzəriyyəsində informasiya dövriyyəsi” dedikdə informasiyanın məhz yaddaşlarda dövriyyə edərək müəyyən bibliopsixoloji iz yaratması nəzərdə tutulur ki, bu da özlüyündə bibliopsixoloji dəyər olaraq şifahi söz, əlyazma, kitab və elektron nəşr tipi (modern forma) kimi ifadə olunur. Bu məsələlər nəzərə alınmalı və bibliopsixologiyada tədqiqatlar aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslik. Bakı, 2001, 400 s.*
2. Xələfov A.A. *Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi. Bakı: Azərnaşr, 2006, 312 s.*
3. Rzayev S. *Kitabxana xidməti. Dərslik. Bakı, 2009, 338 s.*
4. Knyaz Aslan. *Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu: Monoqrafiya. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 324 s.*
5. Bayratov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. *Psixologiya: Dərslik. Bakı, 2009, 620 s.*
6. Рубакин Н.А. *Библиологическая психология. М., 2006, 800 с.*
7. Фролов С.С. *Общая социология: учеб. М., 2008, 384 с.*

THE INFORMATION CYCLE
IN THE BIBLIOPSYCHOLOGICAL THEORY

E.L.AZHAROV

SUMMARY

In Nikolay Rubakina's theory it is reflected modern problems of an information society. In article the theory of bibliopsychological is considered and its laws which is connected with an information society. And also speaks bibliopsychological parties of the information cycle.

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦИКЛ
В ТЕОРИИ БИБЛИОПСИХОЛОГИИ

Э.Л.АЖДАРОВ

РЕЗЮМЕ

В теории Николая Рубакина отражаются современные проблемы информационного общества. В статье комментируется библиопсихологическая теория и её законы, которые связаны с информационным обществом. А также объясняется библиопсихологические явления информационного цикла.

**MÜASİR DÖVRDƏ GƏNC OXUCULAR ARASINDA
MİLLİ İDEOLOGİYAYA VƏ DÖVLƏTÇİLİYƏ DAİR
ƏDƏBİYYATIN TƏBLİĞİ****A.A.HACIYEVA***Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı*

Məqalədə Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində milli ideologiyaya və dövlətçiliyə aid ədəbiyyatın təbliğinin əhəmiyyətindən, kitabxanalarda onun təbliği formalarından bəhs edilmişdir.

Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində gənc nəslin dünyagörüşünün düzgün formalaşmasına, mənəvi tərbiyəsinə və əsl şəxsiyyət kimi yetkinləşməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu sahədə digər sosial institutlarla yanaşı olaraq, milli ideologiyaya və milli dövlətçiliyə dair ədəbiyyatı geniş oxucu kütləsi arasında təbliğ edən kitabxanaların üzərinə də mühüm vəzifələr düşür. Bu amillərdən çıxış edən Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor A.Xələfov qeyd edir ki, müasir dövrdə respublikamızda elm, mədəni quruculuq, elmi-texniki tərəqqi, təhsil və tərbiyə sahəsində qazanılan nailiyyətlər, cəmiyyət üzvlərinin intellektual səviyyəsinin yüksəlməsi, ziyalı ordusunun sürətlə artımı, oxucu kontingentinin keyfiyyətcə yüksəlməsi kitabxana xidməti qarşısında professionallığın artırılmasını, xidmət prosesinin daha da optimallaşdırılması və çevikləşməsi vəzifələrini qoymuşdur. Ona görə də tipindən və növündən asılı olmayaraq bütün kitabxanalar oxucularla aparılan informasiya işini cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə, milli ideologiyamızın təbliğinə, dövlətçiliyimizin möhkəmlənməsinə yönəlməlidir (3).

Məlumdur ki, hər bir müstəqil dövlətin qurulması, gücləndirilməsi milli özünü qoruma hissindən başlayır, bu fikir inkişaf etdirilərək ideoloji bir sistemə çevrilir. Milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyata dövlət quruculuğuna, milli ideologiyaya, fəlsəfəyə, iqtisadi nəzəriyyəyə, ölkəmizin və başqa ölkələrin tarixinə, sosiologiyaya, demoqrafiyaya, siyasətə, hüquqa, hərbi işlərə, elm və maarifə, pədoqogikaya, psixologiyaya və s. dair elmləri aid edirlər. Bu ədəbiyyatı təbliğ etməklə kitabxanalar və kitabxanaçılar həm müstəqil Azərbaycan dövləti üçün yararlı və faydalı olan hərtərəfli inkişaf etmiş, elmi və siyasi cəhətdən zəngin dünyagörüşünə yiyələnmiş fəal şəxsiyyətlər tərbiyə edir, həm də bilavasitə milli dövlətçiliyimizin inkişafına və dirçəlməsinə yardım göstərirlər.

Azərbaycan Respublikası siyasi strategiyasının əsas müddələrinin yaradıcısı olan ümummilli liderimiz Heydər Əliyev demişdir: “Azərbaycanın müstəqilliyi daimidir, əbədidir, dönməzdir” (2).

Azərbaycanın milli dövlət kimi özünü dünyada tanıtmada əldə olunan istiqlalı qorumaq, möhkəmləndirmək üçün milli ideyanın həyata keçirilməsi dövlətin siyasi strateji məqsədlərindən biridir və bu məqsədlərin həyata keçirilməsində Heydər Əliyevin rolu xüsusilə qeyd olunmalıdır. Milli ideya uğrunda mübarizə azadlıq məfkurəsi uğrunda aparılan mübarizədir.

Milli ideologiyanın tərkib hissəsindən biri də azərbaycançılıq anlayışıdır. Azərbaycançılığın əsas məzmununu ümumi vətən anlayışı, vətəndaş birliyi təşkil etmişdir. Bu baxımdan 1995-ci il noyabrın 12-də qəbul edilmiş Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında «Azərbaycan xalqının vahidliyi», «Azərbaycan Respublikasının bütün Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının ümumi və bölünməz vətəni» olması ideyası öz əksini tapmışdır.

Müstəqillik dövrü kitabxananın qarşısında gənc nəslin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi vəzifəsini qoymuşdur. Müharibə şəraitində yaşayan ölkəmizdə gənclərin vətən sevgisi, vətəni işğalçılardan azad etmək ruhunda tərbiyəsi kitabxananın əsas vəzifələrindən birinə çevrilmişdir. Təsədüfi deyil ki, müstəqillik illərində gənclərin tərbiyəsinə, gənclərlə aparılan işə xüsusi diqqət yetirən ulu öndər Heydər Əliyev gənc nəslin tərbiyəsini xalqın və dövlətin əsas vəzifəsi hesab edərək deyirdi: “Qarşımızda duran vəzifələrdən biri də gəncliyi daha yaxşı hazırlamaqdan və tərbiyə etməkdən ibarətdir” (2).

2006-cı il yanvarın 1-nə olan məlumatlara görə C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının fondunda 214 min nüsxəyə qədər ədəbiyyat olmuşdur ki, onun da 50 min nüsxəyə yaxınına milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyat, o cümlədən Konstitusiyamızla bağlı kitablar, ümummillilərimiz Heydər Əliyevin ayrı-ayrı dövrlərdə nəşr edilmiş çoxcildli əsərləri təşkil edir. Bu fondun düzgün təbliği oxucuların ideya-siyasi tərbiyəsinə, hərbi vətənpərvərlik hazırlığına, torpağa bağlılığına, yüksək mədəni səviyyəsinə, elmi dünyagörüşünün inkişafına mühüm təsir göstərir.

C.Cabbarlı adına RGK-da milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliğinə həsr edilən əyani təbliğat formaları bilavasitə kitabların, məlumat mənbələrinin, çap əsərlərinin özünü nümayiş etdirir, konkret olaraq oxucuların nəzərinə çatdırır, mühüm siyasi, iqtisadi, hərbi, ideoloji məsələləri izah edir, cəmiyyətin inkişaf qanununun dərk edilməsinə, əhəlinin, xüsusilə gənc oxucu qruplarının şüuruna milli dövlətçilik ideyalarının aşlanmasına, onların Vətənimiz Azərbaycana sədaqət, torpağa məhəbbət, yurda, xalqa, millətə sevgi ruhunda tərbiyələnməsinə mühüm təsir göstərir. Oxucularda ictimai-siyasi görüşlərin formalaşmasının müvəffəqiyyəti, hər şeydən əvvəl, təşkil olunan əyani təbliğatın keyfiyyəti və təsir dairəsi ilə müəyyənleşir. Bu fikrin konkret ifadəsini həmin kitabxanaların milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliği istiqamətində təşkil etdikləri əyani kütləvi tədbirlərində müşahidə etmək olar. Məsələn, milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyata dair 2000-cı ildə 14, 2001-ci ildə 16, 2002-ci

ildə 18, 2003-cü ildə 17, 2004-ci ildə isə 19 kitab sərgisi və kitabxana plakati təşkil olunmuş, 1990-cı ilin Qanlı 20 Yanvar faciəsinə, 1992-ci ilin Xocalı soyqırımına və s. hadisələrə 4 albom həsr edilmişdir. Bu sərgi, plakat və albomlara 2001-2005-ci illərdə 7 mindən artıq oxucu müraciət etmiş, onlara 12 min nüsxədən çox ədəbiyyat tövsiyə olunmuşdur (5).

C.Cabbarlı adına RGK-nın 2001-2005-ci illərdə təşkil etdiyi “Azərbaycanın müstəqilliyi xalqımızın varlığıdır”; “Qalx ayağa, Azərbaycan”; “Xocalı – əsrin faciəsi”; “Erməni faşizminin iç üzü”; “Tariximiz, bugünü-müz”; “Qələbədən qələbəyə”; “Ana yurdum”; «Azərbaycan əsgəri»; “Xalqın səsi – haqqın səsi”; “ “Hüquqi dövlət yollarında”; “Düşməyə aman vermə” və s. mövzulu tədbirləri tematik müxtəlifliyi əyani şəkildə təsdiqləyir ki, bütün bunlar oxucuların maraq dairəsinin genişlənməsində mühüm rol oynamışdır.

2001-2005-ci illər ərzində C.Cabbarlı adına RGK-da milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliğinə həsr olunmuş 2 oxucu konfransı, 40 mövzu gecəsi, 32 məruzə, 11 mühazirə, 16 biblioqrafik icmal, 20 söhbət təşkil edilmiş və bu tədbirlərdə 10 mindən artıq oxucu iştirak etmişdir. Həmin tədbirlər zamanı oxuculara bütövlükdə 5 mindən çox ədəbiyyat tövsiyə edilmişdir (5).

C.Cabbarlı adına RGK-da milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliğinə həsr olunmuş tədbirlər arasında görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin əsərlərinin yayılması mühüm yer tutmuşdur. Bu tədbirlərdə vurğulanmışdır ki, Heydər Əliyevin 1969-cu ildən bəri etdiyi çoxsaylı nitq, məruzə və çıxışlarda Azərbaycanın sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi və elmi-mədəni həyatı yüksək səviyyədə işıqlandırılmış, geniş elmi təhlillər, konkret faktlar və rəqəmlərlə ümumiləşdirmələr aparılmış, nəticələr çıxarılmışdır (5).

Bu baxımdan 2003-cü il mayın 10-da C.Cabbarlı adına RGK-da Heydər Əliyevin anadan olmasının 80 illik yubileyi ilə bağlı keçirilmiş ədəbi-bədii gecə və foyedə təşkil olunmuş sərgi xüsusi maraq doğurur. Tədbiri açan kitabxananın direktoru T.Sadıqov giriş sözündə qeyd etmişdir ki, Azərbaycanın son 30 illik tarixi görkəmli dövlət xadimi Heydər Əlirza oğlu Əliyevin adı ilə bağlıdır. Görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin çıxış, nitq, məruzə, xatirə və s. kimi əsərlərində müstəqil Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni-mədəni həyatının ən mühüm sahələri özünün geniş ifadəsini tapmışdır. Ümummilli liderimizin elmi və tarixi, nəzəri və təcrübi əhəmiyyətə malik olan çoxsaylı əsərləri istər sovet hakimiyyəti dövründə (1960-1980-ci illər), istərsə də suverenliyə qovuşduqdan sonra (1990-cı illər) Azərbaycanın keçdiyi mürəkkəb inkişaf yolunu hərtərəfli əhatə etdiyindən əvəzsiz mənbə rolunu oynayır (5).

Natiq qeyd etmişdir ki, Heydər Əliyev ikinci dəfə hakimiyyət başında olarkən onun həyat və fəaliyyətinin son dövrünü əhatə edən ilk kitab “Qətiyyətin təntənəsi” adlanır və bu sanballı kitab ağsaqqal alimimiz, Əmək-

dar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun təşəbbüsü ilə işıq üzü görmüşdür. Onu Kitabxanaçılıq fakültəsinin yetirməsi, tanınmış jurnalist Şakir Yaqubov tərtib etmiş və "Səhər" qəzetinin baş redaktoru Məzahir Süleymanzadənin redaktorluğu ilə 44 çap vərəqi həcmində 848 səhifədən ibarət nəşr edilmişdir. Kitab 1995-ci ildə nəşr olunmuşdur.

Çıxışçı daha sonra demişdir ki, 1997-ci ildən isə Ramiz Mehdiyevin və Hidayət Orucovun məsulluğu ilə Heydər Əliyevin çoxcildlik əsərləri Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında "Müstəqilliyimiz əbədidir" adı ilə buraxılmağa başlamışdır. Yeri gəlmişkən, bu çoxcildlik latın qrafikası ilə nəşr edilir. 1997-ci ildən eyni zamanda Fatma Abdullazadənin məsulluğu ilə "Müstəqilliyimiz yollarında" çoxcildliyi Azərbaycan dilində kiril qrafikası ilə "Azərbaycan" nəşriyyatında çap edilməyə başlamışdır. Bundan başqa, Heydər Əliyevin "Müstəqillik yolu", "Seçilmiş fikirlər", "Aforizmlər", Heydər Əliyev və Bakı Dövlət Universiteti" və başqa kitablar nəşr olunmuşdur. Həmin kitablardan bir çoxu C.Cabbarlı adına RGK-nın kitab fondunda özünə layiqli yer tutur və tez-tez oxucuların istifadəsinə verilir.

Nətiq vurğulamışdır ki, Heydər Əliyevin əsərlərinin nəşrinin zəruriliyi haqqında dövrü mətbuatda ilk dəfə professor Abuzər Xələfov məqalə dərc etdirmişdir. Prof. A.Xələfov eyni zamanda "H.Ə.Əliyevin rəhbərliyi dövründə Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafı (1970-1980-cı illər)" mövzusunda elmi məqalə yazıb çap etdirmişdir. Bununla yanaşı, prof. A.Xələfov Heydər Əliyevin 80 illik yubileyi münasibəti ilə bu görkəmli dövlət xadiminin bibliografiyasını da hazırlayıb nəşr etdirmişdir.

Ədəbi-bədii gecə çox maraqlı keçmiş, sonra isə tamaşaçılar "Heydər Əliyev: Zəmanəmizin böyük siyasi xadimi" sərgisinə baxmışlar (5).

Daha bir maraqlı tədbir isə 2004-cü il noyabrın 17-də keçirilmişdir. Bu kütləvi tədbir dövlət başçısı İlham Əliyevin prezidentlik fəaliyyətinin bir illiyinə həsr olunmuşdu. Tədbirdə qeyd edilmişdir ki, Heydər Əliyevin xarici siyasət strategiyasından bəhrələnən İlham Əliyevin uğurlu diplomatiyasının mühüm xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, o, milli problemləri reallığın məntiqi ilə düzgün əlaqələndirir, Azərbaycan həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinin diqqətinə lazımi səviyyədə çatdırır. Təsədüfi deyil ki, onun son zamanlar Dağlıq Qarabağ probleminin həlli istiqamətində qətiyyətli və birmənalı mövqeyi dünya ictimaiyyəti arasında ölkəmizin imicini qaldırmışdır.

Daha sonra müxtəlif orta məktəblərdə təhsil alan tələbələr Vətənə, vətənpərvərliyə və dövlətçiliyə dair ədəbi-bədii kompozisiyanı nümayiş etdirmişlər. Tədbirdə iştirak edən rayon İcra Hakimiyyətinin və yerli bələdiyyə orqanlarının nümayəndələri C.Cabbarlı adına RGK-nın təşkil etdiyi bu tədbiri çox yüksək qiymətləndirmişlər. Həmin kütləvi tədbir çox maraqla qarşılanmış və xeyli oxucunu özünə cəlb etmişdir (5).

Göründüyü kimi, C.Cabbarlı adına RGK-da son illərdə oxucuların ideya-siyasi tərbiasinə həsr edilən tədbirlərin təşkili keyfiyyətə xeyli dəyişmiş, müasir mənə kəsb etmişdir. Bu da bilavasitə oxucuların həmin tədbirlərdə açıq fikir söyləmək, fikir mübadilələri aparmaq, baş verən nöqsanlara qarşı tənqidi yanaşmaq, yeni maraqlı mülahizələr irəli sürmək prinsipləri ilə əlaqədar olmuşdur. Bununla belə, milli ideologiya və dövlətçilik sahəsində informasiya mənbələrinə marağın getdikcə artdığını nəzərə alaraq bu sahədə mövcud olan informasiya daşıyıcılarının bibliografialaşdırılması ehtiyacı yaranmışdır.

Milli ideologiyanın və dövlətçiliyin cəmiyyətdə geniş yayılmasının əsas göstəricilərindən biri də onun informasiya təminatıdır. Çünki hər hansı bir ideologiyanın kütlələr içərisində geniş yayılmasında informasiya vasitələrindən və vəsaitlərindən geniş istifadə olunur. Onların içərisində bioqrafik informasiya mənbələrinin əhəmiyyətli rolu vardır. Xüsusilə ilkin sənədlər və onların haqqında bibliografik informasiya mənbələri mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

C.Cabbarlı adına RGK-da milli ideologiya və milli dövlətçilik mövzusuна dair onlarla kitab, yüzlərlə məqalə toplanmışdır. Ona görə də, məsələn, “Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu” (Z.Əliyev), “Azərbaycanın XX əsrdə dövlətçilik siyasəti məsələləri” (İ.İsmayılov), “Tarixə yaddaş ömür” (M.Əlizadə), “Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik problemləri” (A.Piriyev) kitabları və “Azərbaycan dövlətçiliyi ideologiyası” (C.Musayev), “Milli ideologiya və ümummilli lider” (S.Xəlilov), “Dövlətçilik ideologiyası” (A.Şirinov) və s. kimi ilkin mənbələrlə bağlı ikinci dərəcəli mənbələrin, yəni bibliografik informasiya vəsaitlərinin yaradılması və Avtomatlaşdırılmış Bibliografik Məlumat Bazasının təşkili qarşıda duran aktual məsələlərdəndir.

C.Cabbarlı adına RGK-nın bu istiqamətdə apardığı işlərin təhlili sübut edir ki, kitabxanaçılar müasir dövrdə Azərbaycanın müstəqilliyi şəraitində milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliğinin əsl mahiyyətini düzgün başa düşmüş, kitablar bu vacib işə həvəslə, səriştəliklə yanaşmışlar. Bununla belə qeyd etməliyik ki, kitabxana bu sahədə hələ daha çox iş görməli, daha çox uğur qazanmaq üçün səmərəli fəaliyyət göstərməlidir. Ona görə də gələcəkdə işin yaxşılaşdırılması üçün ilk növbədə milli dövlətçiliyə və milli ideologiyaya dair ədəbiyyatın təbliği zamana milli dövlətçiliyimizin, milli ideologiyamızın inkişafına, Azərbaycan tarixinə, soykökümüzə, xalqımızın milli-azadlıq mübarizəsinə dair əyani və şifahi təbliğat üsullarının təşkilinə daha çox fikir verilməlidir;

- Milli ideologiyaya və dövlətçiliyə dair ədəbiyyatın təbliği zamanı fərdi və kütləvi iş forma və üsullarından daha yaradıcılıqla istifadə edilməlidir ki, kitabxana fondunu oxucular qarşısında tam şəkildə açmağa imkan yaransın;

- Oxucuların hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin gücləndirilməsi məqsədilə milli ideologiyaya və dövlətçiliyə dair ədəbiyyatın təsirindən səmərəli istifadə edilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: Qanun, 1996, 32 s.
2. Xələfov A. Heydər Əliyev əsərlərinin nəşri və təbliği məsələləri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2002, №2, S.5-16.
3. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük (1-ci hissə). Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001, 400 s.
4. Piriyev A. Siyasi strategiya və milli təhlükəsizlik problemləri. Bakı: BDU, 2002, 530 s.
5. C.Cabbarlı adına Respublika Gənclər Kitabxanasının 2001-2005-ci illər üzrə hesabatları.

**IN THE MODERN TIME AMONG THE YOUNG READERS
ABOUT TO NATIONAL IDEOLOGY AND TO STATEHOOD
PROPAGANDA OF THE LITERATURE**

A.A. HAJIYEVA

SUMMARY

In the article the independence of Azerbaijan in the national ideology and the literature related to the propagation of the importance of overnance, libraries, the promotion of forms of was about.

**ПРОПАГАНДА ЛИТЕРАТУРЫ О НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕОЛОГИИ И ГОСУДАРСТВЕННОСТИ СРЕДИ МОЛОДЫХ
ЧИТАТЕЛЕЙ В СОВРЕМЕННОЕ ВРЕМЯ**

A.A. ГАДЖИЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье устанавливаются значение и формы пропаганды литературы о национальной идеологии и государственности среди молодых читателей в библиотеках в современном периоде независимости Азербайджана.

**M.F.AXUNDOV ADINA MİLLİ KİTABXANADA OXUCULARIN
İNFORMASIYA TƏLƏBATININ ÖDƏNİLMƏSİNDƏ
ELEKTRON KATALOQUN VƏ ELEKTRON KİTABXANANIN ROLU**

S.İ.MƏMMƏDOVA

Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı

Məqalədə M.F.Axundov adına Milli Kitabxanada oxucuların informasiya tələbatının ödənilməsində elektron kataloqun və elektron kitabxananın rolu məsələləri öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda burada Azərbaycanda elektron kataloqun yaradılması təşəbbüsünün ilə ilk dəfə professor A.Xələfov tərəfindən irəli sürüldüyü əks olunmuşdur.

Müasir cəmiyyətdə gedən qlobal proseslər ictimai həyatın bütün sahələrinə təsir göstərir. Bu prosesi fərqləndirən əsas cəhət cəmiyyətin yaşaması üçün informasiyanın fundamental faktora çevrilməsidir. Əgər əvvəllər cəmiyyətin həyatı və yaşaması əsasən maddi istehsaldan asılı idisə, indi müxtəlif növ informasiyaları istifadə etmədən mümkün deyildir. Hazırda informasiyaya ictimai tələbat da dəyişir və onun nəticəsi kimi kitabxana işində də əsaslı informasiyalar, texnoloji çevrilişlər getdikcə sürətlənir. Müasir kitabxana həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi altsistemlərdən ibarət olan mürəkkəb informasiya sistemidir. Yeni informasiya sistemləri içərisində elektron kataloq və elektron kitabxana vacib yer tutur və onların yaradılması kitabxana işinin avtomatlaşdırılmasının prioritet istiqaməti hesab edilir. Məlumdur ki, kitabxana kataloqu hər bir kitabxananın ədəbiyyat fondunun məzmununu açır və oxuculara xidmət prosesində bələdçilik edir. Oxuculara xidmət və kitabxananın digər bütün fəaliyyəti məhz onun üzərində qurulur.

Müasir dövrdə informasiyanın sürətlə artması və köhnəlməsi oxuculara operativ və coğrafi uzaqlıqdan asılı olmayaraq xidmət göstərilməsini diqtə etdiyindən ənənəvi kitabxana kataloqlarını bu gün elektron kataloq əvəz edir. Elektron kataloq oxuculara şəbəkə vasitəsilə kitabxananın ədəbiyyat fondunun tərkibi ilə tanış olmağı, öz sorğularına operativ və kitabxanaçı biblioqrafın köməyi olmadan uzaq məsafədən cavab almağı, ədəbiyyatı uzaq məsafədən sifariş verməyi təmin edir. Elektron kataloq kitabxana fondunun real uçotunu, oxucuların statistikasını, maraq dairəsinin müəyyən edilməsinə, kitabın hərəkətinin izlənilməsinə, ədəbiyyat fondunun oxucu sorğusuna uyğun kompleksləşdirilməsinə və yeniləşdirilməsinə, oxuculara müasir səviyyədə On-line olaraq xidmət təşkil etməyə imkan verir. Məhz elektron kataloq əlaqədar kitabxananın nəinki yerli oxucularına, həm də uzaq məsafədə yerləşən istifadəçilərə kitabxana-informasiya xidməti göstərmək imkanına malikdir.

Elektron kataloq ənənəvi kataloqdan fərqli olaraq təkə bibliografik məlumatları deyil, digər elektron informasiyaları sistemli şəkildə özündə saxlayır, onların operativ və on-line axtarışını təmin edir. Elektron kataloq vasitəsilə kitabxana fondunu əks etdirən bibliografik informasiya daha ehtiyatlı qorunur. Elektron kataloqun üstünlüyündən biri də avtoritet yazılardan istifadəni təmin etməsidir. Bu gün rəqəmli texnologiyanın inkişafı kağız üzərində informasiyanın elektron formaya çevrilməsinə imkan verdiyindən elektron kataloqdan istifadə edən oxucu On-line olaraq öz tələbatına uyğun ədəbiyyatın kitabxanada olması haqqında bibliografik məlumat almaqla yanaşı onun elektron versiyasını da əldə edə bilər.

Azərbaycanda ilk dəfə olaraq elektron kataloqun yaradılması Bakı Dövlət Universitetində Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor A.Xələfovun rəhbərliyi ilə “Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi” elmi-tədqiqat laboratoriyasında həyata keçirilmişdir. Laboratoriyanın əməkdaşları qısa müddət ərzində dövrü mətbuat, xarici, rus və Azərbaycan dilində olan ədəbiyyat fondunun, nadir kitablar və dissertasiya fondunun elektron bazasının yaradılması işinə başlamışlar.

XXI əsrin informasiya texnologiyalarının xarakterik inkişaf istiqamətləri içərisində müxtəlif növlü, tipli və məzmunlu sənədləri mühafizə edən elektron informasiya daşıyıcılarının hazırlanması, sistemləşdirilməsi, mühafizəsi və şəbəkə rejimində uzaq məsafədən istifadəsi vacib yer tutur. Bütün bu istiqamətlər kompleks şəkildə elektron kitabxanaların yaradılmasında və elektron kitabxana - informasiya təminatının təşkilində ifadə olunur. Elektron kitabxana-elektron sənədlərin, elektron kitabların - resursların yaradılmasını və saxlanılmasını təmin edən, həmçinin bu resurslara - kitabxananın məlumat bazasına hesablama texnologiyaları və informasiya şəbəkələri vasitəsilə (interfeys) “giriş” imkanı yaradan informasiya sistemidir. Elektron kitabxanalar informasiyalaşmış cəmiyyət quruculuğunun sosial sifarişidir. Belə ki, o, informasiyalaşmış cəmiyyətin baza prinsiplərinə: informasiyanın əmtəyə çevrilməsinə, informasiya bazarının formalaşmasına, cəmiyyət üzvlərinin peşə və təhsil hazırlığının yüksəlməsinə, qlobal informasiya mühitinin yaranmasına xidmət edir. Elektron kitabxanalar keçən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq fəaliyyət göstərməkdədir [1, 175]. Elektron kitabxanaların yaradılması üstünlükləri onunla izah edilir ki, istifadəçi müəyyən kitabxanaya gəlmədən, istənilən coğrafi ərazidə yerləşməsindən asılı olmayaraq həmin kitabxananın elektron resurslarından birbaşa istifadə edə bilər. Çap əsərlərini istənilən yerdə oxumaq daha əlverişli və rahatdır. Lakin onların geniş coğrafi məkanda axtarışı, tapılması və əldə edilməsi xeyli vaxt tələb edir. Elektron kitabxana vasitəsilə ən qiymətli və nadir nüsxəli ədəbiyyatdan istifadə etmək mümkün olur. Ən əsası isə elektron kitabxanalar həmişə

açıq olur, ənənəvi kitabxanalardan fərqli olaraq oxucuya “əldədir”, “istifadə üçün yararsızdır”, “yoxdur” cavabı verilmir.

Şübhəsiz, bütün bu üstünlüklər elektron kitabxananın ənənəvi kitabxanadan daha etibarlı olması demək deyil. Belə ki, kompüter sisteminin işi dayandıqda, şəbəkədə rabitə xətti ləng və etibarsız işlədikdə, virus yayıldıqda və s. elektron kitabxanada ciddi problemlər yarana bilər. Bu baxımdan zəngin informasiya resurslarına malik olan kitabxanalar eyni zamanda informasiya bazarının əksər komponentlərinə sahiblik hüququnu da özündə saxlayır. Elektron kitabxanaların yaradılmasının əsas məqsədləri informasiya xidmətinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, informasiya xidmətləri nomenklaturasının genişləndirilməsi, elektron resurslara keçid zamanı istifadəçilərin sayının artırılmasıdır.

Elektron kitabxanalarda informasiyaların elektron formasında təqdim edilməsi, elektron resursların istifadəçisi qarşısında çox böyük imkanlar açır. Elektron kitabxanalardan, onların əhəmiyyətindən bəhs edərkən aşağıdakı üstünlükləri xüsusilə qeyd etmək lazımdır:

Oxucu-istifadəçi işdən kənar vaxtlarda qapıları bağlı olan ənənəvi kitabxanalardan fərqli olaraq elektron kitabxanalardan zamandan və məkandan asılı olmayaraq istədiyi informasiyanı əldə etmək imkanına malik olur;

Ənənəvi kitabxanada kitabların axtarılıb oxucuya təqdim olunmasına sərf olunan vaxt ərzində oxucu öz evində elektron kitabxanada elektron kataloqu nəzərdən keçirib, istədiyi elektron kitabı “vərəqləyib” istədiyi qədər oxuya və hətta onu bir başqası ilə əvəz edə bilər;

Elektron kitabxanaların fəaliyyəti ənənəvi kitabxanalara da xeyli fayda gətirir – belə ki, elektron kitabxanalar nadir və qiymətli kitabların elektron versiyalarını hazırlayıb oxuculara təqdim etməklə bu kitabların orijinalının mühafizə olunmasını, onların korlanmasının qarşısının alınmasını təmin edir, hər hansı bir səbəbdən yox olması, itməsi halında bu kitabların elektron surətlərinin qorunmasını təmin edir. İnformasiya çatışmazlığı probleminin həllində də elektron kitabxanalar ənənəvi kitabxanaların köməyinə çatırlar;

Elektron kitabxanalarda həmçinin, oxucuya yeni formada kitabxana xidmətinin reallaşdırılması (görmə qabiliyyətində problemi olan oxuculara xidmət) imkanı yaranır;

İstifadəçi elektron kitabxanadan öz kompüterinə yüklədiyi materialları redaktə etmək, onları birləşdirmək və əlavələr yazmaq, böyük materiallardan istədiyi söz və ya ifadələri asanlıqla seçmək imkanına malik olur;

Bütün bunlarla yanaşı elektron kitabxanalarda elektron resurslarla iş sürətlə işləməyə və keyfiyyətli axtarışlar həyata keçirməyə tam şərait yaradır.

M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası da öz növbəsində dünya biliklərinə və məlumatlarına girişi təmin etmək, dünya oxucularına qlobal şəbəkə vasitəsilə milli sərvət xəzinəsi olan kitabxanamızın fondu

haqqında məlumatları çatdırmaq üçün elektron məlumat bazalarının yaradılması istiqamətində böyük işlər görmüşdür. Belə ki, 2000-ci ildə respublikamızda ilk dəfə olaraq avtomatlaşdırılmış kitabxana sistemlərinin tətbiqi istiqamətində ilk addımlar atılmışdır. Bu məqsədlə Milli Kitabxanada Elektron resursların yaradılması şöbəsi təşkil edilmişdir. ABŞ səfirliyinin, Soros və Avrasiya fondlarının maliyyə dəstəyi ilə ABŞ-ın VTLŞ korporasiyasının məxsusi kitabxanalar üçün işləyib hazırladığı VIRTUA proqramının tətbiqi ilə elektron kataloqun tərtibinə hazırlıq işlərinə başlanılmışdır. Üç illik hazırlıq işləri aparıldıqdan, beynəlxalq treninqlər keçirildikdən və lazımi mütəxəssislərin hazırlanması prosesi başa çatdıqdan sonra 2003-cü ildə elektron kataloqun tərtibi işlərinə başlanılmışdır. Milli Kitabxanada elektron kataloq beynəlxalq maşınla oxunan MARC-21 formatında işlənmişdir [3,172]. Milli Kitabxanada dünyanın ən böyük və zəngin kitabxanalarında daha çox tətbiq olunan VTLŞ-VIRTUA sistemi üzrə həyata keçirilən kitabxana proseslərinin avtomatlaşdırılması, oxucu sorğularının virtual rejimdə ödənilməsinə və ödənilən arayışların tam şəkildə məlumat bazasında saxlanmasına şərait yaradan və onların təkrar istifadəsinə imkan verən avtomatlaşdırılmış sistem tətbiq olunur.

VIRTUA avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat haqqında oxuculara operativ məlumatın verilməsi məsələsini də həll etmişdir. Bu gün külli miqdarda vəsait sərf edərək yeni ədəbiyyat bülletenləri çap etməyə artıq ehtiyac yoxdur. Çünki kitabxanaya müxtəlif mənbələrdən daxil olan bütün ədəbiyyat Milli Kitabxananın saytındakı “Yeni ədəbiyyat” bölməsində əksini tapıb və oxucular həmin düyməni basmaqla hər gün kitabxanaya daxil olan yeni ədəbiyyat barədə məlumat ala bilirlər.

Milli Kitabxanada 2002-ci ildə “Kitabxana-bibliografiya proseslərinin avtomatlaşdırılması və informasiya texnologiyaları şöbəsi”nin (Elektron kitabxana) əsası qoyulmuş, 2006-cı ilin fevral ayından isə daha geniş fəaliyyətə başlamışdır. Milli Kitabxana nəzdində yaradılmış “Elektron kitabxana” özünün inkişafını təmin etmək məqsədilə burada olan milli nadir və qiymətli kitablardan, hər hansı bir səbəbdən istifadəyə verilməsi məhdud olan və ya heç mümkün olmayan, oxucuların tapa bilmədiyi və ya çox çətin tapdığı ədəbiyyatın mühafizəsini təmin etmək və bu sahədə mövcud olan informasiya qıtlığını aradan qaldırmaq üçün həmin nəşrlərin elektron versiyalarının hazırlanması işinin təşkili ilə yaxından məşğul olmağa başlamışdır. Elektron Kitabxana elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb mühafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət edir [4,18].

Azərbaycan Mili Kitabxanasının nəzdində Elektron Kitabxananın yaradılmasında məqsəd milli kitabxana fondunun mühafizəsi, fondun elektron versiyasının hazırlanması, Azərbaycan elminin nailiyyətlərinin İnternet vasitəsilə təbliği və informasiya təminatını təmin etməkdir.

M.F.Axundov adına Milli Kitabxana artıq indiyə kimi inqilaba qədərki bədii ədəbiyyatın əksəriyyətini işləyib onların elektron versiyasını hazırlamışdır.

İndi bilavasitə kitabxanaya gələn oxuculara elektron kitabxananın resursları lokal şəbəkə vasitəsilə, uzaq məsafəli istifadəçilərə isə qlobal şəbəkə - İnternet vasitəsilə təqdim olunur.

Hazırda Milli Kitabxananın saytında oxuculara kitabları həm əlifba sırası üzrə, həm də bu mənbənin aid olduğu elm sahəsi üzrə axtarış aparmaq imkanı da yaradılmışdır.

Eyni zamanda kitabxanada "Virtual sifariş" adlı bölmə oxuculara məsafədən sifariş (virtual) xidmətini təklif edir. Kitabxananın üzvü olan hər bir oxucu bu bölməyə daxil olmaqla kitabxanaya gəlmədən, iş və ya yaşayış yerindən ayrılmadan İnternet vasitəsilə kitab, jurnal və qəzet sifariş verə bilər. Elektron kitabxana müəllif hüquqlarını qoruyub saxlamaqla, milli ədəbiyyat nümunələrini elektron daşıyıcılarına tam dolğunluğuyla köçürür. Eyni zamanda elektron kitabxanaya müəllifin öz arzusu ilə onun təqdim etdiyi əsərin elektron versiyası da daxil edilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Qurbanov A. Kitabxanaların Kompüterləşdirilməsinin əsasları*. Bakı: BUN, 2007, 200 s.

2. Xələfov A. *İnformasiya cəmiyyəti və kitabxanaşünaslığın müasir problemləri*. *Kitabxanaşünaslıq və informasiya: Elmi-nəzəri və təcrübü jurnal*. Bakı: 2010, №1.

3. Tahirov K. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi (1923-2008-ci illər)*. Bakı, 2009, 218 s.

4. Tuliyyəva İ. *M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında elektron resursların yaradılması // Müasir informasiya məkanı və kitabxanalar: Respublika elmi konfransının tezisi və məruzələri*. Bakı: BUN, 2010, s.15-20.

5. *M.F.Axundov adına Milli Kitabxananın 2007-ci və 2008-ci il hesabatları*.

THE ROLE OF THE ELECTRON CATALOGUE AND ELECTRON LIBRARY AND PAYING OF THE INFORMATION DEMAND OF THE READER PROBLEMS IN NATIONAL LIBRARY NAMED AFTER M.F.AKHUNDOV**S.I.MAMMADOVA*****SUMMARY***

The role of the electron catalogue and electron library and paying of the information demand of the reader problems in National library named after M.F.Akhundov were reflected in this article. At the same time the creation of the electron catalogue for the first time professor by Abuzar Khalafov was reflected in the article.

РОЛЬ ЭЛЕКТРОННОЙ БИБЛИОТЕКИ И ЭЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГА В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ИМ.М.Ф.АХУНДОВА**С.И.МАМЕДОВА*****РЕЗЮМЕ***

В статье указана роль электронной библиотеки и электронного каталога в Национальной библиотеке им. М.Ф.Ахундова. А также здесь указано, что впервые система электронного каталога в Азербайджане была основана профессором А.Халафовым.

**İLK AZƏRBAYCAN - TÜRK QƏZETİ “ƏKİNÇİ”DƏ
KİTAB VƏ KİTABXANA MƏSƏLƏLƏRİ****G.M. MƏMMƏDOVA***Bakı Dövlət Universitet*

Məqalədə Azərbaycanın görkəmli elm və mədəniyyət xadimi Həsən bəy Zərdabının “Əkinçi” qəzetində xalqın maariflənməsi yolunda gördüyü işlərdən, kitab və kitabxanaların bu prosesdəki rolundan bəhs edilir.

Məşhur Azərbaycan jurnalisti və maarifçisi Həsən bəy Zərdabının (1842-1907) 1875-1877-ci illərdə nəşr etdirdiyi “Əkinçi” qəzeti ilə əlaqədar xidmətləri kifayət qədər öyrənilmişdir. Lakin onun çoxsahəli fəaliyyəti içəri-sində hələ tədqiq olunmamış məsələlər də az deyildir. Kitablار və kitabxanalar problemi həmin məsələlərdən biridir. Milli mədəniyyətimizin bu vacib sahəsi H.Zərdabini bütün fəaliyyəti boyu düşündürmüşdür. H.Zərdabi qədər bu sahədə az-çox fəaliyyət göstərən mütərəqqi fikirli maarifçilər olmuşdur. Xüsusilə Şərqi görkəmli yazıçısı, dramaturqu, filosofu Mirzə Fətəli Axundzadənin bütün fəaliyyəti kitab mədəniyyətinin tərəqqisi uğrunda mücadilə ilə möhkəm bağlıdır. O, belə hesab edirdi ki, mətbəəsiz və nəşriyyatsız, ədəbiyyatsız və mətbuatsız, məktəbsiz və kitabxanasız, tənqidsiz və biblioqrafiyasız heç bir xalq tərəqqi edə bilməz. H.Zərdabi öz müəlliminin bu istiqamətdəki yaradıcı əməyindən, məsləhətlərindən daim faydalanmışdır.

Bütün tərəqqipərvər insanlar kimi, H.Zərdabi üçün də kitab və mətbuat böyük nemət, kitabxana mənəvi əlaqələr və zəngin ideyalar evi idi. “Kağıza bükülmüş” günəş şüaları ilə H.Zərdabi adamların mənəvi ehtiyacını ödəməyi, qəlbini və həyat yolunu işıqlandırmağı öz qarşısına məqsəd qoymuşdu. Xalqın taleyi ilə bağlı olan mühüm məsələlərə H.Zərdabi də M.F.Axundzadə kimi cavab verirdi: “Qəzetlər, jurnallar, kitablار bilim öyrənmək üçün yeganə düzgün yoldur”.

H.Zərdabının fikri ilə müasir Azərbaycan kitabxanaşünaslığının banisi prof. A.Xələfovun düşüncələri üst-üstə düşür: “Kitabxana elm, mədəniyyət, ədəbiyyat, incəsənət və təhsil kimi mənəvi sərvətlərə dair çap əsərlərinin, məlumatın, biliyin yayılmasında fəal iştirak etməklə tərbiyə prosesinə, bəşəri, əxlaqi biliklərə yiyələnmə prosesinə, cəmiyyətin inkişafına yardımçı ola biləcək intellektual səviyyəli insan yetişdirilməsi prosesinə xidmət göstərir” [1, 11].

H.Zərdabının 1874-cü ildə İstanbuldan 10 put şrift gətirib “Əkinçi”nin nəşrinə başladığı ildə, yəni 1875-ci ildə Zaqafqaziya ərazisində rus dilində 15 dövrü mətbuat və 42 kitab, gürcü dilində 3 mətbuat orqanı və 26 kitab, erməni dilində 5 mətbuat və 23 kitab nəşr edildiyi halda, Azərbaycan türkcəsində

cəmi bir qəzet – “Əkinçi” nəşr edilmişdir [1, 4]. Həmin vaxtda İstanbulda 55 kitabxana vardı [1, 5].

Yaxşı kitabın və qəzetin hər biri vətənin mənəvi sərvəti hesab olunur. Lakin hakim dairələr Azərbaycan türkcəsində kitab nəşr etmək yolunu bağlamaqla mənəvi inkişafa mane olurdu. Bele bir çətin şəraitdə çıxan “Əkinçi” qəzetinin sözü M.F.Axundzadə sözünün məntiqi davamı olsa da, səsi əsrin səsi idi. Qəzetin nəşiri, redaktoru, korrektoru və mürəttibinin ancaq bir adamdan (H.Zərdabidən) ibarət olmasına baxmayaraq “Əkinçi” hər şeyi, hər yeri görür və demək olar ki, həyatın bütün qaranlıq sahələrinə işıqlı ideyalarla müdaxilə etmək üçün axar çay kimi hər yana yol tapırdı. Onun mücadilə və səylərə mütərəqqi ideyaları yaymaq məqsədi daşıyırdı. Qəzetin ilk buraxılışlarından başlayaraq H.Zərdabi bu ideyaya sadıq qalmış və həmvətənlərini “qəflət yuxusundan” oyatmaqda çox iş görmüşdür.

H.Zərdabi kitab və mətbuata yalnız mütaliə vasitəsi kimi deyil, həyatın çətinliklərinə qarşı məğlubedilməz silah kimi baxırdı. “Qədim tarixlərdən məlumdur ki, ... o millətlər ki, geridə idilər, özlərinin ədəbiyyat və mətbuatlarının o dərəcəyə qədər tərəqqi etdirdilər ki, bunun da nəticəsində indi qabaqda gedən və getməkdə olanırlar”.

“Birjeviye vedomosti” qəzetindən alınıb “Əkinçi”nin ilk buraxılışında dərc edilmiş bir xəbərdə göstərilir ki, Səmərqəndin yaxınlığında olan Əfrasiyab düzündə general Abramovun hökmü ilə aparılan qazıntılar zamanı bir çox qədim zərgərlik şeyləri və s. tapılmışdır. “Bunlardan Abramov 30 qədim əlyazma kitab alıb”. Daha başqa bir misal: “1873-cü ildə Aybers adlı nemes Misirin Jize şəhərinin yaxınlığında bir ərəbdən bir tibb kitabı alıb ki, o kitab 3427 il bundan əvvəl yazılıb. Bu qədimlikdə tibb kitabı heç yoxdur”.

Bu kimi faktları xatırlatmaqla qəzet ilk buraxılışlarından başlayaraq öyrədirdi ki, təkə ana dili vasitəsilə deyil, xarici dilləri öyrənməklə də bu dillərdə olan ədəbiyyatı mütaliə edib dünya elmindən xəbərdar olmaq olar. Qafqazlılar isə “nəinki mümkün olduğu qədər xarici dillərə vəqif olmağa səy etməzlər, hətta Qafqaz dillərini mükəmməl öyrənməzlər. “Firəngistan əhli... üç-dörd müxtəlif dillərdə danışirlər”. Onlar yaxşı bilirlər ki, bir neçə dildə kitab, habelə “qəzet və jurnal oxumaq insanı dünyadan xəbərdar edir...” Buna görə “xarici vilayətlərin adamları” Qafqaz haqqında elə danışarlar ki, yerli əhali heyrətdən donub “mat və mütəhəyyir qalar...”. Bunu bilməyən bəzi həmvətənlərim bəlkə “Əkinçi”nin “bina olmağının xəbərini də eşitməyiblər”. Halbuki bu şad xəbəri Londondan eşidib nəinki alqışlamışlar, hətta “bir kitabın bir fəslinin türk dilində olan tərcüməsini bizə göndərirlər ki, onun səhvini düzəldək...”

H.Zərdabi geniş erudisiyalı alim kimi elmi kitabların nəşrinə və yayılmasına daha çox üstünlük verirdi. Onun bu qayğısı “Əkinçi”nin üçillik buraxılışından qırmızı bir xətt kimi keçir. “Əkinçi” yazırdı: “...bizim dildə elmi

kitablar yoxdur". Dünyanın ən yaxşı "elmi kitabları öz dilimizə tərcümə edib uşaqlarımıza elm yolu ilə tərbiyə" vermək üçün "ittifaq və hümmət gərəkdir" ki, "meşenin susuz qalan ağacı kimi" gələcəkdə tələf olmayacaq.

O zamanlar kitabların əksəriyyəti xaricdən gətirildiyindən H.Zərdabi ürək ağrısı ilə etiraf etmişdir ki, təkcə kitab və qəzet deyil, "libasdan tutmuş bəzi yeməli şeylərəcən xarici dövlətlərdən gətiririk... Bu yoxsulluğumuzun... səbəbi elmsiz qalmağımızdır" [3].

H.Zərdabi bəzi Şərq ölkələrindən kitab gətirməyi müsbət hal kimi qiymətləndirmişdir: "...hər Məkkəyə gedən özü ilə bir kitab getirsə", yəqin ki, onları "öz dilimizə tərcümə elədirib çap etmək" istəyənlər tapılar. Nəticədə tərcümə vasitəsilə xalqın kitaba olan ehtiyacı qismən ödənilir.

Çox vaxt əsərlər də adamlar kimi səhvsiz olmur. Aşkar edilən, lakin düzəldilməyən səhv daha təhlükəlidir. Belə əsərlər tənqiddə, onların müəllifləri məzəmmətə möhtac olmuş və olmaqdadır. Məsələn, Şərq ölkələrinə daha çox səyahət etmiş məşhur şərqşünas Vamberinin "İslam: Şərq həyatı və əxlaqı üzrə oçerklər" kitabı haqqında qəzetinin iki buraxılışında H.Zərdabinin tənqidi yazı verməsi də bu kimi məsələrlə əlaqədardır. Vamberinin qənaətinə görə laqeydlik və ətalətə görə "500 ildən artıqdır ki, İslam zülmətə qərq olub, elmdən və dünyadan bixəbər" qalmışdır. H.Zərdabinin hədəfə tuşlanan sərrast cavabı bu fikri təkzib edir: "Vamberinin bu barədəki "kəlamı düşmən sözüdür", dünyaya böyük dahilər, misilsiz əsərlər bəxş edən Şərq xalqlarına böhtandır. Buna görə "yaxşı olardı ki, onu oxuyanlar fikir ilə oxusunlar".

H.Zərdabi "Əkinçi" vasitəsilə qayəsiz kitabları tənqid, yaxşı kitabları təqdir edir, onların müxtəlif dillərə tərcüməsini və nəşrini alqışlayırdı. O, belə hesab edirdi ki, yaxşı əsər təkcə müəllifin deyil, həm də xalqın nailiyyətidir.

Ən yaxşı əsərlərin tərcümə və çapına səy göstərmək məqsədilə H.Zərdabi tez-tez M.F.Axundzadə ilə məsləhətləşər, ondan kömək alardı. Bu mənada o yazırdı: "Qafqaz müsəlmanlarının təqdirən Vəkili-naməlum... bizim əsrdə olan mütərcimlər Ərəb kitablarını Fars və Türk dilinə tərcümə edib, çapına da səy göstərsələr kitab bolluğuna yol açılar" [3].

H.Zərdabinin bəzi müasirləri ona kitab göndərərək rəy verməyi və çapına qayğı göstərməyi xahiş etmişlər. Məsələn, tərəqqipərvər şair Seyid Əzim Şirvani bir məktubunda H.Zərdabiyyə yazmışdı ki, uşaqların mütaliyyəyə olan ehtiyacını nəzərə alıb mən ana dilində bir kitab yazmışam. Səy edirəm ki, "əgər mümkün olsa çap olunsun..."

Ensiklopedik bilik sahibi olan H.Zərdabi dünya kitab mədəniyyətinin nailiyyətlərini izləyərək müasirlərini xəbərdar edirdi ki, "Bokl adlı filosof ingilis tayfasının və Dreper adlı filosof tamam Avropa əhlinin bilik və ağıllının bu mərtəbəyə çatmağının tarixini yazıblar və bu tarixi yazmaqdan ötrü keçən zamanların kitablarını tam oxuyublar..." Təəssüf ki, "bizlərdə kitab inşa edən yoxdur". Elə kitablar yazırlar ki, "nəinki onları çap etmək olmur, hətta adam

olan kəs onu oxuyanda əti ürpəşir". H.Zərdabi belə üzdənirəq əsərlərə və müəlliflərə qarşı çıxaraq onlara müxtəlif dövrlərin görkəmli elm və sənət adamlarının irsini nümunə göstərirdi: Əl-Razi, İbn-Sina, Bəkl və başqaları.

H.Zərdabi belə hesab edirdi ki, xalqı təkə bir qəzetin ideyalar süfrəsi ətrafına toplamaqla iş bitməz. Qəzet mütlə əclığı keçirənlərin marağını artırmək üçündür. Doyunca mütlə ətmək zərurəti isə yalnız nəşriyyat vasitəsilə həyata keçirilə bilər. O, qəzetinin bir buraxılışında yazmışdır: "Londondan yazırlar ki, iyun ayında 400 il tamam olur ki, İngilis vilayətində çapxana açılıb və tədarük edirlər ki, o günü şadyanalıq olunsun". "Əkinçi"nin ələhdarları isə tamam başqa arzudadır: onlar qəzetin çıxması gününü yox, bağlanacağı gününü "şadyanalıq" etməyə çalışırlar.

Faktlar göstərir ki, H.Zərdabının çoxsahəli həyat və fəaliyyəti içərisində kitabxana işi əsas yerlərdən birini tutur. O, kitabları və dövrü nəşrləri ancaq evlərdə deyil, kitabxanalarda da görmək istəyirdi. H.Zərdabi kitabxanalara xalqın zəngin mənəvi sərvətini gələcək nəsələ çatdıracaq vəsilə kimi baxır və öyrədirdi ki, oxucuların beynində açdığımız bilik və əqidə şırımlarını dərinləşdirmək üçün kitab və mətbuat ocağının rolu daha böyükdür. "Əkinçi" qəzetinin səhifələrində verilmiş bəzi baş məqalələr və məlumat xarakterli yazılar göstərir ki, H.Zərdabi "hər bir yerdə mükəmməl bir kitabxana və qirətxana" olmasını arzulamış, mövcud kitabxanaları əhalinin ehtiyac və tələblərinə uyğunlaşdırmaq məqsədi güdmüşdür. "Əkinçi" qəzetində dərc olunmuş bir məlumatda deyilir: "O kitabxananın (Rusiyanın ilk ümumi kitabxanası olan Saltıkov Şedrin adına Sankt-Peterburq Kitabxanasının) siyahısına əsasən keçən il Rusiyada 9776 kitab yenidən... çap olunub". "Əkinçi"nin bu məlumatı çap etdiyi ildə - 1875-ci ildə 11422 oxucu kitabxana 159509 dəfə gələrək 337536 kitab mütlə ətməşdir" [3].

1795-ci ildə Peterburqda əsası qoyulmuş və 1814-cü ildə yanvarın 2 (14)-də oxucuların istifadəsinə verilmiş həmin kitabxana haqqında yazar Əsgər Goraninin "Əkinçi"də çap etdirdiyi "Təzə xəbərlər"in birində deyilir: "Peterburqda bir padşahlıq kitabxanası var ki, onun hər ildə 800.000 manat xərci olur. O kitabxanada 900.000 çap, 30.000 əlyazma kitab və 75.000 kitab surəti var. Qiymətli kitabları şüşə altında saxlayırlar ki, onlara dəyməsinlər. O cümlədən, bir qızıl cildli Quran-Kərim kitabı var ki, qiyməti 33.000 manatdır. Kitabxana hər gün səhər saat 10-dan axşam saat 9-a qədər açıqdır və hər kəs o zaman gedib orada müftə kitablar və qəzetlər oxuya bilər. Hər bir dildə çap olunan kitabları və qəzetləri orada tapmaq olur və əgər bir kəs bilsə ki, filan kitab yoxdur, o zaman deyə bilər ki, onu tapıb iki həftə müddətində ona oxumağa versinlər. Hər şənbə günü kitabxana hər bir kəs gedib tamaşa edə bilər. Orada bir dəftər var ki, hər kitabxanayı gəzən mütəşəhhis adam ona öz dəsti-xətti ilə qol çəkir" [2].

H.Zərdabi Avropanın mütərəqqi mədəniyyətini öz xalqının içərisində

geniş yaymağa səy göstərək yazırdı: “Avropa məmləkətlərində kitabxanalar var ki, hər kəs gedib lazım olan kitabı orada oxuya bilər... Fırəngistanda və İtaliyada hər yüz adama 12, Belgiyada 11, Avstriyada 7, İngiltərədə 6 və Rusiyada 1 kitab düşür”.

Qəzetə başqa bir buraxılışda “Təzə xəbərlər”də yazırdı: “Peterburqda Akademiyanın kitabxanası var ki, altı hissədir: 1-ci hissədə 7.000 çap olunan qədim kitab var, 2-ci əlyazma kitabxanasıdır ki, orada 1.200 müsəlman kitabı: ərəb, fars, türk dillərində, 1200 hətta, mancur, yapon, 100 tibet, monqol, 200 gürcü, erməni, 200 sanskrit, yəni qədim hindistan dillərində, 3-cü hissədə üstü yazılı daşlar və qeyri-qədim şeylər, o cümlədən, perqament üstə yazılan Quran saxlanılır...”

Dünyanın kitab və mətbuat tarixini dərindən bilən H.Zərdabi ölkəmizdə belə kitabxanaların sayını çox, fondunu zəngin, oxucularını tələbkar, kitabxanaçısını hazırlıqlı, bibliografiya və kataloq xidmətini qüsursuz görmək istəyirdi. Qəzetinin üçillik sayıları bizi bu qənaətə gətirib çıxarır ki, Azərbaycanda kütləvi kitabxana təşkil etmək haqqında söz demək birinciliyi M.F.Axundzadəyə aid olsa da, bu ideyanı milli mətbuat səhifələrinə çıxaran ilk müəllif H.Zərdabi olmuşdur.

Bəzi kitabxanaların klubla birlikdə fəaliyyət göstərməsi haqqında ilk məlumatı da “Əkinçi” vermişdir. Rus-müsəlman klubu belə müəssisələrdən biri idi. Kitabxana açmaq məsələsində H.Zərdabi M.F.Axundzadəyə yazırdı: “Sizin təşviqinizdən sonra kitabxana məsələsində biz hərəkətə gəlmişik”, lakin “bəzi səbəblərə görə... yazmağa vahimə edirik”. “Əkinçi”nin başqa bir nömrəsində qəzetin adından sonra H.Zərdabi xüsusi bir elan çap etmişdir: “Vəkili-naməlum millət (yəni M.F.Axundzadə) kitabxana məsələsində bizim Badukubə tərəfinə bir daş atandan sonra biz (“Əkinçi”lər) hərəkətə gəlib güruldayırıq. Amma indiyəcən yağmur zühura gəlməyib” [3].

Bütün bunlar göstərir ki, hər nömrəsi düşündürən bir kitab təsiri bağışlayan “Əkinçi”nin neçə-neçə deyilməmiş fikirlər və yazılmamış kitablar üçün mötəbər mənbəyə çevrilməsi bilavasitə H.Zərdabının adı ilə bağlıdır. Mübaligəsiz deyə bilərik ki, hər nömrəsində M.F.Axundzadənin təsiri duyulan ilk Azərbaycan-türk qəzeti vasitəsilə H.Zərdabi kitab, kitabxana, çapçılıq işi və s. aktual məsələlərdən sadəcə olaraq söhbət açmaqla kifayətlənməmiş, bu fikirləri yaymağa, təbliğ etməyə, həyata keçirməyə səylə çalışmışdır.

H.Zərdabi və onun müasirlərinin “Əkinçi” vasitəsilə Şərq və dünya xalqlarına çatdırmaq istədikləri elm və mədəniyyət toxumları bu gün də öz müasirliyini saxlayır və insanları tərəqqiyə səsləyir. “Əkinçi” qəzetinin bütün nömrələrinin kiril (1979) və latın (2005) əlifbası ilə kitab halında çapı da bu məqsədə xidmət edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. "Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi" Bakı, 2004, 326.
2. Zəkiyev İ. Əsrlərin əks-sədəsi. Bakı, Azərnaşr, 1992.
3. Əkinçi (1875- 1877). Bakı: Azərnaşr, 1979, 464 s.
4. Knyaz Aslan. Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu: Monoqrafiya. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 324 s.
5. Mişiyev A. İlk jurnalistlərimizdən biri // ADU-nun elmi əsərləri. Jurnalistika seriyası, № 2, 1975.

**BOOK AND LIBRARY ISSUES IN THE FIRST
AZERBAIJAN-TURK NEWSPAPER "EKİNÇİ"**

G.M.MAMMEDOVA

SUMMARY

The article describes that a great Azerbaijanian scientist Hasan bey Zardabi in all the newspapers "Ekinchi" editions in East and world countries, printing the articles to introduce the Azerbaijani Turks with the innovations, book, library, news and information about education problems. With his systematic efforts in this field he inspired Azerbaijan honor owners to open a printing and publishing houses, to open schools and libraries in all parts of the country and to supply them with magazines, newspapers and books.

**ВОПРОСЫ КНИГИ И БИБЛИОТЕКИ В ПЕРВОЙ
АЗЕРБАЙДЖАНСКО-ТУРКСКОЙ ГАЗЕТЕ "EKİNÇİ"**

Г.М.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

Статья описывает, что великий Азербайджанский ученый Гасан бек Зардэби в выпусках газеты «Экинчи» в Восточных и мировых странах, печатая статьи, чтобы начать азербайджанских турок с новшеств, книги, библиотеки, новостей и информации об образовательных проблемах. С его систематическими усилиями в этой области он вдохновил владельцев чести Азербайджана открывать печать и издательства, открывать школы и библиотеки во всех частях страны и снабжать их журналами, газетами и книгами.

**XALQ ŞAİRİ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN YARADICILIĞINDA
KİTABXANA MƏDƏNİYYƏTİ VƏ KİTABXANAÇI SURƏTİ****G.SƏFƏROVA***Bakı Dövlət Universiteti Magistrant*

Məqalədə xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin kitabxanaya dair fəlsəfi fikirləri, kitabxanaya və kitabxanaçıya verdiyi dəyər və kitabxananın cəmiyyətin həyatında rolu haqqında düşüncələri əks olunmuşdur. Burada şairin yaradıcılığında və həyatında mühüm rol oynayan şəxsi kitabxanası haqqında da məlumat verilmişdir.

Mədəniyyət insanın tərbiyə və təhsilində, intellektual inkişafında, biliklərə yiyələnməsində, cəmiyyətin əldə edib topladığı biliklərin, təcrübənin, vərdişlərin, habelə mənəvi sərvətlərin gələcək nəsillərə çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Təhsil, tərbiyə, xalq maarifinin inkişafı, mədəni quruculuq sahəsində görülən işlər cəmiyyətin mədəni səviyyəsinin mühüm göstəricisidir. Mədəniyyətin yaradıcısı olan insan həm də onun məhsulu kimi meydana çıxır. Mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissələrindən biri də kitab və kitabxanalardır. Çox qədim dövrlərdə yaranmış kitab və kitabxanalar bəşər mədəniyyətinin inkişafına, zənginləşməsinə çox böyük töhfələr vermişdir (2, 14).

Kitabxanalar uzun illər ərzində mühüm sosial funksiyaları həyata keçirməklə yanaşı, insan amilinin formalaşmasında da yaxından iştirak etmiş, hər-tərəfli inkişaf etmiş yetkin şəxsiyyətin tərbiyə olunub yetişdirilməsində vacib elm, təhsil, tərbiyə, informasiya, mədəniyyət müəssisəsi və sosial institut kimi əvəzsiz rol oynamışdır. Mövcud çətinliklərə baxmayaraq kitabxanalar bu gün də öz təxirəsalınmaz vəzifələrini şərəflə davam etdirir.

Kitabxana kitabdan ictimai istifadəni təşkil edən elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsidir. Müasir şəraitdə kitabxanalar informasiyanın xalqa çatdırılmasında kommunikasiya vasitəsi kimi olduqca böyük rol oynayır, cəmiyyətin informasiyalaşdırılması prosesində əhəmiyyətli iş görür. Informasiyalaşdırılmış cəmiyyət isə bəşəriyyətin uğurlu gələcəyidir. Artıq dünyanın bütün qabaqcıl ölkələri və xalqları tərəfindən dərk və qəbul edilmişdir ki, bəşəriyyətin uğurlu gələcəyi, elmi, texniki və sosial tərəqqisi naminə mühüm iş görən kitabxanalar olmadan inkişaf etmək mümkün deyil (5, 131).

1993-cü ildə görkəmli dövlət xadimi, dünya miqyaslı siyasətçi Heydər Əliyevin yenidən siyasi hakimiyyətə qayıdışı Azərbaycan xalqının gələcək taleyində, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsində mühüm tarixi hadisəyə çevrildiyi kimi mədəniyyətimizin mühüm tərkib hissəsi olan kitabxana işinin yenidən qurulmasında və inkişafında da yeni mərhələnin başlanğıcı oldu.

Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin ilk illərində iqtisadiyyatla yanaşı, mədəni quruculuq sahəsində də əsaslı islahatlar aparılmış, təhsil, elm, mədəniyyət və incəsənətin yenidən qurulması və inkişafı üçün olduqca böyük tədbirlər həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlər içərisində kitabxana quruculuğu sahəsində həyata keçirilən tədbirlər daha geniş miqyas almışdı.

Tarixdən məlumdur ki, dünyanın görkəmli dövlət, elm və mədəniyyət xadimləri kitabxanalar haqqında mühüm elmi, mədəni əhəmiyyət kəsb edən çox qiymətli fikirlər söyləmişlər. Kitabxanaların bəşəriyyətin, ayrı-ayrı xalqların, dövlətlərin inkişafında oynadığı böyük tarixi missiyanı yüksək qiymətləndirən ulu öndər Heydər Əliyev deyir: “Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daim hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir”. Mübaliğəsiz demək olar ki, H.Əliyevin böyük fəlsəfi mahiyyət kəsb edən bu fikirləri, dünya mədəniyyəti tarixində kitabxanaya verilən ən qiymətli kəlam, dərin metodoloji əhəmiyyət kəsb edən fikirlərdir (2, 17).

Ulu öndərimizin kitabxanaya verdiyi bu qədər önəmin və diqqətin əsas səbəbi məhz bu sahəyə sözün əsl mənasında ömrünü həsr etmiş, apardığı hər bir tədqiqatında yenilikləri aşkara çıxarmış, Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq məktəbinin əsasını qoymuş, kitabxanaşünaslıq elminin canlı epopeyasını yaratmış görkəmli şəxsiyyət, Əməkdar elm xadimi, BMT yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun çəkdiyi zəhmətin nəticəsidir. Prof. A.Xələfovun yazdığı fikrə görə, kitabxana bütövlükdə cəmiyyətə, onun hər bir üzvünə məxsus olan, oxucuların informasiya və mədəni tələbatını ödəmək üçün yaradılmış hərtərəfli, formalaşdırılmış və qaydaya salınmış fonda, müvafiq maddi-texniki bazaya, peşəkar kitabxanaçılara malik olan sosial müəssisədir.

Kitabxana haqqında söylənilən fikirlərdən aydın olur ki, kitabxana informasiya mənbəyi olmaqla yanaşı, ədəbiyyat nümunələrini özündə əks etdirən və onları oxucularının müntəzəm istifadəsinə verən bir müəssisədir. Əgər kitabxana bütönlükdə müxtəlif sahəli ədəbiyyatı əhatə edirsə, kitabxana mövzusunda danışıq ədəbiyyatçıların da elmi-tədqiqat işləri, yaradıcılığı ilə tanış olmaq mütləqdir. Məhz belə görkəmli şəxsiyyətlərdən biri də varlığı kitablara, oxumaqla yığılmış, kitabsız bir gününü də belə təsəvvür etməyən və kitabxanaları bütün elmlərin toplandığı məkan adlandıran, xalqın bəxtiyar şairi olan Bəxtiyar Vahabzadədir.

Şair özünün kitablarında da dəfələrlə qeyd edirdi: “Sözlər ayrılıqda məfhumdur, adlardır. Söz toplusu fikirdir, düşüncədir, mətləbdir. Dünyanın özü də fikirdir, düşüncədir. Düşüncədən, fikirdən kənar bədii əsər yalnız söz yığıdır. Əsil sənətkar düşünə-düşünə yazdığı kimi, əsil oxucu da düşünə-düşünə oxumalıdır” (9, 69).

Müasir dövrdə klassik yazıçıların, şairlərin, filosofların zəngin ədəbi-bədii irsini öyrənilib üzə çıxarmaq, onlardan xalqımızın mənəvi və estetik tərbiyəsində istifadə etmək böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə şəxsiyyətlərin əsərləri ilə bərabər onların şəxsi kitabxanalarını, bu kitabxanalarda olan kitab və əlyazmaları, onların məktublarını, həmin şəxslər haqqında xatirələri öyrənmək oxucular və bu sahədə tədqiqat aparənlər üçün mühüm mənbədir. Bu zaman əldə olunan faktlar tədqiq olunan şəxsin özü, yaradıcılığı, maraq dairəsi, elmi dünyagörüşü haqqında tək tədqiqatçı üçün yox, həm də geniş oxucu qrupu üçün maraqlı məlumatlar verir.

Bu mənada Bəxtiyar Vahabzadənin yaradıcılığı müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi kimi, evində möhtəşəm şəxsi kitabxanasının olması da onun haqqında aparılan tədqiqatın əsas özəyini təşkil edir. Çünki belə kitabxanaya sahib olmaq sadəcə kitab toplusu deyil, şairin zəngin mənəvi aləmini, geniş elmi dünyagörüşünü, yüksək səviyyəli mədəniyyətini sübut edən faktdır.

Kitabxana mövzusunda daim böyük qürur hissi ilə danışan xalq şairi hətta müsahibələri zamanı dəfələrlə bildirmişdir: “Öz şəxsi kitabxanamda müsahibə verərkən çox rahatlıq tapıram. Çünki bura mənim ruhuma yaxın olan, əhvalımı yaxşılaşdıran, bir sözlə mənə ən doğma olan yeganə məkandır”. Özünün qeyd etdiyinə görə xalq şairinin şəxsi kitabxanasında kitabların sayı çox olmaqla yanaşı, həmçinin müxtəlif elm sahələrini əhatə etməsinə görə də çox zəngindir. Şairin söhbət zamanı bildirdiyi fikrə əsasən Bəxtiyar müəllimin şəxsi kitabxanasında əsas üstünlük verdiyi dini kitablardır. Hər çıxışının sonunda şair öz xalqından xahiş edirdi ki, çalışaq müsəlmanlığımızı qoruyaq, din xadimlərimizi, alimlərimizi tanıyaq, onların din haqqında kəlamlarını, fikirlərini unutmayaq. Hər bir azərbaycanlı unutmamalıdır ki, o, hər şeydən öncə müsəlmandır.

Xalq şairinin şəxsi kitabxanasından danışarkən bir faktı da qeyd etməliyik ki, onun kitabxanasındakı kitab şkafinin qarşısında doğma Azərbaycanın vətən, torpaq yolunda canlarını fəda edən igid oğullarının, qəhrəmanlarının, habelə türk millətinin xilaskarı Mustafa Kamal Atatürkün, Vahabzadənin əsərlərini rus dilinə tərcümə edən rus şairi Yevtuşenkonun (rus şairinin şeirlərini də Bəxtiyar müəllim Azərbaycan dilinə tərcümə edib) və digər xalqların tanınmış insanların şəkli düzülmüşdür.

Bəxtiyar Vahabzadə sözün əsl mənasında kitaba və kitabxanaya həm bir yazıçı kimi, həm də bir oxucu kimi qırılmaz tellərlə bağlı idi. Məhz buna görə də əsərlərində və çıxışlarında kitabxana məsələlərinə dönə-dönə toxunmuşdu.

Kitab, kitabxana və kitabxanaçı haqqında fikir söyləyən, yaradıcılığında bu barədə müəyyən qədər məlumat verən yaradıcı şəxslər tarix boyu çox olmuşdur. Lakin Bəxtiyar Vahabzadəni belə şəxslərdən fərqləndirən cəhət odur ki, o, bu barədə şeirləri, məqalələri və müsahibələri ilə yanaşı, yaradı-

cılığının ən bariz nümunəsi hesab etdiyi “Sadə adamlar” adlı möhtəşəm poemasını bütünlükdə kitab, kitabxana və kitabxanaçı mövzusunda həsr etmişdir.

Xalq şairi bu poemada kitabxana mühitini, kitabxanaçı surətini o qədər ustalıqla əks etdirmişdir ki, Kitabxanaşünaslıq elminin Azərbaycanda ilk yaradıcısı olan prof Abuzər Xələfov müsahibə zamanı “hansı əsərin qəhrəmanı sizə yaxındır?” sualının cavabında məhz bu poemanın qəhrəmanı olan Ülkər adlı kitabxanaçını özünə ideal hesab etdiyini bildirmişdir (6, 7).

Bu poema Çeşməli kəndində cərəyan edən hadisələrdən bəhs edir. Bu əsərdə diqqəti cəlb edən cəhətlər odur ki, Çeşməli kəndinə təyinatla kitabxanaçı göndirilən Ülkər adlı bir qız kitabxanada işlədiyi müddətdə gördüyü işlər sayəsində qəhrəmanların, yəni bu kəndin əhalisinin mənəvi cəhətdən təmizlənməsində, ucalmasında, onların əsl insan kimi formalaşmasında, öz peşələrini sevməsində, qürurla yaşamasında böyük rol oynamışdı.

Umumiyyətlə, şairin yaradıcılığından görünür ki, onun üçün azadlıq romantik bir məfhum deyil, xalqın və vətənin əsl səadəti deməkdir. Özünün “Sadə adamlar” poemasında carçısı olduğu fikirlər də məhz insana dəyər vermək, onun savadlanmasına, maariflənməsinə çalışmaqdır. Poemanı analiz etdikdə öz peşəsini böyük ehtiram hissi ilə sevən gənc bir kitabxanaçının xalqın dərdinə şərik olub, onların problemlərinin həll olunması üçün var-güclə çalışdığından şahidi oluruq.

Poemanı oxuduqca kitabxananın kiçik bir kənddə oynadığı rolun nə qədər böyük olduğunun şahidi oluruq. Kənddə kitabxana açılan kimi kənd sakinləri kitabxanaya üzv olmaq üçün növbələrə düzülür və daimi oxucusu olaraq hər gün kitabxanaya gəlirlər. Gənclərin kitaba olan maraqları o qədər böyük idi ki, onlar hətta gecələr də yatmırdı. Sözün əsl mənasında qaranlıq kəndə bir işıq, nur gəlmişdi.

*Kitablar üstündə döyünür ürək,
Sanki pərvanədir, atılır oda.
Kitablardan axır gecə sübhədək
Bu evdən süzülən o gur işıq da.
Danışa bilərsən, gülə bilərsən
Qaranlıq otaqda çıraqsız belə,
İşıq tellənməsə başın üstə, sən
Danışa bilməzsən kitablar ilə (7, 342).*

Bəxtiyar Vahabzadə bu poemada nəinki kitabxanada aparılan iş prosesini, hətta kitabxanada mövcud olan kitab rəflərini, katolaq və kartoteka sistemini, çap məhsullarının düzülüş qaydasını elə ustalıqla tərrənüm etmişdir ki, əsəri oxuyarkən bu fikirləri bir ədəbiyyatşünas şair yox, kitabxanaşünaslıq sahəsinin mütəxəssisi kimi düşünürük. Çünki yalnız oxucu kimi kitabxanadan

istifadə edən şəxs kitabxananın struktur və quruluşuna o qədər də bələd ola bilməz. Məhz bu göstəricilər o düşüncələrdən xəbər verir ki, xalq şairi kitabxanaya yalnız böyük rəğbət bəsləməklə kifayətlənməmiş, həmçinin kitabxanaşünaslığı bir elm kimi yüksək səviyyədə qiymətləndirmiş, onun müxtəlif sahələrindən geniş məlumata malik olmuşdur.

Bəxtiyar Vahabzadənin kitabxana ilə bağlı ən dəyərlərli fikirlərindən biri odur ki, şair kitabxananı yalnız bilik, informasiya mənbəyi yox, insanların mənəvi dünyasının cilalanmasında, dünyagörüşünün artmasında, gənclərin nəyin nəminə yaşamaq hissəsinin tələq etməsində əvəzsiz rol oynayan mədəniyyət ocağı hesab edir. Kitabı işıq, kitabxananı ziya, nur mənbəyi hesab edən xalq şairi yaradıcılığının hər bir anında bu fikri təsdiqləməyə çalışmışdır. Kitabxananı mədəniyyət ocağı, təlim-tərbiyə müəssisəsi və insan ruhunu rahatlaşdıran mənbə hesab etməsi xalq şairinin bir ədəbiyyatçı kimi yanaşma tərzini ilə yanaşı, kitabxanaşünaslıq sahəsində uzun illər tədqiqat aparən alimlərin fikri ilə üst-üstə düşür.

Bu fikirlər öz təsdiqini kitabxanaşünaslıq məktəbinin beşiyi başında duran, daim yeniliklər axtarışında olan professor Abuzər Xələfovun apardığı tədqiqatlar zamanı kitabxana haqqında təsdiqlədiyi fikirlərdə də tapmışdır. Alim “Kitabxanaşünaslığa giriş” dərslərində qeyd etmişdir ki, kitabxanaların zaman keçdikcə cəmiyyətin informasiya təminatında yaxından və demək olar ki, alternativsiz iştirakı onları kommunikativ sistemlərin əsas təminat bazasına çevirmişdir ki, bu da cəmiyyətin inkişafında kitabxanaların elm, informasiya, təhsil və tərbiyə funksiyaları ilə yanaşı, mənəvi və humanitar funksiyalarının yüksəldilməsini də tələb edirdi. Kitabxana tarixinə nəzər saldıqda məlum olur ki, əsrlər boyu böyük və zəngin fondları yaradan, onları qoruyub saxlayan, bəşəriyyətin bilik və təcrübəsini nəsildən-nəslə çatdıran kitabxanalar qiymətli humanitar sərvətlərin inkişafına məqsədyönlü istiqamət vermişdir. Kitabxana kitab və insanın birgə fəaliyyətində təzahür etdiyindən humanitar müəssisə kimi xarakterizə olunur. Kitabxanalar bəşəriyyətin yaratdığı institutlar olduğu üçün bilavasitə cəmiyyətin bir hissəsi kimi insanlara özlərini və dünyanı dərk etməkdə köməklik göstərmək yolu ilə cəmiyyətin təkmilləşməsinə yardım etməyi qarşısına məqsəd qoymuşdur” (4, 143).

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir*. Bakı, 2009, 185 s.
2. Xələfov A.A. *Cəmiyyət və mədəniyyət // Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya (elmi-nəzəri və təcrübi jurnal)*. Bakı: BDU, 2010, №1. 8-14 s.
3. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslıq fəlsəfəsi // Kitabxanaşünaslıq və Bibliografiya (elmi-nəzəri və təcrübi jurnal)*. Bakı: BDU, 2008, №1. 5-26 s.

4. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş / Dərslük: 3 cild. Bakı, BDU, 2001, 400 s.*
5. İbrahimov M. *Üfüqlərə açıq yol // "Kommunist", 1964, 29 iyul.*
6. *Kitablar içində keçən ömür: Müsahibə (80 yaşın astanasında) // Bakı: BDU, 2011, 21 yanvar.*
7. Vahabzadə B. *Əsərləri. 1-ci cild // Bakı: Azərbaycan, 2001, 544 s.*
8. Vahabzadə B. *Əsərləri. 4-cü cild // Bakı: Çarşıoğlu, 2002, 608 s.*
9. Vahabzadə B. *Sənətkar və zaman // Bakı: Gənclik, 1971, 312 s.*

**LIBRARY CULTURE AND LIBRARIAN ROLE
IN BAKHTIYAR VAHABZADEH ACTIVITY****G. SAFAROVA****SUMMARY**

In this article were reflected the philosophic thoughts of Bakhtiyar Vahabzadeh, national poet, his opinion about the value of library and its role in the life of society. As well as, there is information about the personal library of poet which played an important role in his life and activity. At the same time, the wealthy literary heritage of the poet was researched; his very important thoughts were well-grounded.

**БИБЛИОТЕЧНАЯ КУЛЬТУРА И ОБРАЗ БИБЛИОТЕКАРЯ В
ТВОРЧЕСТВЕ НАРОДНОГО ПОЭТА БАХТИЯРА ВАХАБЗАДЕ****Г. САФАРОВА****РЕЗЮМЕ**

В этой статье отражены философские мысли народного поэта Бахтияра Вахабзаде о библиотеке и его мысли о роли библиотеки в жизни общества. А также дана информация о частной библиотеке поэта, сыгравшая незаменимую роль в его жизни и творчестве. В то же время в статье исследованы богатое литературное наследие поэта и представленные его существенные мысли.

**MÜASİR DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN KİTABXANALARINDA
BƏDİİ ƏDƏBİYYATIN TƏBLİĞİ****Ç.RÜSTƏMOV***Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı*

Məqalədə müasir dövrdə Azərbaycanda kitab və mütaliyə münasibət məsələsi araşdırılır. Eyni zamanda kütləvi kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliğinin vəziyyəti haqqında məlumat verilir.

Hazırda dünyada gedən qlobal proseslər nəticəsində dünya əhalisinin mütaliə formaları genişlənməmişdir. Belə ki, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq dünya əhalisi öz informasiya tələbatını İnternetdə ödəməyə çalışır. Bunun əsas səbəbi az vaxt sərf etməklə axtarıqları informasiyanı səmərəli əldə edə bilmələridir. Dünyada aparılan sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki informasiya tələbatının ödənilməsində mütaliə forması kimi kitabı əvəz edəcək mənbə yoxdur və o, ən üstün tutulan sənəd forması hesab edilir. Aparılan tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, Amerikada bir adam ildə 34 kitab oxuyur. Bu da yüksək qiymətləndirilə bilər. Bu rəqəm qardaş Türkiyə dövlətində 1-ə bərabərdir. Bəs Azərbaycanda bu sahədə vəziyyət necədir?

Dünya təcrübəsindən görüldüyü kimi hər bir zaman kitaba diqqət, mütaliyə maraq hər bir insanda uşaq yaşlarından formalaşdırılmalıdır. Bu prosesin həyata keçirilməsi üçün uşaq kitabxanalarının üzərinə böyük vəzifələr düşür. Uşaq kitablarının tarixi 1477-ci ildən, antik yunan müəllifi Ezopun mahnılarının yazılı kitab şəklində çap edilməsi ilə başlayır. Aprelin 2-si Beynəlxalq Uşaq Kitabı günüdür. Bu günün tarixi isə məşhur nəglicçi Hans Xristian Andersenin anadan olması ilə bağlıdır. Dünyada uşaq kitabxanalarına, uşaq kitalarına çox ciddi önəm verilir və bu sahədə pedaqoqların böyük səyləri ilə istiqamətləndirici metodik tədbirlər həyata keçirilir.

Statistikaya görə Azərbaycanda mövcud olan 4313 kütləvi kitabxanadan 104-ü uşaq kitabxanasıdır. Bu kitabxanalar öz fəaliyyətini düzgün qura bilirmi, hansı nəticələr əldə etmişlər, məktəblilərin köməyinə çatırmı? Bütün bu suallara cavab tapmaq üçün aparılmış araşdırmaların nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, latın qrafikasına keçəndən sonra bədii ədəbiyyatın, xüsusilə də uşaq ədəbiyyatının azlığı böyüməkdə olan nəslin mütaliə imkanlarını bir qədər məhdudlaşdırmışdır. Düzdür, 2008-ci ilin dekabrında latın qrafikası ilə nəşr olunmuş 60 uşaq kitabının təqdimatı keçirilmişdir. Ancaq bu, çox azdır.

Məlumdur ki, F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası ölkəmizdə fəaliyyət göstərən bütün uşaq kitabxanaları üzrə elmi metodik mərkəz sayılır. 1965-ci ildə yaradılmış bu kitabxananın hazırda Bakının müxtəlif rayonlarında fəaliyyət göstərən 5 filialı, 206 min nüsxəlik kitab fondu, 7200 nüsxəlik

dövri mətbuat fondu var. Ancaq Respublika Uşaq Kitabxanası latın qrafikalı kitablar sarıdan korluq çəkir. Kitabxananın təxminən 25 min oxucusu var. Bu rəqəm tez-tez dəyişir. Elə oxucu var ki, ildə bir-iki dəfə gəlir. Yay aylarında isə oxucuların sayı birə-beş artır. Kitabxanaya marağın artmasında müəllim və valideynlərin rolu əvəzsizdir. Uşaqları kitabxanaya ilk növbədə onlar maraqlandırılmalıdır. Ancaq hazırda televiziya, videoya, kompüterə olan maraq kitaba olan marağı azaldıb. İndi uşaqlar ancaq sinifdən xaric oxu üçün və ya evə əlavə tapşırıq veriləndə kitabxanaya gəlirlər.

Umumiyyətlə, müasir dövrdə Azərbaycanın kütləvi kitabxanalarında oxucu problemi qeyd olunmasa da, oxucu tələbatının ödənilməsində müəyyən çətinliklər mövcuddur. Bu əsasən yeni nəşrlərin bəzi kitabxanalara verilməməsi ilə bağlıdır. Lakin buna baxmayaraq gənclərin ədəbiyyata olan marağını təmin etmək, kitaba həvəs yaratmaq məqsədi ilə dövlət və özəl təşkilatlar tərəfindən maarifləndirici, estetik tədbirlər həyata keçirilir. Məsələn, Bakı şəhərindəki “Əli və Nino” kitab mağazaları şəbəkəsinin təşkilatçılığı ilə “Book Club” adlı yeni layihənin təqdimatı təşkil edilmişdir. Layihənin məqsədi gənclərin diqqətini Azərbaycan ədəbiyyatına cəlb etmək, habelə onları kitab oxumağa həvəsləndirməkdir. Layihəyə 120 gənc cəlb edilmişdir. Həmçinin Bakıdakı “Kitab Klubu”nda keçirilən çox sayda təqdimat mərasimləri və dövri nəşrlərdə bu barədə məlumatların verilməsi müasir gəncliyin mütaliyəyə olan marağının artırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda ədəbiyyat təbliğində böyük tədbirlərin həyata keçirilməsi proqramlaşdırılmış formada, sistemli, ardıcıl olaraq davam etdirilir. Belə ki, “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası” seriyasından çap olunacaq 150 kitabdan 34-ü artıq nəşr olunmuşdur. “Dünya ədəbiyyatı kitabxanası” layihəsi dörd bölmədən ibarətdir. Bunlar klassik, müasir ədəbiyyat, antologiya və Nobel mükafatı laureatlarının əsərləri bölmələrindən ibarətdir. Nəşrlərdə yazıçıların əsərləri ilə yanaşı, həyatı, ədəbi xarakteristikası barədə ətraflı məlumat verilir. Kitablارın tərtibatı, redaktəsi, korrektəsi, tərcüməsi Slavyan Universitetinin bir qrup mütəxəssisi tərəfindən həyata keçirilir. Layihədə 120-dək ədəbiyyat birinci dəfədir ki, Azərbaycan dilinə tərcümə olunur. Artıq bu layihə üzrə abunəyə yazılanların sayı 1000 nəfərdən çoxdur. Bütün bu tipli layihələr kitaba diqqət, mütaliyəyə maraq yaratmaqla yanaşı, bədii ədəbiyyatın təbliğində də öz rolunu oynayır.

Bu cür tədbirlər silsiləsindən digər bir layihə isə Bakı Şəhər Mədəniyyət və Turizm İdarəsi tərəfindən həyata keçirilmişdir. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Azərbaycanda kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”na uyğun olaraq “Səyyar Kitabxanaçı” layihəsinə başlanmışdır. “Səyyar Kitabxanaçı” layihəsinin əsas məqsədi əhaliyə səyyar kitabxana xidmətini göstərməklə insanların kitabxanaya, mütaliyəyə marağını artırmaqdır. Dörd ay müddətində eksperimental şəkildə

həyata keçirilən layihənin əsas məqsədi kitabxanalara getmək iqtidarında olmayan vətəndaşlara xidmət göstərməkdən ibarətdir. Layihəyə əsasən kitabxanaya gedə bilməyən oxucu 1 sentyabr 2010-cu ildən şəhər telefonundan yaşadığı rayonun kitabxanasına zəng etməklə istədiyi kitabı sifariş verə bilər.

Bütün bunlar mədəniyyətin böyük sahəsi hesab edilən kitabxanaların rolunun əhəmiyyətini artırır. Kitabxanalarda son dövrdə bədii ədəbiyyatın təbliği ilə yanaşı, maarifləndirici və müəllimlərin prosesinin inkişafına yönəldilmiş tədbirlər geniş vüsət almışdır. Bu tədbirlər müxtəlif formalarda həyata keçirilir.

Qeyd edək ki, kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliği zamanı şifahi və əyani təbliğat üsullarından geniş istifadə olunur. Əyani təbliğat tövsiyə olunan kitabların bilavasitə göstərilməsi və ya görmək, qavramaq, mənimsəmək şəklində onların məzmununun meydana çıxarılması vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bu üsulla təbliğat formasını həyat keçirməkdə məqsəd insanları müəllimləyə cəlb etmək, müəllimlərin mədəniyyəti təbliğ etmək və kitab fondlarını oxucular qarşısında açmaqdır.

Bədii ədəbiyyatın əyani təbliği oxucuya istədiyi kitabı seçməkdə müstəqillik verir, lakin bu zaman kitabxanaçı kitabın seçilməsində, sistemləşdirilməsində və tövsiyə edilməsində öz rəhbəredici rolunu saxlayır. Hər bir kitabxananın oxucularında kitabın məzmununu və xarakteri haqqında 2 üsulla təsvir yaratmaq mümkündür. Birinci üsul ədəbiyyatın bilavasitə göstərilməsidir. Bu üsul müxtəlif kitab sərgilərinin təşkili ilə həyata keçirilir. İkinci üsul kitabların təsviri incəsənət vasitələri ilə təbliğ olunmasıdır. Buraya əsasən kitab sərgiləri, kitabxana plakatları, habelə albomlar, işıq qəzetləri və s. daxildir.

Kütləvi kitabxanalarda bədii ədəbiyyatın təbliği, sosial informasiya institutu hesab edilən kitabxanaların cəmiyyətin intellektual səviyyəsinin artmasında böyük rol oynayır. Ümumən kitabxanalar öz fəaliyyətini çox böyük aspektdə həyata keçirir, bununla bərabər milli ideologiyanın təbliğində böyük rol oynayır. Qeyd edək ki, kitabxanalarda kitaba diqqət, müəllimləyə maraq, bədii ədəbiyyatın təbliği milli adətimizi, tariximizi, dilimizi, mədəniyyətimizi əks etdirməklə yanaşı milli birlik, vətənpərvərlik toxumu da səpmiş olur.

Bütün bunları nəzərə alaraq qeyd etməlik ki, ölkə kitabxanalarında kitaba diqqətin, müəllimləyə marağın artırılmasında, xüsusilə bədii ədəbiyyatın təbliğində əsaslı dönüş yaradılmasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il sərəncamı mühüm rol oynamışdır. Bu qərar nəinki kitabxana sahəsində inkişafa və önəmli dəyişikliyə, həmçinin milli dövlətçiliyimizin və ideologiyamızın, dilimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın güclənməsinə, zənginləşməsinə zəmin yaratmışdır. Kitabxana sahəsində tarixi hadisə hesab edilən bu qərarın nəticəsi olaraq kiril əlifbası ilə çap edilən bütün kitablar yeni formada və keyfiyyətdə geniş oxucu kütləsinə çatdırılaraq ikinci həyatını yaşayırlar. Bütün bunlar bədii ədəbiyyata olan ma-

rağın artırılmasına, kitabxanalarda oxucu kütləsinin sayının çoxalmasına, cəmiyyətdə mütaliə mədəniyyətinin güclənməsinə zəmin yaradır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi*. Bakı, Azər nəşr, 2006, 312 s.
2. Knyaz Aslan. *Şəxsiyyətin formalaşmasında bədii ədəbiyyatın rolu: Monoqrafiya*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2008, 324 s.
3. Rzayev S. *Kitabxana xidməti*, Bakı, 2008, 338 s.
4. F.Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası elmi-metodik şöbəsi: *Məktəbəqədər yaşlı oxucuların mütaliəsinə rəhbərlik*. Bakı, 2009, 20 s.
5. *Ədəbiyyat qəzeti*, 2010, 26 iyun, 04 sentyabr, 23 oktyabr.

PROPAGANDA OF THE ART LITERATURE IN THE MODERN TIME IN AZERBAIJAN LIBRARIES

Ch.RUSTAMOV

SUMMARY

In this article are investigated problem of attitude to the reading in modern time in Azerbaijan. At the same time situation of the propaganda of the art literature in popular libraries and some recommendations are given for solution of the problem of more improves of this work.

ПРОПАГАНДА ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В БИБЛИОТЕКАХ АЗЕРБАЙДЖАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Ч.РУСТАМОВ

В статье исследованы отношение вопросы книгу и чтения в Азербайджане на современном этапе. В то же время проинформированы состоянии распространения художественной литературы в публичных библиотеках.

İNFORMASIYA

İNFORMASIYA TƏHLÜKƏSİZLİYİ
VƏ ONUN TƏMİNATI PRİNSİPLƏRİ

P.F.KAZİMİ

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə informasiya təhlükəsizliyi probleminə müxtəlif istiqamətlərdə baxılır və informasiya təhlükəsizliyinin təmini prinsipləri araşdırılır.

“İnformasiya təhlükəsizliyinin təminatı anlamı insan fəaliyyətinin və həyatının geniş dairəsini əhatə edir. Cəmiyyətin maddi, siyasi, iqtisadi, mənəvi və sosial sahələrini, eləcə də dövlətin fəaliyyəti də bura aiddir. Bu təzahürlər elmi biliklərin müxtəlif sahələrində tədqiq olunur. Məsələn, insan tərəfindən informasiyanın istehsal və istehlakı prosesləri, onun psixoloji fəaliyyətinə informasiyanın təsiri və ziyanlı informasiyaların təsirinin dəf edilməsi üsulları psixologiyada, bioloqiyada, fəlsəfədə öyrənilir. Belə tədqiqatın vacib obyektlərindən biri də informasiya və informasiya infrastrukturu ilə bağlı hüquqi vasitələrlə milli maraqların təhlükələrdən qorunması üçün dövlətin fəaliyyətidir. Bu iki əsas faktorla bağlıdır. Birincisi, dövlət sadəcə cəmiyyəti idarə etmir, həm də siyasi həyatın fəal subyekti kimi, ictimai inkişafın məqsədlərinin müəyyənləşdirilməsində iştirak edir, bu məqsədləri əldə etmək üçün dövlət siyasətini işləyib hazırlayır, özündə olan bütün imkanlardan istifadə edərək bu siyasəti həyata keçirir və cəmiyyətə idarəedici təsir göstərir. İkincisi, müasir dünyada cəmiyyətin idarə olunmasında ictimai, hər şeydən əvvəl milli maraqların təmin olunması dövlətin fəaliyyətinin başlıca məqsədidir. Milli maraqlar dövlətin siyasətinə, onun həyata keçirilməsinin üsul və vasitələrinə həlledici təsir göstərir. Milli maraqlara vurulan zərər ən ciddi sosial, iqtisadi və siyasi nəticələrə gətirib çıxara bilər, xalqın varlığı şəraitini dəyişər, hətta onu dağıdıb məh edər bilən amildir.

Təhlükəsizliyin təminatı fərdlərin, təşkilatların, cəmiyyətin, dövlətin, bütünlükdə dünya ictimayətinin fəaliyyətidir. Ziyankarlığın, həyat və inkişaf yollarının bağlanması, fundamental maddi və mənəvi dəyərlərdən məhrum olmağa qadir təhlükələrin aşkara çıxarılıb qarşısının alınması bu fəaliyyətdən asılıdır. Hər hansı obyektə real olan təhlükə, şüurlu varlığın, sosial fərdin, sosial qrupların və cəmiyyətdə təbəqələr arasında olan ziddiyyətlərin aradan qaldırılması, təhlükənin lokallaşdırılması və onun nəticələrinin aradan qaldırılması zamanı belə fəaliyyət gərəkli olur.

Təhlükə təhlükəsizliyin təmin olunmasının obyektidir. Bu halda fəaliyyətin predmeti konkret təhlükələr (hərbi, siyasi, iqtisadi və s.), həmçinin bu təhlükələrin konkret daşıyıcıları (təbii və sosial-ictimai təzahürlər və s.) olacaqdır. Təhlükəsizliyin təminatında fəaliyyətin obyektinin müəyyənlişməsi bu fəaliyyəti qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı şərtlənmənin vertikal səviyyəsində mürəkkəb sistem formasında təsəvvür etməyə imkan yaradır:

1. Şəxsiyyətin təhlükəsizliyinin təminatı:
2. Təşkilatın təhlükəsizliyinin təminatı:
3. Cəmiyyətin təhlükəsizliyinin təminatı:
4. Dövlətin təhlükəsizliyinin təminatı:
5. Bəşəri (qlobal) təhlükəsizliyinin təminatı.

Təhlükəsizliyin təminatı üçün fəaliyyətin predmetinin müəyyənlişməsi sistemin horizontal səviyyəsini təyin etməyə, yəni təhlükəsizliyin səviyyəsini təyin etməyi imkan verir. Buraya siyasi, hərbi, informasiya, elmi-texniki və s. təhlükəsizliyinin təmin olunmasını aid etmək olar. Şəxsiyyətin, təşkilatın, cəmiyyətin, dövlətin və bütünlükdə beynəlxalq birliyin təhlükəsizliyinin təmin olunması üzrə fəaliyyətin nəticəsi kimi təhlükəsizlik çoxpredmetli olmalıdır. Bir halda bu-şəxsiyyətin, təşkilatın, cəmiyyətin, dövlətin, eləcə də dünya birliyinin həyati vacib dayaqlarına dəyəcək ziyanın qarşısının alınmasında sistemin qabiliyyətidir; digər halda onların müdafiəsinin səviyyəsi, üçüncü halda-təhlükəsizlik tədbirləri sisteminin xüsusiyyətidir. Hər şey dövlətin mövcud olduğu konkret tarixi mərhələdən, onun hakimiyyət, icra və məhkəmə strukturlarının güclü, yaxud zəif olunmasından, ictimai münasibətlərin və istehsal qüvvələrinin xarakterindən asılıdır. Siyasi və iqtisadi böhran, cəmiyyətdə qarışıqlıq və digər təzahürlər şəraitində təhlükəsizlik-sistemin ayrı-ayrı bölmələrinin nisbətən müstəqil şəkildə öz nöqsanlarının öhdəsindən gəlmək bacarığıdır, əlbəttə, burada dövlət institutlarının təşkilatı rolu vacibdir.

Bu gün “informasiya” ifadəsi olduqca geniş və müxtəlif cəhətli ifadə olunur. Elmin elə bir sahəsini tapmaq olmaz ki, orada informasiya istifadə edilməsin. İnformasiyanın nəhəng axını sözün əsl mənasında insanları çətinliyə salır. Məsələn, mütəxəssislərin dediyinə görə elmi biliklərin həcmi hər beş ildən bir ikiqat artır. Bu vəziyyət belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, XXI əsr informasiyanın nəzəri və praktiki təntənəsi, informasiya əsri olacaqdır.

Belə bir sual ortaya çıxır: bəs informasiyanın vahid bir tərifini varmı? İnformasiyanın təhlükəsizliyi çərçivəsində informasiya hansı anlayışlarda ifadə olunur? Ədəbiyyatda belə bir tərif verilir: İnformasiya – forma və təqdimatından asılı olmayaraq şəxslər, əşyalar, faktlar, hadisələr, təzahürlər və proseslər haqqında məlumatdır. Məlumdur ki, informasiyanın formaları çox müxtəlifdir. Kompüterə yüklənmiş məlumatlar, sink lövhələr, kalkalar, məktublar, yaxud xatirə qeydləri, dosyalar, formulalar, çertyojlar, diaqramlar, məhsulların modelləri və prototipləri, dissertasiyalar, məhkəmə sənədləri və

başqaları. Bütün məhsullar kimi, informasiyanın da istehlakçıları var və buna görə də o, müəyyən istehlak kefiyyətinə malikdir. Həmçinin informasiyanın istehsalçıları olduğu kimi sahibləri də var.

İstehlakçının nöqtəyi-nəzərincə istifadə olunan informasiyanın keyfiyyəti əlavə iqtisadi və mənəvi səmərə əldə etməyə imkan yaradır. Sahibkarın nöqtəyi-nəzərincə vacib kommersiya informasiyasının gizli saxlanması məhsul istehsalı, istehlakı və xidmət bazarında sərfəli rəqabət aparmağa imkan verir. Bu, təbii olaraq, məxfi informasiyanın qorunmasına yönəlmiş müəyyən tədbirlərin görülməsini tələb edir. Dövlətin nöqtəyi-nəzərincə, demokratik azadlıqların genişlənməsi informasiya təhlükəsizliyi problemini daha aktual edir.

Təhlükəsizlik adı altında şəxsiyyətin, müəssisənin, dövlətin vacib həyatı maraqlarının xarici və daxili təhlükələrdən qorunması kimi qəbul edərsə təhlükəsizliyin komponentlərini də müəyyən etmək olar bunlar personal, maddi və maliyyə vəsaitləri və informasiyadır.

İnformasiya təhlükəsizliyini “cəmiyyətin formalaşması, vətəndaşların, təşkilatların marağı üçün istifadəsi və inkişafını təmin edən informasiya mühitinin qorunmasının vəziyyəti” kimi başa düşərək, informasiyanın təhlükəsizliyinə ziyan verə biləcək təhlükələri, bu təhlükələrin mənbələrini, onların həyata keçirilməsi üsullarını və məqsədlərini, həmçinin təhlükəsizliyi pozan digər şərtləri və hərəkətləri müəyyən etmək vacibdir. Təbii ki, bu zaman informasiyanın qeyri-qanuni hərəkətlərdən müdafiə tədbirləri də nəzərə alınmalıdır.

Təcrübə göstərir ki, bu cür mühüm mənbələrin, obyektlərin və hərəkətlərin toplam analizi üçün modelləşdirmə üsullarından istifadə etmək məqsədə uyğundur. Belə modellərdə real vəziyyətlərin imitasiyası formalaşdırılır. Bu zaman yaddan çıxarmaq olmaz ki, model orijinalın eynisi deyil, sadələşdirilmiş variantıdır. Model mürəkkəbliyi nəzərə alınmaqla real hərəkətlərin təsviri üçün kifayət qədər ümumi olmalıdır.

Dekompozisiyanın birinci səviyyəsində informasiya təhlükəsizliyi modelinin komponentlərini təklif etmək olar. Bizim fikrimizcə informasiya təhlükəsizliyinin konseptual modelinin belə komponentləri aşağıdakılar ola bilər:

- təhdidlərin obyektləri;
- təhdidlər;
- təhdidlərin mənbələri;
- qərəzli təhdidlərin məqsədi;
- informasiya mənbələri;
- informasiyanın müdafiəsi üç formada həyata keçirilir.
 - İnformasiya müdafiəsinin istiqamətlərini öyrənərək.
 - İnformasiya müdafiəsinin yollarını öyrənərək.
 - İnformasiya müdafiəsinin vasitələrini öyrənərək.

İnformasiya təhlükəsizliyində təhlükə obyekt, müdafiə olunan obyektlər (personal, material və maliyyə dəyərləri, informasiya ehtiyatları) tərkibi, vəziyyəti

yəti və fəaliyyəti haqqında məlumatlardır. İnformasiya təhlükəsi onun məqsədyönlülüyünün məxfiliyinin, tamlığının və əlçatmazlığının pozulmasıdır. Təhlükələrin mənbələri rəqabət iştirakçıları, cinayətkarlar, korrupsionerlər, siyasi-inzibati-idarə orqanları ola bilər. Təhlükə mənbələri aşağıdakı məqsədləri güdür; qorunan məlumatlarla tanışlıq, tamah və mənfəət məqsədilə onların modifikasiyası, birbaşa maddi və mənəvi ziyan varmaq məqsədilə onları məhv etmək, əvəz etmək və s.

Məxfi informasiyanı qanunsuz yolla əldə etmək ya məlumat mənbələrindən birbaşa, ya da texniki vasitələrlə informasiya sızdırılması və qorunan məlumata qeyri-qanuni yolla müdaxilə etmək vasitəsilə mümkündür. Məxfi informasiya mənbələri: insanlar, sənədlər, nəşrlər, informasiyanın texniki daşıyıcıları, istehsal və əmək fəaliyyətinin təminatı, məhsul və istehsalat tullantıları haqqında da ola bilər. İnformasiya mühafizəsinin əsas istiqamətləri olan hüquqi mühafizə, təşkilatı mühafizə, mühəndis texniki mühafizə informasiya təhlükəsizliyinin birgə həyata keçirilən kompleksini müəyyənləşdirir

İnformasiya təhlükəsizliyinin təminatı inkişaf etmiş hər bir dövlətin milli təhlükəsizliyinin başlıca vəzifəsidir. Milli təhlükəsizlikdə onun iqtisadi, mənəvi-əxlaqi və sosial-psixoloji vəziyyəti xüsusi yer tutur. Siyasi sistemlər, başqa ölkələrin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafındakı geriləmədən istifadə edərək, milli təhlükəsizliyini təşkil edən iqtisadi, mənəvi-siyasi və sosial-psixoloji durumuna informasiya təsiri göstərmək yolu ilə onların dağılması və zəifləməsi məqsədilə müntəzəm iş aparırlar.

Mənəvi-əxlaqi və sosial-psixoloji tərkibi, milli təhlükəsizliyin spesifikasiyası ondan ibarətdir ki, bu sistemin rəqibləri tərəfindən iş təcridən, kiçik dozalara, adi adamların görə bilmədikləri qaydada aparılır. Ancaq informasiya-psixoloji hücumların böyük nəticələrini hamı görə bilər. Bu, həmin ölkədə milli təhlükəsizliyin yetərincə təmin olunmadığını, bu ölkənin iqtisadi və sosial-siyasi sistemində rəqib tərəfin müvəffəqiyyətli işini ifadə edir. Bu mənada ABŞ-ın SSRİ-yə qarşı hələ 1944-cü ildə başladığı ideoloji diversiya maraqlıdır. ABŞ-ın siyasi kəşfiyyatının o zamanki rəhbəri A.Dalles öz məruzəsində SSRİ-yə qarşı ideoloji müharibənin strategiyasını və taktikasını, onun milli təhlükəsizliyinin dağılması texnologiyasını göstərmişdi. Bu texnologiyanın əsasını rəqibə informativ-psixoloji təsir mexanizmi təşkil edirdi.

Rusiya Federasiyasının informasiya təhlükəsizliyi doktrinası 2000-ci il sentyabrın 9-da Rusiya prezidenti tərəfindən təsdiq edilmişdir. Orada qeyd edilir ki, Rusiya Federasiyasının milli təhlükəsizliyi informasiya təhlükəsizliyinin təmin olunmasından asılıdır; elmi-texniki tərəqqi prosesində bu asılılıq daha da artacaqdır. Ona görə də, informasiya məkanında Rusiya Federasiyasının milli maraqları informasiya ehtiyatlarına sanksiyalaşdırılmamış əlçatırılığın mühafizəsini, informasiya və telekommunikasiya – həm mövcud, həm də yaradılmaqda olan sistemlərinin təhlükəsizliyini özündə birləşdirir.

İnformasiya hər hansı sistemin təhlükəsizliyinin əsaslarından biridir. Ancaq informasiya anlayışları birmənalı deyildir.

I anlayış. Ümumi istehlak səviyyəsində informasiya statistika institutları, proqnozlaşdırma yaxud qərarların qəbuluna yardımçı orqanlar tərəfindən agentlərə iqtisadi vəziyyət haqqında çatdırılmış məlumatların məcmusudur.

II anlayış İnformasiya iqtisadi nöqteyi-nəzərindən spesifik məhsuldur. O bazarda qeyri-bərabərliyin (asimmetriyanın) təminatçısıdır, öz xassələrinə görə informasiya istehsalına tabedir.

III anlayış. İnformasiya ehtiyatlar, materiya ilə enerji arasındakı adekvatlıqdan yararır. Cəmiyyətin informasiya ehtiyatı, yaxud informasiya potensialı-sosial əhəmiyyətli informasiyadır. O, cəmiyyətdə fəaliyyət göstərən bütün informasiya sistemlərində saxlanılır və insan fəaliyyətinin bütün sahələrində qərarlar qəbul olunması üçün istifadə edilə bilər.

IV anlayış. Bu qrupda informasiya və məlumatlar dəlillər və rəqəmlər arasındakı analoqiyaadan meydana çıxır.

I təyinat. İnformasiya – məlumatdır (məlumatların, xəbərlərin, dəlillərin cəmidir):

1) Məzmun, tərkib, baxılan prosesin strukturu, icraçılar, hadisələr, görülən işlər və cərəyan edən proseslər haqqında;

2) Şifahi, yazılı və başqa üsullarla insanlara verilən;

3) Qərarların qəbulu prosesində və qərarların qəbulu üçün yenilik elementləri olan;

4) Onların saxlanma, ötürmə və işlənmə obyektini olan;

5) Toplanmış, işlənmiş və paylanmış.

İnformasiya haqqında belə bir tərif də mövcuddur: İnformasiya onun ifadə formasından asılı olmayaraq şəxslər, əşyalar, faktlar, hadisələr, təzahürlər və proseslər haqqında məlumatdır.

II təyinat. İnformasiya elmi anlam olaraq insanlar arasında, insan və avtomat, avtomat və avtomat arasında məlumat, həmçinin heyvanat və bitkilər aləmi arasında siqnallar mübadiləsidir.

V anlayış. İnformasiya-əşyaların, hadisələrin, təzahürlərin, proseslərin haqqında obyektiv həqiqətidir. Burada ətraf mühitin daxili vəziyyətini və təsir imkanlarını duymaq, müəyyən dövrdə təsirin nəticəsini qorumaq, alınmış məlumatın şəklini dəyişdirərək nəticəni başqa əşyaya, təzahürə, prosesə ötürmək daxildir. Axırncı təyinat informasiyanın bütün rəngarəngliyi haqqında məlumat kimi qəbul edir.

VI anlayış. Analogiya edərək informasiya və dəlillər məlumatlar, xəbərlərin fəlsəfi mənada anlayışıdır.

İnformasiya – hər hansı bir təzahür, hadisə haqqında onların aid olduğu sahələrdə istifadəçilərin bilikləri daxilində qeyri-müəyyənliyini azaldan məlu-

matdır (məlumatların, xəbərlərin, rəqəmlərin məcmusudu). İnformasiya heç vaxt yetərinçə olmur. Bir şəxsə təzahürlər haqqında bütün informasiyanı bilmək qabiliyyəti verilməmişdir. Başqa sözlə, informasiya kəmiyyətin, keyfiyyətin və qeyri-müəyyənliyin qarşılıqlı əlaqəsinin göstəriciləri kimi xarakterizə oluna bilər.

İnformasiyanın qeyri-müəyyənliyi o deməkdir ki, parametrlərin həqiqi mənası məlum deyildir. İnformasiyanın etibarlılığını 4 kateqoriya fərqləndirir:

1. Etibarlı gözləmə, yəni tam və dəqiq informasiyanın olması.
2. Riskli gözləmə, yəni əldə olan informasiya o qədər də etibarlı deyildir.
3. Subyektiv etibarsız olmayan gözləmə, yəni əldə olan informasiya qeyri-dəqiq və etibarsızdır, lakin yenisini almaq mümkün deyildir.
4. Obyektiv etibarsız olmayan gözləmə. Bu halda hadisənin mümkün real inkişafını qiymətləndirmək üçün məlumatların olmadığı barədə danışılır.

Bu təyinatda aşağıdakılar nəzərə alınmalıdır: informasiya adı altında bütün məlumatlar deyil, yalnız seçimin qeyri-müəyyənliyinin aradan qaldırılmasına aid olanlar başa düşülür; faydalı informasiyanın məqsədyönlü seçimi elan edilir. Bu zaman bütün məlumatları (məlumatların, xəbərlərin, rəqəmlərin məcmusu) deyil, yalnız diqqət obyektinin hansısa yeni, əvvəllər məlum olmayan tərəflərini açan obyektə əlaqədar qeyri-müəyyənliyi azaldan məlumatları informasiya kimi qiymətləndirmək olar. İnformasiya öz-özünə mövcud olmur; yalnız məlumat (məlumatların, xəbərlərin, rəqəmlərin cəmi) mövcud olur ki, onlardan da informasiya çıxarmaq olur. Ona görə də informasiya variasiyalı və olduqca subyektivdir. Məsələn, mühasibat hesabatında çoxlu məlumat, xəbər, rəqəm var, amma onlardan yalnız profesional hazırlıqlı adam lazım olan informasiyanı ala bilər. Eləcə də hər hansı bir kitabxananın fondundan lazım olan məlumatı əldə etmək üçün kitabxanada tətbiq olunan məlumat axtarışı sistemindən istifadə etmək və buna bələd olmaq və ya bələd olanın yardımından istifadə etmək lazımdır. Məlumatın, xəbərin, rəqəmin informasiyalılığı həmişə nisbidir. Bu nisbilik bir çox faktorlarla, o cümlədən istifadəçinin profesional hazırlıq dərəcəsi və yeni məlumatların alındığı vaxt onun məlumatlılığı ilə müəyyən edilir.

Hər bir informasiya-kəmiyyət və keyfiyyət parametrlərinin (informasiyanın yararlılığının və qiymətliliyinin) dəstidir. İnformasiyanın dəyərliliyini seçimin qeyri-müəyyənliyinin həllində onun payının böyüklüyü ilə müəyyən edirlər. İnformasiya dəyərli (müəyyən dərəcədə seçimin doğruluğunu artıran); yalan (dezinformasiya), lazımsız (mümkünlüyü dəyişdirməyən) ola bilər. Dezinformasiya qeyri-müəyyənliyi artırır, idarəetmə qərarlarının düzgün qəbulu imkanlarını azaldır. İnformasiyanın qiymətliliyi ancaq qərar seçiminin qeyri-müəyyənliyi probleminin həlli ilə məhdudlaşmır, çünki bu cür "texnologiya"

(seçimin qeyri-müəyyənliyinin azaldılması imkanı) təşkilatın daxilində baş verir, seçimin “istehsalı” isə özü haqda siqnalı başqa təşkilatlarda ifadə edir.

Bu siqnal bazarda bir təşkilatı digəri ilə əlaqələndirir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində təşkilat üçün informasiyanın dəyərliyi də bundadır.

İnformasiyanın qeyri-müəyyənliyi azaltmaq vasitəsi kimi təyinat elmin və təcrübənin bir çox istiqamətləri üçün məhsuldar olmuşdur. İnformasiya belə təsnif edilir:

1. Əmələ gəldiyi yerə görə (giriş, çıxış, daxili, xarici).
2. Stabilliyinə görə (dəyişən, daimi).
3. İşləmənin mərhələsinə görə (birinci, ikinci, aralıq, nəticə).
4. Əksolunma üsuluna görə (mətnli, qrafik).
5. İdarəetmə funksiyasına görə (planlı, normativ-məlumat, strateji, operativ, taktiki).
6. Etibarlılıq səviyyəsinə görə (etibarlı, riskli; subyektiv etibarsız; obyektiv etibarsız).
7. İstifadə mənbələrinə görə (faktoqrafik, həqiqi rəqəmləri ifadə edən ekspert dəyərləndirilməsi, elmi-texniki; dəyişkən əhəmiyyət daşıyan informasiya və b.)

Bu istiqamətlərdə informasiya təminatı həyata keçirilir. Bütünlükdə milli təhlükəsizliyin informasiya təminatı cəmiyyətin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafının səviyyəsini əks etdirir. Milli təhlükəsizliyin informasiya təminatı-milli təhlükəsizlik konsepsiya, üsullar və vasitələr, informasiyanın işlənməsinin texnologiyası və mexanizmidir.

Göründüyü kimi, daxil və xaric olan informasiya axınının təşkili və mexanizminin formalaşdırılması, doğruluğu, operativliyi, qabaqlayıcı məzmunu və forması baxımından informasiyaya milli təhlükəsizliyin idarə olunmasının substansiyası kimi yüksək tələblər qoyulur. İnformasiya təminatı məqsədilə qərarların qəbul olunması üçün onun analitik-proqnoz tik öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Cəmiyyətin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafının, müxtəlif səviyyələrdə islahatların aparıldığı dövrdə əhalinin, müxtəlif dövlət orqanlarının buna reaksiyasının analizi onun vacib metodoloji fəaliyyətidir. Milli təhlükəsizliyin effektivliyi yalnız informasiya təminatının tətbiq olunan konsepsiyası ilə deyil, həm də onun təyinedici və prioritet olmasındadır. Milli təhlükəsizliyin maraqları, milli təhlükəsizliyin strukturu, texniki kadr və maliyyə təminatı əhəmiyyətli dərəcədə informasiyanın transformasiya texnologiyalarından asılıdır.

Milli təhlükəsizliyi təşkil edən ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi iqtisadi informasiyanın bazasında təmin olunur. Bu informasiya (elmi-texniki informasiya ilə müqayisədə) operativliyinə, aktuallaqına görə daha yüksək tələblərlə qarşılaşır. İqtisadiyyat daha çox qeyrimətni informasiya, bazar iqtisadiyyat

yatının subyekti olaraq şayələrdən qeyrisəhih informasiyadan tasirlənmək xüsusiyyətinə malikdirlər.

İqtisadi informasiyanın analizi sistemli informasiya üsullu yanaşma faktorik aspektdə ümumiləşir. Onun əsas nəticələri-müxtəlif iqtisadi konyukturların, ənənələrin, trendlərin, müvəqqəti gecikmələrin, proqnozların, kiçik hadisələrin uçotudur. Bu proseslərin əsaslandırılmış elmi analizi bütün sistemlərdə normal vəziyyətdən yayınmaları qabaqcadan görməyə və iqtisadi təhlükəsizliyin təminatı, bütünlükdə sistemin maraqları üçün lazımi tədbirlər görməyə imkan verir.

Təşkilatların və cəmiyyətin intensiv informasiyalaşması üsulların, mexanizmlərin və işləmə vasitələrinin, informasiya vasitələrinin, o cümlədən KİV-lərin təqdimat və imkanlarını nəinki nəzərə almağı, həmçinin onların bütün diapazonundan istifadə etməyi tələb edir. "Milli təhlükəsizlik" anlamı həm də konkret insanın şəxsi təhlükəsizliyini əhatə edir. Ona görə də mətbuat, yığıncaq, yürüş, informasiya hüququ və başqalarının tərkib hissəsi olduğu insan hüquqları da nəzərə alınmalıdır. Amma burada ziddiyyət mövcuddur, şəxsiyyətin tam azadlığı ilə dövlətin tam azadlığı maraqları həmişə üst-üstə düşmür. Sivilizasiyalı cəmiyyətdə fərdin düşünülmüş tam azadlığı bu anlamlardan irəliqələn təbii məhdudiyyətləri də özündə toplayır. Onlar hazırki cəmiyyətin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafının səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Deməli, milli təhlükəsizlik insan hüquqlarının məhdudiyyəti ilə deyil, bu cəmiyyətin iqtisadi və sosial-siyasi inkişafının səviyyəsi ilə səciyyələnir.

Sosial, təşkilatı, iqtisadi və başqa sistemlərin təhlükəsizliyi müvafiq informasiya təminatı üzərində qurulur. Ona görə, dövlətin ümummilli təhlükəsizliyi, cəmiyyətin təhlükəsizliyi, konkret təşkilatın və şəxsiyyətin təhlükəsizliyi informasiya təminatının effektivliyindən xeyli dərəcədə asılıdır.

İnformasiya mühitinin, informasiya ehtiyatlarının, informasiya texnologiyalarının və onların təminat vasitələrinin formalaşdırılması və istifadəsi hüquqi sənədlər vasitəsilə tənzimlənir. İnformasiya təhlükəsizliyi yalnız informasiya sistemlərinin, proqram təminatının, rəqəmsal resursların təhlükəsizliyi deyil, geniş əhatəli və kompleks yanaşılması tələb olunan bir tədbirdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Kitabxanaşünəşliyə giriş*. Bakı, 2001, 398 s.
2. Xələfov A., Qurbanov A. *Kitabxanalarının kompüterləşdirilməsinin əsasları*. Bakı, 2007.
3. Панарин И. *Технология информационной войны*. Москва, 2003. 320 с.
4. Юзвизин И.И. *Основа информатологии*. Москва, 2000, 517 с.
5. Болотова А.К. *Социальные коммуникации*. Москва, 2008, 279 с.

6. Филин С.А. Информационная безопасность. Москва, 2006, 412 с.
7. Информационная безопасность России. М., Экзамен, 2003, 560 с.
8. Асанович В.Я., Маньшин Г.Г. Информационная безопасность. Минск: Амалфея, 2006, 204 с.
9. Партика Т.Л., Попов И.И. Информационная безопасность. Москва: Инфрам, 2007, 368 с.
10. Ярочкин В.И. Информационная безопасность. Москва: Академический проект, 2006, 544 с.
11. Основы информационной безопасности. Москва, 2006, 544 с.
12. Гринберг Т.Э. Политические технологии (PR реклама). Москва: Аспект Пресс, 2005, 317 с.
13. Ольшанский Д. Политический PR. СПб; Питер, 2003, 544 с.
14. Əliyev T. *İnformasiyanın iqtisadiyyatı*. Bakı: Elm, 2008.
15. Rüstəmov Ə., Məmmədov M. *Sənəd-informasiya daşıyıcıları*. Bakı: Yniprint, 2010, 284 s.
16. Василенко И.А. Геополитика современного мира. Москва: Юрайт, 2010, 395 с.
17. Информатика под ред. Г.В.Алехиной. Москва, 2010, 736 с.
18. Афанасьев В.Г. Социальная информация. Москва: 1994, 148 с.
19. Kərimov S.T. *İnformasiya sistemləri*. Bakı: Elm, 2008, 676 s.

PROVISION OF INFORMATION SECURITY

P.F.KAZIMI

SUMMARY

In the article are considered the problem of information safety in the different directions and principle of provider of the information safety is investigated.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

П.Ф.КАЗЫМИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрено основные направления информационной безопасности и принципы обеспечения информационной безопасности.

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA
KİTABXANALARIN ROLU

Y.A.MƏMMƏDOVA

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə kitabxanaların informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında və inkişafında oynadığı rol qısa şəkildə şərh edilmişdir.

Cəmiyyətin informasiyalaşdırılması adlanan qlobal proses ictimai həyatın bütün sahələrinə təsir göstərir. Bu prosesi fərqləndirən əsas cəhət cəmiyyətin yaşaması üçün informasiyanın fundamental faktora çevrilməsidir. Əgər əvvəllər cəmiyyətin həyatı əsasən maddi istehsaldan asılı idisə, indi müxtəlif növ informasiyalardan istifadə lazım gəlir. Yeni sivilizasiyalı cəmiyyətə informasiya faktoru maddi amil kimi qiymət kəsb edir və bu tarixi keçid inkişaf etmiş ölkələrdə daha aydın müşahidə olunur. Bu ölkələrdə sürətlə inkişaf edən informasiya emalı sənayesi və informasiya xidməti hər bir şəxsin fəaliyyətində getdikcə daha çox yer tutaraq, əmək ehtiyatlarının məşğulluğu baxımından maddi istehsala yaxınlaşır. Maddi istehsalın özü getdikcə daha çox informasiya emalı sənayesindən asılı vəziyyətə düşür. İnformasiyaya ictimai tələbat da dəyişir və onun nəticəsi kimi kitabxana işində də əsaslı transformasiyalar, texnoloji çevrilişlər getdikcə sürətlənir. Kitabxana işi getdikcə daha yüksək səmərəli informasiya vasitələri, metodları və texnologiyaları ilə silahlanmış və informasiya emalı sənayesinin güclü və əsaslı sahələrindən birinə çevrilir.

Azərbaycan Respublikasında əsaslı sosial-iqtisadi və siyasi dəyişikliklər, müxtəlif yönümlü dövlət proqramlarında yeni informasiya texnologiyalarının prioritet inkişaf istiqaməti kimi müəyyənləşdirilməsi ölkədə kitabxanaların vəziyyətini müsbət istiqamətdə dəyişir, onların funksiya və vəzifələrini genişləndirir və mürəkkəbləşdirir. Biz ölkədə kitabxanaların sosial missiyanın əsaslı dəyişməsinin şahidi və iştirakçılarlarıyıq. Kitabxanalar indi respublikada yeni informasiya infrastrukturunun yaradılması üçün baza rolunu oynayır.

Müasir kitabxana həm ənənəvi, həm də qeyri-ənənəvi altsistemlərindən ibarət olan mürəkkəb informasiya sistemidir. Yeni informasiya sistemləri içərisində elektron kataloq vacib yer tutur və onun yaradılması kitabxana işinin avtomatlaşdırılmasının prioritet istiqaməti hesab edilir. Məhz elektron kataloqa mailk olan kitabxana həm yerli oxuculara, həm də uzaq məsafədə yerləşən istifadəçilərə xidmət göstərmək imkanına malikdir.

Elektron kataloq kitabxanaların fəaliyyətinin bir sıra sahələrini optimallaşdırır. Bunlardan sorğular üzrə müxtəlif biblioqrafik göstəricilərin və arayışların hazırlanması, sənədin mövzu və ad üzrə axtarışı, uzaq məsafədən müraciət, etalon kartoçkaların və inventar kitabların hazırlanması, kompüterləşdir-

mə ilə bağlı uçot və statistik təhlil və s. göstərmək olar. İri kitabxanalarda milli dildə olan kitabların elektron kataloqu işlənir. Lakin bu kataloqların metodoloji və sistem texnoloji məsələlərinə dair tədqiqatlar aparılmamışdır.

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanununun 29-cu maddəsində kitabxanaların avtomatlaşdırılmasının hüquqi əsasları müəyyən edilmişdir. Bundan başqa “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi” haqqında, “EHM-lər və məlumat bazaları üçün programın mühafizəsi” haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda informasiya sistemlərinin sənəd bazası kimi kitabxanaların roluna diqqət verilmişdir. Respublika Prezidentinin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması” haqqında 21 aprel 2007-ci il tarixli sərəncamında ölkənin iri kitabxanalarının elektron kataloqu və elektron kitabxanaların müasir standartlar səviyyəsinə qaldırılması və onun bazasında Azərbaycan ədəbiyyatının virtual kitabxanasını oxucuların tam istifadəsinə verilməsini qarşıdakı beş il ərzində əsas vəzifə kimi irəli sürülmüşdür. Bütün bunlar indiki dövrdə kitabxanaların ictimai həyatda informasiya orqanı kimi aparıcı rol oynadığını göstərir.

Ümumiyyətlə, elektron kataloqların işlənməsinə XX əsrin 60-cı illərində ABŞ-ın Konqres Kitabxanası tərəfindən başlanmışdır. Bu kitabxanada ilk dəfə olaraq maşınla oxunan kataloq formatı (MARC) yaradılmışdır. MARC Amerikan kataloqlaşdırma qaydalarına uyğun olaraq biblioqrafik təsvirin sahə və elementlərinin rəqəm formasına keçirilməsi üçün metodiki və texnoloji qaydalardan ibarət idi. MARC tarixən ilk dəfə ancaq Konqres Kitabxanasına daxil olan cari ədəbiyyatın biblioqrafik təsvirləri maşınla oxunan formaya keçirərək poçt vasitəsilə digər ölkələrə göndərilirdi. Həmin ölkədəki kitabxanalar alınmış maqnit lentləri əsasında özlərinin biblioqrafik məlumat bazalarını yaradırdılar. 70-ci illərin sonlarına qədərki dövrdə MARC formatının bir sıra ölkələrdə milli formatları yaradıldı. Bunlardan ilk növbədə Kanada (CANMARC), İngiltərə (USMARC) və digərlərini göstərmək olar. Milli biblioqrafik yazı formatları əlaqədar ölkənin kataloqlaşdırma qaydalarına uyğunlaşdırılır və onların konkret istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. MARC əsasında biblioqrafik yazıların bazasında digər ölkələrin iri kitabxanaları maqnit lentlərində elektron kataloq massivi yaratmışlar. Bunların da əsasını biblioqrafik məlumat bazaları təşkil edilmişdir. Maraqlıdır ki, ilk dəfə MARC formatının ABŞ-da yaradılmasına baxmayaraq ABŞ kitabxanaları üçün elektron kataloqlaşdırmanın milli formatı (USMARC) 70-ci illərin ortalarında yaradılmağa başlamışdır. 70-ci illərin əvvəllərində ABŞ-da və bir sıra Avropa ölkələrində fərdi kompüterlərin telerabitə vasitələrinin disk texnologiyasının yaradılması ilə əlaqədar olaraq MARC-in şəbəkə versiyası yaradılmağa başladı. Konqres Kitabxanasında bu istiqamətdə təsnifat və predmet rubrikatoru yaradıldı. Yeni texnika və texnologiyalara uyğun olaraq MARC-ın yeni versiyaları işləndi. Bunlardan MARC I, MARC II, MARC III və MARC IV variantları qısa

vaxt ərzində bir-birinizi əvəz etməyə başladı. Böyük tutumlu maqnit disklərin, optik disklərin yaradılması ilə əlaqədar olaraq MARC-ın yeni format strukturu işləndi. Burada ikili say sistemi mükəmməl formada tətbiq edilməyə başlandı. İnternetin özək mərkəzlərinin yaradılması ilə əlaqədar olaraq biblioqrafik informasiyaların uzaq məsafədən ötürülməsi və axtarışı üçün geniş texniki və texnoloji imkanlar yaradıldı. Lakin MARC formatı ilə milli kataloqlaşdırma kataloqları arasında quruluş etibarı ilə ziddiyyətlər olduğuna görə vasitəçi və yaxud keçid formatının yaradılmasına ehtiyac yarandı. Bununla əlaqədar olaraq UNIMARC, yəni universal MARC işlənib hazırlanmışdır. Hazırda bu format milli formatlarla MARC formatının uyğunlaşdırılması üçün aralıq, keçid formatı rolunu oynayır. Bu məqsədlə UNIMARC-ın 9-cu bloku yəni milli uyğunluq formatı işləndi. XX əsrin 70-ci illərinin sonlarında elektron kataloqlaşdırma texnologiyasını tətbiq edən iri dünya kitabxanalarında kartoçka kataloqu ləğv edildi, online rejimli kataloqlar yaradıldı.

SSRİ-də avtomatlaşdırılmış elmi-texniki informasiya mərkəzlərinin yaradılması ilə əlaqədar olaraq 80-ci illərin əvvəllərindən USMARC-a müəyyən qədər uyğunluq təşkil edən kommunikativ formatlar yaradıldı. Həmin formatlara dövlət standartları işlədilib təsdiq edildi. Bunlar QOST 7.14.76. (Biblioqrafik yazının fiziki strukturu), QOST 7.19.76 (Biblioqrafik yazının semantik elementləri) dövlət standartları idi. Həmin standartlar əsasında ümumittifaq səviyyəli informasiya institutları biblioqrafik yazıların mübadilə formatlarını hazırlayırlar və cari informasiyaları bu formatlar əsasında bir-biri ilə mübadilə edirdilər. Lakin kommunikativ formatlar ancaq biblioqrafik yazıların informasiya mərkəzləri arasında mübadiləsi üçün hazırlandığından kitabxanalarda kataloqlaşdırma qaydalarına uyğun gəlmirdi. Buna görə də həmin formatlar əsasında kitabxanalar üçün işçi format yaratmağa ehtiyac duyulurdu. SSRİ Dövlət Ümumi Elmi-Texniki Kitabxanası bu problemləri həll etmək təşəbbüsündə bulundu. Lakin o dövr üçün lazımı texnika və metadalogiya olmadığından deyilən problemin həlli yarımçıq qaldı.

SSRİ dağıldıqdan sonra siyasi və iqtisadi problemlər kitabxanalarda bir müddət yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi üçün çətinliklər yaratdı. Kitabxanaların zəif maliyyə imkanları bu sahədə ixtisaslı kadrların olmaması yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqinə mənfi təsir göstərirdi. Lakin 90-cı illərin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda İnternetin geniş yayılmağa bağladı. Müxtəlif humanitar təşkilatların və respublikada fəaliyyət göstərən xarici neft şirkətlərinin maliyyə yardımı ilə iri kitabxanaların bəzilərinə yeni kompüterlərlə və telerabitə vasitələri ilə təchiz edilmiş İnternet zalları açıldı. Zaman keçdikcə İnternet həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrildi. Elektron kataloqlaşdırma üçün nisbətən əlverişli şərait yaradıldı. Respublikanın iri kitabxanaları avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin işçi yeri kimi elektron kataloqlar yaratmağa başladılar. Bu məqsədlə Rusiya Dövlət

Ümumi Elmi kitabxanasının İRBİS, ABŞ Virjiniya Universitetinin VTLS sistemləri və s. sistemlər satın alınıb tətbiq edilməyə başlandı.

Hazırda respublikanın bir neçə iri kitabxanasında və ali məktəb kitabxanalarında avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin “Kataloqlaşdırıcı” avtomatlaşdırılmış işçi yeri kimi elektron kataloqun işlənməsinə başlanmışdır. Bu sahədə həm M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, həm də demək olar ki, bütün ali məktəb kitabxanaları əsaslı işlər görmüşlər. Kitabxanalarda elektron kataloqun yaradılması onlardan ictimai istifadənin təşkili bir daha kitabxanaların cəmiyyətin informasiyaya olan tələbatının ödənilməsində aparıcı mövqe tutduğunu sübut edir. Beləliklə, informasiya cəmiyyətinin inkişafında və insanların mədəniyyət, elm, təhsil, tərbiyə və informasiya əldə etməsində kitabxanaların oynadığı rol danılmazdır.

ƏDƏBİYYAT

1. *XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf istiqaməti*. Bakı, 2006, 106 s.
2. *Müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxanaşünaslığın inkişafı*. Milli Elmlər Akademiyası Elmi Kitabxanasının əsərləri. 2009, X buraxılış, s. 3-34.
3. *Kitabxanaların kompüterləşdirilməsinin əsasları*: Bakı, 2006, 206 s.

ROLE OF THE LIBRARIES IN FORMING OF THE INFORMATION SOCIETY

Y.A.MAMMADOVA

SUMMARY

In the article development role played in forming and of the information society of the libraries have been commented in the short picture.

РОЛЬ БИБЛИОТЕК В ФОРМИРОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

Е.А.МАМЕДОВА

РЕЗЮМЕ

В статье кратко изложена роль библиотек в формировании и в развитие информационного общества.

**ƏMƏKDAR ELM XADİMİ, PROFESSOR ABUZƏR XƏLƏFOVUN
80 İLLİK YUBİLEYİ QARŞISINDA**

Azərbaycanda milli kitabxanaşünaslıq elminin banisi, ali kitabxanaçılıq təhsilinin təşkilatçılarından və müstəqil Kitabxanaçılıq fakültəsinin yaradıcısı, görkəmli elm, təhsil və mədəniyyət xadimi kimi professor Abuzər Alı oğlu Xələfovun adı respublikamızda və ölkəmizin sərhədlərindən uzaqlarda çox yaxşı tanınır.

Bu il Azərbaycan Respublikasının Əməkdar elm xadimi, Əməkdar mədəniyyət işçisi, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı yanında Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, Prezident təqaüdçüsü, “Şöhrət” ordenli, Azərbaycan Kitabxanaçılar Cəmiyyətinin prezidenti, Bakı Dövlət Universiteti Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun 80 illik yubileyi tamam olur. Görkəmli alimin yubileyinin respublika miqyasında təntənəli şəkildə qeyd olunması ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Təhsil Naziri və Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Naziri xüsusi əmrlər imzalamışlar. Hazırda həmin əmrlərdə nəzərdə tutulan tədbirlərin icrası üçün iş aparılır.

“Kitabxanaşünaslıq və informasiya” elmi-nəzəri və praktiki jurnalı da yubiley silsiləsindən professor Abuzər Xələfovun həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş növbəti məqaləni oxuculara təqdim edir.

* * *

**A.A.XƏLƏFOVUN ELMİ-TƏDQIQATLARI AZƏRBAYCAN
MİLLİ KİTABXANAŞÜNASLIĞININ NAILİYYƏTİDİR**

E.Y.ƏHMƏDOV

Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə XX əsrin ikinci yarısında post sovet məkanında və müstəqillik dövründə Azərbaycan kitabxanaşünaslığının tərəqqisi və milli kitabxanaşünaslığın formalaşmasında onun banisi Əməkdar elm xadimi, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki, professor A.A.Xələfovun fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

XX əsrin II yarısından etibarən Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin və ali kitabxanaçılıq təhsilinin yüksəliş mərhələsinə başlanmışdır. Bu dövrə

qədər kitabxana işinə dair bir sıra məqalələr dərc olunsa da, onlar kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsində ilkin rüşeymlər kimi xarakterizə olunur. XX əsrin ikinci yarısındanak olan dövr ali kitabxanaşünaslıq təhsilinin mövcud olmaması, kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsi ilə ardıcıl məşğul olan kadrların çatışmazlığı ilə müşayiət olunmuşdur. Əsrin 60-cı illərindən başlayaraq Abuzər Alı oğlu Xələfovun ilk dəfə olaraq Azərbaycanda kitabxana işinin inkişafının mühüm mərhələlərini elmi cəhətdən ümumiləşdirməyə başlaması, kitabxanaların tarixinin tədqiqi ilə məşğul olması, kitabxanaşünaslığın vəzifə və problemlərini qanunauyğun şəkildə öyrənməsi elmi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmişdir. Bəhs olunan dövrdə Azərbaycan postsovet məkanında olmuşdur. Müxtəlif elm sahələri üzrə tədqiqatlar integrativ formatda aparılmışdır. Azərbaycan kitabxanaşünaslığının tədqiqi, kitabxana tarixinin öyrənilməsinin əsas mərhələsi məhz bu dövrə təsadüf edir.

1960-cı ildən başlayaraq kitabxanaşünaslıq elmi və ali kitabxanaçılıq təhsili paralel inkişaf edərək respublikasının elm və təhsil sahəsində özünəməxsusluq qazanmışdır. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri öz elmi və publisistik məqalələrində məruzə və çıxışlarında milli kitabxanaşünaslığın, təhsilin və mədəniyyətin inkişafında kədr hazırlığında mühüm tövhlər vermiş Əməkdar elm xadimi, tarix elmləri doktoru, professor Abuzər Xələfovun xidmətlərini yüksək qiymətləndirirlər. A.Xələfov həmin dövrdə tədqiqatçı alim kimi öz fəaliyyətini artırır, elm və tədris prosesinə rəhbərlik vərdişlərinə yiyələnir, bir sözlə, hərtərəfli təkmilləşirdi. Onun ömrünün 60 ili Bakı Dövlət Universiteti ilə, Azərbaycanda kitabxana işi və ali kitabxanaçılıq təhsili ilə bağlıdır. A.Xələfov respublikada elmi kitabxanaşünaslığın banisi, ali kitabxanaçılıq təhsilinin yaradıcısıdır. O, BDU-da müstəqil kitabxanaçılıq fakültəsinin ilk dekanı olmuş, 25 il fakültəyə rəhbərlik etmişdir. Eyni zamanda bu sahədə ilk namizədlik və doktorluq dissertasiyalarını müdafiə etmiş, Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elmi məktəbinin yaradıcısı, ölkənin kitabxanaçılar nəslinin müəllimi, son on illər ərzində kitabxanaşünaslıq fənnləri üzrə bütün dərs vəsaitləri və tədris metodik materialların müəllifi, redaktoru və nəşrlərin təşkilatçısı olmuşdur. Alim həmçinin Azərbaycanda mədəniyyət tarixi kitabxana işinin nəzəri-metodik problemləri, kitabxanaçılıq təhsilli sahələrində 200-dən artıq monoqrafiya və elmi məqalənin müəllifidir.

Prof. A.Xələfovun fəaliyyətinin böyük bir hissəsi postsovet məkanına aid olsa da onun elmi tədqiqat fəaliyyətində özünəməxsusluq, vətənpərvərlik, Azərbaycan milli ideologiyası üstünlük təşkil etmişdir. O, haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi post sovet məkanında respublikamızda milli kitabxanaşünaslığın inkişafı, kitabxanaşünaslığa dair elmi tədqiqatların aparılması sahəsində elə bir ciddi iş görülməmiş, xüsusilə kitabxanaşünaslığın elmi-nəzəri və metodoloji problemlərinin araşdırılması diqqətdən kənardə qalmış, kitabxanaşünas-

lıq problemlərinə dair elmi tədqiqat müəssisələri və qeyri-elmi mərkəzlər yaradılmamışdır.

Əlamətdar hal kimi qiymətləndirmək lazımdır ki, A.Xələfovun tədqiqatları əgər XX əsrin 50-60-cı illərində, ümumiyyətlə Azərbaycanda kitabxana işinin tarixinin və nəzəriyyəsinin əsas problemləri yönündə elmi nəticələr və elmi mülahizələr formalaşdırır, kitabxanalarımızın əhəmiyyətini, vəzifələrini, iş metodlarını və başlıca məqsədini ətraflı şəkildə açıb göstərirdisə, 70-80-cı illərin araşdırmaları artıq kitabxana işinin tarixi, nəzəriyyəsi və metodikası sahəsindəki elmi tədqiqat işlərinin yeni dövrün vəzifələrinə uyğun olaraq həyata keçirilməsinə, cəmiyyətdə kitabxanaların rolunun və sosial funksiyasının yüksəldilməsi məsələlərini istiqamətləndirmişdir.

Bütün bunların əyani təsdiqi kimi qeyd etmək lazımdır ki, A.Xələfovun 60-cı illərin əvvəllərində nəşr etdirdiyi “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən (1870-1920)” və “Sovet Azərbaycanında kitabxana işinin tarixindən (1920-1932)” mövzularında monoqrafiyaları elmi ictimaiyyətin böyük rəğbətini qazanmışdır. Sonuncu monoqrafiya müəllifin namizədlik dissertasiyasının əsasını təşkil edir. Azərbaycan mədəniyyətinin əsas sahələrindən birini təşkil edən kitabxana tarixinin tədqiqi və sərbəllə faktların elmi dövriyyəyə daxil edilməsi A.Xələfovun Azərbaycan mədəniyyət tarixinə verdiyi çox böyük töhfə olmuşdur.

Bu tədqiqatın davamı olaraq 1975-ci ildə A.Xələfovun müdafiə etdiyi “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi (1933-1958-ci illər)” mövzusunda doktorluq dissertasiyası Azərbaycanda həm də postsovet məkanında kitabxana işinin tarixi sahəsində müdafiə olunmuş ilk doktorluq dissertasiyası idi.

1970-ci illərdə kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya kafedralarına yeni gənc mütəxəssislərin cəlb olunması Kitabxanaçılıq fakültəsinin işini xeyli qüvvətləndirmişdir ki, bu da kitabxanaşünaslıq elminin inkişafına müsbət təsir göstərmiş, həmçinin tədris prosesinin təkmilləşdirilməsinə, onun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə səbəb olmuşdur. Bu illərdə universitetinin elmi əsərlərinin “Kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiya” seriyası nəşr olunmağa başladı. Bu seriyanın nəşrə başlaması respublika kitabxana ictimaiyyəti tərəfindən böyük rəqabətlə qarşılandı. Seriyanın redaktoru prof. Abuzər Xələfov olmuşdur. Məhz A.Xələfovun təşəbbüsü nəticəsində o dövrdə Azərbaycan kitabxanaşünaslığının nəzəri məsələləri jurnalda müntəzəm olaraq nəşr olunmuşdur. O dövrdə kitabxanaşünaslıq problemləri sovet ideologiyası təsiri altında tədqiq edilsə də, A.Xələfovun milli ideoloji hisslərinin təsiri jurnalın məzmununda hiss olunurdu. Fakültədə müntəzəm təşkil olunmuş elmi seminarlarda kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslığın aktual problemləri təhlil olunur, əhaliyə kitabxana xidmətinin forma və üsulları dövrün tələbatına uyğun olaraq xarakterizə edilirdi. Prof. A.Xələfovun təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyanın aktual problemlərinə, kitabxana tarixinə, əhaliyə

kitabxana xidmətinin təşkili məsələlərinə, kitab fondunun, kataloqların təşkili-nə, kitabxana təsnifatı məsələlərinə, Azərbaycan biblioqrafiyasının inkişafına, kitab təbliğinin müxtəlif forma və üsullarına, kitabxana şəbəkəsinə, onun yerləşdirilməsinə və s.-yə dair məsələlər müzakirə edilirdi.

Beləliklə, kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq elminin təşkilinə təsir edən elmi seminarların mövzuları daim genişlənmiş, təkmilləşmiş, müzakirələr daha ciddi elmi xarakter almağa başlamışdır. Fakültə əməkdaşlarının kitabxanaşünaslıq elmi dünyagörüşlərinin formalaşmasına təsir edən amil kimi elmi seminarlar bir nümunəyə çevrilmişdir. Bu elmi təcrübi irsin davam etdirilməsi və daha da təkmilləşdirilməsi Kitabxanaçılıq fakültəsində elmi tədqiqat işi səviyyəsinin və kitabxanaşünaslıq fikrinin daha da yüksəlməsinə kömək edən əsas amillərdən biri olmuşdur. Mövcud şəraitdə prof. A.Xələfovun rəhbərliyi ilə Azərbaycanda ali kitabxanaçılıq təhsilinin yeni konsepsiyası əsasında kitabxanaşünaslıq fənnləri silsiləsi proqramlarının yeniləşdirilməsi üzrə xeyli iş görülmüşdür.

Kitabxanaların cəmiyyətdəki fəaliyyətinin əsas təzahür forması olan kitabxana işinə sosial vasitə kimi böyük əhəmiyyət verən prof. A.Xələfov öz elmi fəaliyyətində cəmiyyətin kitabxanaların qarşısına qoyduğu sosial vəzifələrin bilavasitə sistem halında formalaşan, geniş və mürəkkəb struktura malik olan kitabxana işi tərəfindən həyata keçirilməsini nəzərə alaraq, bu mühüm prosesin elmi təşkilinin nə qədər böyük mahiyyət kəsb etdiyini aşkara çıxarmışdır. Kitabxanaşünaslığın terminoloji cəhətdən tədqiq edilməsi və dəqiqləşdirilməsi ümumi xarakteristikası, sistem halında öyrənilməsi və tərkibinin müəyyənləşdirilməsi mühüm elmi və təcrübi mahiyyət kəsb etmişdir. Son dərəcə mürəkkəbləşmiş olan kitabxana prosesinin gündəlik idarə edilməsi kitabxanaşünaslığın geniş məsələlər dairəsi üzrə elmi-tədqiqat işi üçün dərin elmi baza olmasını, həmçinin elmi-tədqiqat işlərinin qoyuluşunun və təşkilinin səviyyəsinin yüksəldilməsi tələb olunurdu. Kitabxanaşünaslıq sahəsində tədqiqatların səviyyəsinin yüksəldilməsi xeyli dərəcədə kitabxanaşünaslığın elmi potensialının yüksəldilməsindən ibarət idi.

Bu baxımdan prof. A.Xələfov kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsinin inkişafının mövcud şəraitdə kitab dövryyəsinin fundamental kompleks problemlərinin digər elmlərlə inteqrasiya şəklində qurulan kitabxana işinin vəziyyətinin və inkişaf yollarının təhlili üçün dərin nəzəri zəmin yaradırdı.

Prof. A.Xələfovun elmi fəaliyyətinin 70-80-ci illər üçün xarakterik olan kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsində cəmiyyətdə kitabxanaların sosial rolu, iqtisadi və mədəni rolu, mütaliənin bəşəri xarakteri, kitabxana proseslərinin səmərəliliyinin artırılması yolları, əhaliyə kitabxana xidmətinin vahid sisteminin təkmilləşdirilməsi, kitabxana-biblioqrafiya proseslərinin avtomatlaşdırılması kimi müddəalar prioritet təşkil edirdi. Kitabxanaşünaslığın nəzəri məsələlərində kitab təbliği və mütaliəyə rəhbərliyin pedaqoji-psixoloji əsaslarının

təsirli metodlarının sistemli formalaşması kitabxanaşünaslıq elminə böyük töhfələr verirdi.

Prof. A.Xələfov kitabxanaşünaslıq elminin tədqiqinə kompleks formada yanaşaraq nəzəriyyə və təcrübənin vəhdəti əsasında problemin qoyuluşunu qiymətləndirdi. Belə ki, cəmiyyətdə kitabxanaşünaslığın nəzəri problemlərinin öyrənilməsinə tələb artmışdır. “İnsan və informasiya”, “Kitabxana və kommunikasiya”, “İnsan və kitab”, “Kitabxana və cəmiyyət”, “Kitabxana və mədəniyyət” problemlərinin kompleks şəkildə öyrənilməsi zəruriliyi kitabxanaşünaslıq nəzəriyyəsinin yayılıb formalaşmasını tələb edirdi. A.Xələfov kitabxanaşünaslığın tədqiqində, metod və metodologiyanın əhəmiyyətini vurğulayaraq bildirir ki, kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında fəlsəfi kateqoriyalar, qanunauyğunluqlar əsaslı rol oynayır.

Alim son tədqiqatlarını müasir şəraitdə öyrənilməsinə çox böyük zərurət duyulan kitabxanaşünaslığın fəlsəfəsinə həsr etmişdir. Dünya kitabxanaşünaslığında mövcud olan tədqiqatların elmi təhlil edilməsi əsasında bəzi yeni fikirlər və mülahizələr söyləməyə, ümumiləşdirmələr qurmağa müvəffəq olmuşdur. Alim fəlsəfənin və kitabxanaşünaslıq fəlsəfəsinin obyekt və predmetinə, vəzifələrini, onların qarşılıqlı əlaqələrinə, elm və fəlsəfənin ayrı-ayrı elmlərin fəlsəfəsinə təsirinə, metodoloji rol oynamasına elmi-nəzəri əhəmiyyət kəsb etməsinə aydınlıq gətirmişdir.

Artıq kitabxanaşünaslıq elminin tədris prosesinə çevrilməsi ardıcıl olaraq kitabxanaşünaslıq fənnləri sistemində sistemli qaydada özünü biruzə verirdi. Kitabxanaşünaslığa giriş fənni kitabxanaşünaslıq fənnləri sistemində əsas yer tutan ümumnəzəri və peşəkar təcrübə xarakterli elmi fənn kimi tədris olunurdu. Bu fənn kitabxana işinin inkişaf qanunauyğunluqları əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili, kitabxana işinin idarə edilməsi, kitabxana sisteminin formalaşması, kitabxanaların tipologiyası, kitabxana şəbəkələrinin yerləşdirilməsi və mərkəzləşdirilməsi kimi mühüm nəzəri əhəmiyyətə malik problemləri öyrənir. “Kitabxana fondu”, “Kitabxana kataloqları”, “Oxucularla iş”, “Kitabxana işinin təşkili, iqtisadiyyatı və idarə olunması”, “Kitabxana işinin tarixi”, “Kitabxana informasiya xidmətinin texniki vasitələri” kimi fənnlərin tədris metodiki bazası formalaşır, kitabxanaşünaslıq elminin tədris prosesinə çevrilməsini prosesi baş verirdi.

Prof. A.Xələfov 70-80-ci illərdə Moskva Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin, Vilnus universitetinin Kitabxanaçılıq fakültələri ilə müntəzəm əlaqə yaradaraq fənnlərin səmərəli öyrənilməsi və tədrisi məqsədilə qabaqcıl təcrübə kimi onların tədris planlarından istifadə edirdi. Ali kitabxanaçılıq təhsilinin formalaşmasında A.Xələfovun şəxsi təşəbbüsləri əhəmiyyətli rol oynamışdır. Kitabxanaçılıq fakültəsində idarə etmə sisteminin fakültənin elmi tədqiqat sahəsindəki fəaliyyəti ilə əlaqələndirilir, fakültədə müntəzəm olaraq elmi konfranslar, elmi seminarlar, TEC dərəcələri, görkəmli ziyalılarla

görüşlər ənənə halını almışdır ki, bu da tələbələrin tədris biliyi ilə bərabər onların elmi dünyagörüşünün, formalaşmasına əhəmiyyətli təsir edirdi.

Kitabxanaşünaslıq üzrə elmi tədqiqat işləri əsasən üç istiqamətdə – dissertasiya işi mövzuları işləyib müdafiə etmək; dərsliklər, dərs vəsaitləri, metodik göstəricilər hazırlayıb nəşr etdirmək; elmi məqalələr yazıb dərc etdirmək istiqamətində aparılırdı. Prof. A.Xələfovun rəhbərliyi ilə kitabxanaşünaslığın bütün mühüm sahələrinə dair elmi tədqiqatlar aparılırdı. Bunlara misal olaraq dos. S.Rzayevin, dos. Ə.Rüstəmovun, prof. X.İsmayılovun, dos. A.Abbasovun, dos. T.Quliyevin, dos. K.Aslanın, dos. M.Məmmədovun, dos. A.Əliyevin, dos. E.Əhmədovun və b. uğurla tədqiq etdikləri dissertasiya işlərinin müdafiəsini onun böyük xidmətləri kimi qeyd etmək yerinə düşər. Kitabxanaşünaslığın müxtəlif sahələrinə həsr olunmuş alimlərin elmi tədqiqat işlərinin müdafiəsi kitabxanaşünaslıq elminin formalaşmasına böyük təkan vermişdir.

Müstəqillik illərində prof. A.Xələfovun rəhbərliyi ilə kitabxanaşünas alimlərin apardığı tədqiqatlarda xalqımızın kitabxanaçılıq işi sahəsində zəngin tarixi ənənələrinin 70 illik sovet ideologiyasından təmizlənməsi, kitabxana xidmətinin milli və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanması, bu sahədə beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi kitabxana işinin bazar iqtisadiyatına uyğunlaşdırılması, kitabxana işinin hüquqi bazasının yaradılması və demokratikləşdirilməsi, kitabxanaların kompüterləşdirilməsi prosesinin həyata keçirilməsi və s. kimi aktual məsələlər ön plana çəkilmiş və yeni dövrün tələblərinə uyğun olaraq elmi istiqamətlər yaradılmışdır.

Təqdirəlayiq haldır ki, müstəqillik dövründə kitabxanaşünaslıq üzrə elmi kadrların hazırlanması konsepsiyasını məhz prof. A.Xələfov hazırlanmış və həyata keçirməyə başlamışdır. Məhz onun kitabxana işinin demokratikləşdirilməsi ilə bağlı yazıb elmi ictimaiyyətə təqdim etdiyi fundamental əsərlər, kitabxana işinin hüquqi bazasının yaradılması sahəsində gördüyü işlər yeni elmi araşdırmalara zəmin yaratdı. Kitabxanaşünaslıq elmi gənc nəslin yetişməsi üçün işıqlı yol açdı. Bu fikrin əyani təsdiqi üçün təkrarən demək yerinə düşər ki, 2000-2004-cü illərdə prof. A.Xələfovun rəhbərliyi ilə 1 doktorluq 5 namizədlik dissertasiyası müdafiə edilmiş, kitabxanaşünaslıq elminin inkişafında yeni mərhələ başlanmışdır. Təbii ki, həmin elmi tədqiqatların aparılmasında və uğurla nəticələnməsində bir elmi rəhbər kimi prof. A.Xələfovun böyük xidməti var.

Kitabxanaşünaslıq tədqiqatlarında kitabxanaların tipologiyası kimi mürəkkəb problemin çətinliyi prof. A.Xələfovun daim diqqət mərkəzində olmuşdur. O, bu barədə qeyd edir ki, kitabxanaların tipologiyası kimi mürəkkəb problemi tezliklə həll etməyin çətinliyini nəzərə alaraq, yeni tipologiya yaranan kimi hələlik rus kitabxanaşünasları tərəfindən hazırlanmış keçmiş tipologiyadan əsaslı şəkildə fərqlənən və kitabxanaların müasir vəziyyətini qismən də olsa əks etdirən yeni tipologiyadan istifadə etmək mənəcə daha

məqsədəuyğundur. Məhz buna görə də prof. A.Xələfov özünün zəngin təcrübəsinə əsaslanaraq milli dövlətçiliyimizə və milli ideologiyamıza xidməti baxımından respublikamızın dövlət müstəqilliyi şəraitində mühüm vəzifələr yerinə yetirən kitabxanaların yeni tipologiyasını yaratmışdır.

Prof. A.Xələfovun kitabxanaşünaslıq elmi sahəsindəki özəl fikirləri və ideyaları bu elmin milli kontekstdə inkişafına səbəb olmuşdur. Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığında alimin ideya və baxışlarındakı xarakterik xüsusiyyətlər dünya kitabxanaşünaslığının nəzəri məsələlərində də geniş təzahür edir. Müstəqillik illərində A.Xələfovun tədqiqatlarında kitabxana işi anlayışının ətraflı təhlili və kitabxanaların sosial institut kimi xarakterizə edilməsi prioritet təşkil edir. Belə ki, kitabxana ilə kitabxana işi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin öyrənilib dəqiqləşdirilməsi müasir kitabxanaşünaslığa elmi töhfə kimi təlqin edilir.

Məlumdur ki, kitabxana işi olmadan kitabxanalar cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələri: kitabı təbliğ etmək, cəmiyyətin informasiya tələbatını ödəmək, insanların mədəni, intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsində, tərbiyə prosesinin təşkilində yaxından iştirak etmək vəzifələrini həyata keçirə bilməz. Beləliklə, cəmiyyətin tərəqqisində prioritet təşkil edən bu vəzifələrin həyata keçirilməsi sosial institut kimi kitabxanaların yerinə yetirdiyi funksiyaların təşkilati formaları kimi nəzərdə tutulur.

Prof. A.Xələfov qeyd edir ki, sosial institutların yaratmış olduğu orqan bilavasitə onun xeyrinə fəaliyyət göstərməklə qarşıda duran vəzifələri yerinə yetirir. Məhz orqanın vasitəsilə institutun hərəkəti başlayır. Misallara müraciət edək: əgər hüquq institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır; təhsil və bilik institutdursa, məhkəmə onun orqanıdır. Məsələyə bu prizmadan baxan prof. A.Xələfov belə bir nəticəyə gəlir ki, əgər kitabxana institutdursa, kitabxana işi onun orqanıdır. Beləliklə, müasir kitabxanaşünaslıqda kitabxanaların struktur elementlərini dövrüyyəyə gətirən kitabxana işi anlayışı elmi müddəalarla öz yerini tutur.

Prof. A.Xələfovun ən böyük xidmətlərindən biri də onun müstəqillik illərində dərsliklərinin latın qrafikası ilə çap etdirilməsidir. Belə ki, “Kitabxanaşünaslığa giriş” dərsliyi (2 cild, 3 hissə), “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi” (3 cild) adlı dərslikləri alimin çoxillik elmi axtarışlarının və səmərəli pedaqoji fəaliyyətinin uğurlu bəhrəsidir.

Müasir dövrdə dünyada baş verən iqtisadi və sosial dəyişikliklər kitabxanaların fəaliyyətinə güclü təsir etməkdədir və onların qarşısına yeni vəzifələr qoymuşdur. Bu vəzifələr isə kitabxanaşünas alimlər və informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssislər qarşısında müasir kitabxananın yeni fəaliyyət modelinin hazırlanması probleminin araşdırılması məsələsini qoyur. Müasir virtual kitabxana modeli milli kitabxanaşünaslığın nəzəri məsələlərində özünə yer tapmışdır.

Prof. A.Xələfov bu barədə elmi müddəalar irəli sürərkən qeyd edir ki, müasir modern kitabxanaların yaradılması üçün kitabxanaların kompüterləşdirilməsi, kitabxana informasiya texnologiyalarının yaradılması və onların kitabxanalarda tətbiqi məsələsi müasir kitabxanaların qarşısında duran vacib məsələlərdən biridir. Bu problemin nəzəri cəhətdən işlənilib təcrübəyə tətbiq edilməsi məqsədilə müstəqillik illərində Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının nəzdində rektor akademik A.M.Məhərrəmovun sərəncamı əsasında “Kitabxanaların kompüterləşdirilməsi” ETL yaradılmışdır. ETL-nin rəhbəri prof. A.Xələfov bu sahədə fəaliyyətini uğurla davam etdirərək Elmi Kitabxananın sənəd-informasiya fondunun kompüterləşdirilməsinə rəhbərlik edir, eyni zamanda bu təcrübənin respublikanın digər kitabxanalarında yayılmasına çalışır. Qeyd edək ki, 2007-ci ildə A.Xələfovun “Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları” adlı dərsliyinin nəşri yüksək ixtisaslı kitabxanaçı kadrların hazırlanmasına böyük stimül vermişdir.

Kitabxanaşünaslığın inteqrasiyası, yeni istiqamətlərin meydana çıxması informasiya cəmiyyətinin yaranması mərhələsində müəyyən təzahürlər yarada bilmişdir. Prof. A.Xələfov bu barədə öz fikirlərini belə şərh edir: “Kitabxanaşünaslıqla informatikanın inteqrasiyası nəticəsində məlum olmuşdur ki, bu iki elmin əlaqəsi olmadan müasir zamanda informasiyalaşdırılmış cəmiyyəti inkişaf etdirmək, bu cəmiyyətin qarşıya qoyduğu vəzifələrə cavab vermək, cəmiyyət üzvlərinin informasiya tələbatını ödəmək mümkün deyil”.

Beləliklə, alim informasiya cəmiyyətini xarakterizə edərkən qeyd edir ki, informasiya cəmiyyəti işçi qüvvəsinin əksər hissəsinin informasiyanın, xüsusilə onun yüksək keyfiyyət səviyyəsi olan biliyin istehsalı, mühafizəsi və reallaşması ilə bağlı olan cəmiyyətdir. Deməli, biliyin mühafizəsi, tətbiqi, reallaşması kitabxanaşünaslığın nəzəriyyəsinin əsas atributlarından biri kimi cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasına əsaslı təsir edir. Kitabxana-informasiya prosesləri məhz kitabxanada baş verdiyindən sahəvi informatika və digər sahəvi texnoloji elmlər kitabxanaşünaslığın təcrübə müddəalarından istifadə etməklə formalaşır.

Prof. A.Xələfov milli dövlətçiliyimizin tərəqqisində xidmətləri olan, xalqımızın tarixini, mədəniyyətini, incəsənətini dərinlən bilən, şöhrətli alimdir. Buna görə, ümummilli lider H.Əliyevin prezidentliyi dövründə alimə Şöhrət ordeni, həmçinin kitabxanaşünaslıq elmi sahəsindəki nailiyyətlərinə görə Əməkdar elm xadimi fəxri adlarını vermişdir. Bu fəxri adlar prof. A.Xələfova məhz milli ideoloji və dövlətçilik sahəsindəki, həmçinin Azərbaycan milli kitabxanaşünaslığı sahəsindəki fəaliyyətinə görə verilmişdir.

Prof. A.Xələfovun fəaliyyəti beynəlxalq arenada da yüksək rəğbətlə qarşılanmışdır. Kitabxanaşünaslıq sahəsində dünyada tanınmış alim Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma Akademiyasının akademiki adına layiq görülmüşdür.

2003-cü ildə Bakı Dövlət Universitetinin Elmi Şurasının qərarı ilə ölkəmizdə ilk dəfə olaraq “Dünyanın görkəmli dövlət xadimləri” seriyasından Azərbaycan Respublikasının dünya şöhrətli prezidenti Heydər Əliyevə həsr olunmuş biblioqrafik məlumat kitabı yüksək poliqrafik səviyyədə işıq üzü görmüşdür. Biblioqrafik göstərici BDU-nun rektoru, akademik Abel Məhərrəmovun rəhbərliyi və ümumi redaktəsi ilə nəşr edilmişdir. Kitabın tərtibçi müəllifləri Əməkdar elm xadimi, prof. A.Xələfov və biblioqrafiyaşünaslıq kafedrasının müəllimi S.Sadıqovadır.

Ümummilli lider H.Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrdə kitabxana işinə yüksək rəğbət göstərməsini mədəni quruculuğun təntənəsi kimi qiymətləndirən prof. A.Xələfovun “Heydər Əliyev və Azərbaycanda kitabxana işi” adlı fundamental monoqrafiyası isə 2006-cı ildə Azərənşrdə nəfis şəkildə çapdan çıxmışdır.

Məhz müstəqillik illərində H.Əliyev M.F.Axundov adına Milli kitabxanaya baş çəkmiş, kitabxana işi ilə bağlı müdrik kəlamlarla dolu öz tarixi nitqini söyləmiş, kitabxananı xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, bilik, zəka mənbəyi adlandırmışdır. Fərəhləndirici haldır ki, son illərdə H.Əliyev tərəfindən kitabxana işi haqqında bir çox dövlət sərəncamları və qərarlar verilmiş, “Kitabxana işi haqqında” Qanun imzalanmışdır.

Hazırda ümummilli lider Heydər Əliyev kursunun davamçısı olan prezidentimiz İlham Əliyevin Azərbaycanda kitabxana işinə göstərdiyi böyük qayğı “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda öz əksini tapmışdır. Bu proqramı əldə rəhbər tutan prof. A.Xələfov Azərbaycanda kitabxanaşünaslıq elminin banisi kimi müstəqil dövlətimizin dünəni, bu günü və sabahı naminə XXI əsrin ikinci onilliyinin başlanğıcında, 80 illik yubileyi ərəfəsində öz fəaliyyətini uğurla davam etdirir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin inkişaf istiqamətləri. Bakı, 2006, 106 s.

2. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik. 3 hissədə. H.3. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2010, 432 s.

3. Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik: 3 hissədən ibarət: I-II hissə. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2001, 400 s.

4. Xələfov A. Azərbaycanda kitabxana işinə dair Heydər Əliyev doktrinası uğurla davam edir. Bakı, 2009, 185 s.

5. Xələfov A. Müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxanaşünaslığın inkişafı. Milli Elmlər Akademiyası Elmi Kitabxanasının əsərləri, 2009, X buraxılış, S.3-34s.

6. *Knyaz Aslan. Elm və təhsil fədaisi: Monoqrafiya. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2006, 240 s.*

**SEINETEFIC STUDERS OF A.A.KHALAFOV IS ARHVMENT
OF NATIONAL LIBRARY SCIENEE OF AZERBAIJAN**

E.Y.AHMADOV

SUMMARY

There was given analise of progressive frends on library science on post-sovet area in seeand part of XX century and on yars of independency in Azerbaijan, Honored Culture Worker, the academic of International Informed Academy attached to UN, prof.A.A.Khalafov.

**НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ А.А.ХАЛАФОВА ДОСТИЖЕНИЕ
НАЦИОНАЛЬНОГО БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА**

Э.Ю.АХМЕДОВ

РЕЗЮМЕ

В статье дан анализ прогрессивных тенденций в библиотековедческих исследованиях в постсоветском пространстве во второй половине XX века и в годы независимости в Азербайджане. Особенно важно отметить неоценимый вклад в этот прогресс заслуженного деятеля культуры, академика Международной Академии Информатизации, профессора А.А.Халафова.

BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR

ABŞ KONQRES KİTABXANASININ
TARİXİ VƏ BU GÜNÜ

Knyaz ASLAN
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə müəllifin Amerika Birləşmiş Ştatlarına işgüzar səfəri ilə bağlı təəssüratlarının bir qismi, xüsusilə ABŞ Konqres Kitabxanası haqqında maraqlı məlumatları öz əksini tapmışdır.

ABŞ Dövlət Departamentinin Azərbaycandan dəvət edilmiş mütəxəssislər üçün təşkil etdiyi və maliyyələşdirdiyi Xarici Qonaqlar Liderliyi Proqramı “ABŞ-da jurnalistika tədrisi” adlanırdı. 2011-ci il fevralın 12-dən martın 6-dək davam edən bu layihənin icrası Meridian Beynəlxalq Mərkəzinə həvalə edilmişdi.

Fevralın 14-də Meridian Beynəlxalq Mərkəzində açılış sessiyasında rəsmi açılış oldu. Səhərisi gün tanınmış jurnalist professor Eymos Gelb “Universitetlərin tədris proqramının vurğulanması ilə ABŞ-da media təhsili haqqında məlumat” mövzusunda maraqlı bir mühazirə oxudu. Sonra elmlər doktoru Alan Levin ABŞ-ın federal strukturu, federal, ştat və digər yerli vahidlər arasında səlahiyyətlər və məsuliyyətlərin bölüşdürülməsi barədə bizi bilgiləndirdi.

ABŞ Dövlət Departamentinin Xarici Mətbuat Mərkəzində Şərqi Avropa və Avrasiya bölməsinin rəhbəri Cin Duqan “ABŞ daxili və xarici siyasəti məsələlərini işıqlandıran xarici jurnalistlərə yönəldilmiş proqramlar, jurnalistlərin davamlı təhsili” mövzusunda məruzə etdi.

Vaşinqton şəhərindəki növbəti görüşümüz Beynəlxalq Tədqiqat və Mübadilə Şurasında (IREX) oldu. Fevralın 16-da səhər ABŞ Konqresinə, sonra isə Konqres Kitabxanasına getdik. Vaşinqtondakı Azadlıq Forumunda Birinci Düzəlişdən irəli gələn söz azadlığı ilə bağlı geniş məlumat aldığımızı.

ABŞ Dövlət Departamentində məsul məmurlarla “ABŞ-Azərbaycan ikitərəfli münasibətləri”, “Azərbaycanda jurnalistika ilə bağlı vəziyyət”, “Dövlət Departamentinin mətbuatla ünsiyyəti” mövzuları ətrafında geniş fikir mübadiləsi apardıq. Mən bu görüşdə ilk çıxışımı bütünlüklə Dağlıq Qarabağ probleminə həsr etdim. Öz çıxışında konkret faktlarla Ermənistanın işğalçılıq siyasətini pisləyərək, Minsk Qrupunun həmsədrələrindən biri olan ABŞ-ın bu

problemin Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində sülh yolu ilə həlli üçün daha çox fəallıq göstərməsinin vacibliyindən söz açdım. Həmin görüşdə mənə ikinci dəfə söz verildikən isə əsasən azad medianın problemləri haqqında fikirlərimi, ABŞ mediası ilə bağlı müşahidələrimdən doğan təəssürütlərimi, Azərbaycan mediasının inkişafı barədə düşüncələrimi bölüşdüm.

Fevralın 17-də Birləşmiş Ştatlar Təhsil Nazirliyində Ali Təhsil İdarəsinin Beynəlxalq Təhsil Proqramları Xidmətinin yüksək vəzifəli məmuru cənab Stiven Pappas və cənab Andre Uinston Levislə səmərəli görüşümüz baş tutdu. Həmin gün Vaşinqtonda İctimai Tamamlıq (Dürüslük) Mərkəzində daha bir görüşümüz oldu. Fevralın 18-də Vaşinqtondakı Strateji və Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzində (CSIS) baş tutdu. Biz burada “ABŞ-ın Cənubi Qafqaz və Xəzər dənizində strategiyasına baxış” mövzusunda təşkil olunmuş Beynəlxalq konfransda iştirak etdik.

Fevralın 19-da Nevada ştatının Reno şəhərinə gəldik. Fevralın 22-də Nevada Universitetinin Reno filialında Reynold Jurnalistika Məktəbində, sonra isə Reynold Jurnalistika Məktəbində olduq. Burada ABŞ-da jurnalistika jurnalistika tədrisinin bu günü və gələcəyi, sosial medianın ənənəvi çap və yayım media üsullarına təsiri barədə ətraflı məlumat aldığımız.

Fevralın 23-ü də yerli KNPB-yə – İctimai Televiziya stansiyasının, sonra CBS şirkətinin filialı olan KTVN News Cannel 2-nin qonağı olduq. Axşam Nevada Mətbuatındakı Qadınlar (Nevada Press Women) adlı peşəkar jurnalistlərdən ibarət təşkilata yollandıq.

Fevralın 24-də Florida ştatının Tampa şəhərində Poynter İnstitutunda görüş keçirdik. Poynter İnstitutu ABŞ jurnalistləri üçün fəaliyyət göstərən fasiləsiz təhsil haqqında müntəzəm olaraq geniş məlumatlar hazırlayır. Burada medianın müxtəlif sahələrində çalışan əməkdaşlar üçün davamlı şəkildə qısamüddətli seminarlar və kurslar təşkil olunur.

“St.Petesburq Times” qəzeti və tələbələrin “The Oracle” (“Falçı”) qəzeti redaksiyasındakı, Cənubi Florida Universitetindəki, News Channel 8 televiziyasındakı görüşlərimiz də səmərəli keçdi.

Martın 1-də Sirakuz Universitetində, Nyu York Dövlət Universitetində, Oswego Universitetində, Onandaqa Texnikumunda zəngin görüşlərimiz oldu. Bu görüşlərimiz zamanı geniş təhsil hədəfləri, o cümlədən, jurnalistika yiyələnmə tələbələrə başqa fənlərin keşilməsi, gələcəkdə iş tapmaq üzrə onlara karyera xidmətlərinin köməyi və s. barədə mühüm fikir mübadiləsi apardıq.

Martın 3-də ABŞ-ın paytaxtı Nyu York şəhərinə gəldik. İstər məşhur abidələrlə tanışlıq, istər 11 sentyabr hadisələri zamanı dağıdılmış göydələnlərin yerində inşa olunan tikililərə baxış, istər adı dillərdə əzbər olan Brodvey tamaşası silinməz xatirələrə döndü...

ABŞ KONQRES KİTABXANASINDA BİR GÜN

Fevralın 16-da səhər ABŞ Konqresinə səfərimiz ən unudulmaz təəssüratlarla yadda qaldı. Konqresin Nümayəndələr Palatasının növbəti iclasının açılışında iştirak etməyimizdən və bu zalda bəzi nümayəndələrin çıxışlarını dinləməkdən məmnunluq duyduq. Sonra ABŞ Kapitoli Binasının Mətbuat Qaleresində cənab Cerri Qalleqos “Jurnalistlərə Konqresin işinin gedişatına verilən çıxış: qanunvericilik prosesində şəffaflığın təmin edilməsi” mövzusunda geniş məlumat verdi.

Həmin gün Konqres Kitabxanası ilə tanışlığımız da yaddaşımızda silinməz izlər qoydu. Dünyanın ən zəngin kitabxanası olan bu mədəniyyət ocağı, sözün əsl mənasında, misilsiz kitab məbədi, bilik xəzinəsidir. Buraya axın-axın turistlərin və başqa qonaqların gəlməsi də Konqres Kitabxanasının şöhrətindən soraq verir...

Tarixdən məlum olduğu kimi, XVIII əsrin sonu – XIX əsrin əvvəllərində Amerika xalqının milli mədəniyyəti yaranıb formalaşmağa başlamışdı. Bu yolda ən mühüm hadisələrdən biri milli kitabxananın – ABŞ Konqres Kitabxanasının (The Library of Congress) təşkil edilməsi oldu.

Dünyanın ən böyük və ən mühüm kitabxanalarından olan ABŞ Konqres Kitabxanasının əsası 1800-cü ildə Vaşinqton şəhərində qoyulmuşdur. Belə ki, həmin il ABŞ prezidenti Con Adams Konqres üzvləri üçün kitabxananın təsis edilməsi haqqında qanun imzaladı. Bu kitabxana konqresmenlərin sorğularını yerinə yetirən müəssisə kimi nəzərdə tutulmuşdu. Fəaliyyətə başlayarkən burada cəmi 3 min nüsxə kitab vardı. Konqres Kitabxanası federal hökumət tərəfindən maliyyələşdirilirdi.

Kitabxananın inkişafı üçün ABŞ prezidenti Tomas Cefferson böyük işlər görmüşdü. Elə onun hakimiyyəti dövründə – 1802-ci ildə kitabxananın rəhbəri vəzifəsi təsis edildi ki, o da Konqresdə təyin olunmalı idi.

1814-cü ildə paytaxtda ingilislər ağalıq edərkən Konqres Kitabxanası yanğın nəticəsində məhv oldu. Bu zaman Cefferson kitab fondunun yenidən yaradılmasına yaxından kömək göstərdi. Eyni zamanda o, ədəbiyyatın yerləşdirilməsi sxemini şəxsən özü tərtib etdi ki, bu qaydaya yüz il ərzində əməl olundu.

1832-ci ildə Konqres Kitabxanasının xidmət göstərdiyi vəzifəli şəxslərin sayı müntəzəm olaraq genişləndirdi: ali məhkəmənin üzvləri, digər hökumət müəssisələrinin əməkdaşları, alimlər onun oxucuları sırasında idilər. Bu isə öz növbəsində kitab fondunun komplektləşdirilməsi profilini genişləndirməyə gətirib çıxarırdı. Artıq Konqres Kitabxanasına rəsmi nəşrlərdən və hüquqşünaslıq ədəbiyyatından başqa tarixə, ölkəşünaslığa dair kitablar da daxil olurdu. Kitab mübadiləsi fondun tamamlanması işinin əsas mənbəyi idi. Bunu isə Smitson İnstitutu həyata keçirirdi. Fond da qanunçuluğa dair əsərlər

üstünlük təşkil etdiyinə görə, 1832-ci ildə ayrıca hüquq ədəbiyyatı şöbəsi yaradıldı ki, o da sonralar hökumətin baş elmi kitabxanasına çevrildi.

1814-cü ildə ingilis işğalçıları tərəfindən məhv edilən kitabxana 1897-ci ildə qapılarını dünyanın ən böyük, ən bahalı və ən təhlükəsiz kitabxanası kimi istifadəçilərin üzünə açdı.

Müəllif hüququ haqqında qanuna uyğun olaraq Konqres Kitabxanasında 1897-ci ildən Müəllif hüquqları bürosu fəaliyyət göstərməyə başladı. Büroda uçota alınmaqdan ötrü qeydiyyat haqqında ərizəyə kitabxananın fonduna daxil olan nəşrdən 2 nüsxə əlavə olunması tələb edilirdi. Fondun xarici ədəbiyyatla tamamlanması Smitson İnstitutunun köməyi ilə həyata keçirilirdi.

XIX əsrin sonlarında Konqres Kitabxanasının fondunda müxtəlif elm sahələrinə dair 800 min cild kitab saxlanılırdı. Ölkənin inkişafı ilə bağlı olan problemlərə, tarixə, iqtisadiyyata, hüquqa, digər elmlərə dair ədəbiyyatın seçilməsinə daha çox diqqət yetirilirdi. Tibb və kənd təsərrüfatı üzrə nəşrlərlə komplektləşdirmə Milli Tibb Kitabxanası və Kənd Təsərrüfatı Departamentinin Kitabxanası ilə razılaşdırılırdı. Vətən ədəbiyyatı fondun dördüncü hissəsini təşkil edirdi.

Kataloqlar fondun təxminən üçdə bir hissəsini əks etdirirdi. 1897-ci ildə kitabxanada sürətlə inkişaf edən kartoqrafiya materialları departamenti meydana gəldi. Həmin ildə kitabxananın xüsusi inşa edilmiş binaya köçürülməsi daha əlamətdar oldu.

1899-cu ildə kitabxana işi sahəsində xeyli təcrübəsi olan ilk mütəxəssis Q.Patnem Konqres Kitabxanasının direktoru vəzifəsinə təyin edildi. Kitabxananın yenidən kataloqlaşdırılması işi bütün cəbhə boyu həyata keçirilməyə başladı.

1901-ci ildə Konqres Kitabxanası öz kataloqları üçün mərkəzləşdirilmiş kartoçkalar nəşrini hazırlamağa qədəm qoydu. Bununla əlaqədar Amerika Kitabxana Assosiasiyası ölkə kitabxanalarında Konqres Kitabxanasının qaydaları ilə uyğunlaşdırılmış vahid təsvir qaydalarının tətbiq olunması haqqında məsələ qaldırdı. Vahid təsvir qaydaları 1902 və 1904-cü illərdə meydana gəldi. 1904-cü il nəşri Ç.Ketter, M.Düi və başqa kitabxanaşünasların işləyib hazırladığı təsvir qaydalarına əsaslanırdı.

Amerika kitabxanalarının geniş dairələri üçün maraq doğuran kitablar mərkəzləşdirilmiş qaydada kataloqlaşdırılırdı. Ölkənin 212 kitabxanası dərhal həmin kartoçkalara abunə yazıldı. Kartoçkaların çapı üçün Konqres mətbəəsində xüsusi şöbə yaradılmışdı.

1910-cu ildən mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma kooperasiya (birləşdirmə) xarakteri daşımağa başladı. Belə ki, özlərinin çap kartoçkaları olmadığına görə artıq Milli Tibb Kitabxanası və Kənd Təsərrüfatı Departamenti Kitabxanası öz fondlarına daxil olan kitabları Konqres Kitabxanasına göndərirdilər.

Mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma ədəbiyyatın işlənməsinə çəkilən xərci ucuzlaşdırır, kitabxanaları külli miqdarda vəsait sərfindən xeyli xilas edirdi. Bu işə istər I Dünya müharibəsi illərində, istərsə də ondan sonrakı dövrdə ciddi maddi sıxıntı keçirən və maliyyə böhranı ilə üzləşən kitabxanalardan ötrü nəzərəcarpacaq dərəcədə böyük xərc demək idi. Odur ki, mərkəzləşdirilmiş kataloqlaşdırma kartoçka formalı kataloqların həm ABŞ-da, həm də başqa ölkələrdə müntəzəm yayılmasına imkan verirdi.

XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində yeni təsnifat sxemi üzərində iş başa çatdırıldı və o, Konqres Kitabxanasının təcrübəsinə tətbiq olundu. Qısa müddətdə ABŞ-ın və Avropanın bir çox kitabxanaları bu sxemi qəbul etdilər.

Hökumətin tələbi ilə Konqres Kitabxanasında konqresmenlərə xidmət göstərmək üçün xüsusi qanunvericilik informasiyası xidməti yaradıldı.

Hazırda Konqres Kitabxanası Amerika Birləşmiş Ştatlarının milli kitabxanasıdır. 603 milyon 623 min dollarlıq büdcəsi olan kitabxananın 3783 işçisi var. Kitabxananın rəhbəri Ceyms Hadley Billinqtondur. Kolleksiyasında 470 dildə, 29 milyondan çox kitab, 58 milyon əlyazma var. Nadir kitab kolleksiyasında Quttenberqin İncili olan kitabxanada son üç əsrdə dünyada nəşr olunmuş 1 milyondan çox qəzet, 500000 mikrofilm, 6000 çox karikatura jurnal, dünyanın ən böyük hüquq kitab kolleksiyası, filmlər, 4,8 milyon xəritə, musiqi notları da yer alır.

Son bir neçə ildə sürətlə inkişaf edən və İnternetdə ən böyük axtarış saytına çevrilən Google nadir tapılan informasiyaların toplusundan ibarət İnternet kitabxanası – “Digital Dünya Kitabxanası” qurmaq ideyası üçün Konqres Kitabxanasına 3 milyon dollar ödəmişdir.

Dünyanın ən nəhəng kitabxanası kimi ilk dəfə “Ginnesin rekordlar kitabı”na düşmək şərəfinə nail olmuş Konqres Kitabxanası fondunun ümumi həcmi 90 milyon çap vahidindən artıqdır. Bunlardan 20 milyon nüsxəsini yalnız kitab və kitablar təşkil edir.

Konqres Kitabxanasının kitab saxlayıcısında rəflərin ümumi uzunluğu 900 kilometrə çatır. Maraqlıdır ki, kitabxana fondunun rəflərində mühafizə olunan hər bir nüsxə kitaba baxmaq üçün cəmi bir dəqiqə sərf edilərsə, həftənin 5 gününü 8 saat işləməklə bütünlükdə 650 ilə qədər vaxt lazım gələr. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, həmin müddət ərzində kitabxanaya yeni qəbul edilmiş təxminən 650 milyon nüsxələr kitab fons saxlayıcısında yerləşdiriləcək, kitab fondu müntəzəm şəkildə təkmilləşdiriləcəkdir.

Hər il kitabxanaya orta hesabla 2-2,5 milyona qədər oxucu və müxtəlif informasiya tələbatçıları gəlir.

Konqres Kitabxanasının avtomatlaşdırılmış kitabxana-bibliografiya kompleks sistemində 3 mindən çox terminalar və stansiya fəhlələri xidmət göstərilir.

Kitabxananın fondunda dünya xalqlarının 470 dilində materiallar toplanmışdır (hərçənd bu dillərin bir hissəsi çoxdan istifadə olunmur).

Bir sıra nəşr növləri üzrə ənənəvi nəşr kataloqundan artıq istifadə olunmur, informasiyanı kompüterlər verir, lakin kitabxananın 25 milyon həcmində baş kataloq kartoçkalrı saxlanılır və kitabxananın oxucuları tərəfindən istifadə edilir.

Konqres Kitabxanası ölkənin tarixi və elmi mərkəzi hesab edilir. Kitabxanada qiymətli kitab kolleksiyası ilə yanaşı həmçinin bir sıra çox qiymətli incəsənət və mədəniyyət əsərləri saxlanılır: 1700 ayrı-ayrı nadir kitablar və xüsusi kolleksiyaların miniatür nəşrləri, o cümlədən dünyada məşhur olan ən kiçik "qarışqa" (1,4 kv mm) kitab, Qutenberqdən qalma "İncil", Stradivarinin 5 skripkası, ilkin çap nəşr əsəri – Buda sutrasından hissələr (bizim 770-ci ili) və bir çox başqaları.

ABŞ Konqres Kitabxanasının dünya milli kitabxanalarından əsas fərqləndirici cəhəti onun qanunvericilərlə sıx əlaqəsi və daim qanunların hazırlanmasına köməklik göstərməsidir. Bu mənada o, demokratiyanın canlı mənbəyi və ensiklopediyası, hökumət nəşrlərinin və rəsmi informasiyasının mərkəzidir. Kitabxana bu günkü nailiyyətlərlə gələcək imkanlar arasında əlaqələndirici həlqəni təmin edir. 1990-cı ildə Konqres Kitabxanasının direktoru Ceyms Billinqtonun qeyd etdiyi kimi kitabxana elm mavzoleyi deyil, inkişafda olan sivilizasiyanın katalizatorudur.

ABŞ Konqres Kitabxanasının direktorunu senatın təqdimatı ilə prezident təyin edir.

Əsası qanunverici kimi qoyulan Konqres Kitabxanası XIX əsrdə inkişaf edərək milli instituta çevrilmiş, XX əsrdə isə, xüsusilə ikinci dünya müharibəsindən sonra, dünyanın nəhəng universal kitabxana-informasiya sisteminə çevrilmişdir. Müharibədən sonrakı illərdən günümüzə qədər onun fondu və ştatı 3 dəfədən çox artmış, komplektləşdirmə üçün ayrılan maliyyə xərcləri ildən-ildə çoxalaraq 9 milyondan 300 milyon dollara çatmışdır.

Hazırda Konqres Kitabxanasının tərkibinə bu qurumlar daxildir:

- 1) ABŞ Konqresinin qanunvericilik kitabxanası və baş tədqiqat mərkəzi;
- 2) Əhalinin bütün kateqoriyalarının üzünə açıq olan məktəblər də daxil olmaqla ümumi kitabxana;
- 3) İcraedici və məhkəmə orqanlarına xidmət edən hökumət kitabxanası;
- 4) ABŞ-in müəlliflik hüququ üzrə agentliyi (o, hər il yarım milyona qədər sifariş qeydə alır);
- 5) Dünyada ən nəhəng milli bibliografiya mərkəzi;
- 6) Bütün dünya üzrə 400-dən çox dildə tədqiqat materiallarını toplayan geniş xarici agentlik şəbəkəsinə malik olan beynəlxalq institut;

7) Korlara və şikəstlərə xidmət edən milli kitabxanaçılıq mərkəzi (Konqres Kitabxanasında 1990-cı ildə korlar üçün 2 milyon nüsxədən çox brayl və səs yazı sistemi üzrə kitab buraxılmışdır).

Konqres Kitabxanası Vaşinqtonda Kapitoliya yüksəkliyində ABŞ Konqresi yaxınlığındakı 3 böyük binada yerləşir. Ceferson adlanan ilk bina 1897-ci ildə inşa edilmişdir. Bu tikili XIX əsrin sonu Amerika mədəniyyətinin abidəsi hesab edilir. Adalesa adlanan ikinci bina 1938-ci ildə inşa edilmişdir. Medison adlanan üçüncü müasir bina 1980-ci ildə tikilib başa çatdırılmışdır və kitabxananın ən böyük binası hesab edilir.

Özünün böyük kolleksiyası və əsas funksiyalarla bərabər ABŞ qanunvericiliyinin informasiya təminatçısı olması və yuxarıda qeyd olunan bütün başqa funksiyaları yerinə yetirməsi ölkənin milli informasiya strukturunda kitabxananı mühüm mərkəzə çevirmişdir. Bu, bir sıra səbəblərlə izah olunur. Birincisi, kitabxana milli hakimiyyət tərəfindən təşkil olunmuş və bu hakimiyyətə xidməti davam etdirir; ikincisi, kitabxana daim ABŞ hökumətinin birinci kitabxanası rolunu yerinə yetirmişdir; üçüncüsü, kitabxana daim öz kolleksiyasını artırmış, onu təkcə öz ölkəsində deyil, bütün dünyada ən böyük kitabxanaya çevirmişdir (hazırda dünyada çap edilən bütün nəşrlər kitabxananın fonduna alınır); dördüncüsü, milli bibliografiyanın mərkəzi hesab edilir; beşincisi, ən qabaqcıl informasiya texnologiyası üzrə müxtəlif rejimlərdə çoxsaylı məlumat bazalarını çoxaldır və tələbatçılara çatdırır.

Bütün milli kitabxanalar kimi, Konqres Kitabxanası "Nəşrlərin kataloqlaşdırılması" proqramı çərçivəsində məcburi nüsxələr alaraq öz kolleksiyasının bütün nəşrlərinin tam kataloqlaşdırılmasını təmin edir.

Kataloqlar sonradan başqa kitabxanalar tərəfindən də istifadə edilir. Məsələn, OCLC (kitabxanaların kataloqlaşdırılmasının interaktiv şəbəkəsi) vasitəsi ilə; belə ki, Konqres Kitabxanası onun baş üzvündən biridir, Milli status adına malik olduğu üçün Konqres Kitabxanası beynəlxalq və milli standartların tətbiqi işində mühüm rol oynayır.

60-cı ilin ortalarından Konqres Kitabxanasının mütəxəssisləri tərəfindən işlənmiş, maşında oxunan kataloqlaşdırma formatı MARC dünya kitabxanaçılıq sisteminin inkişafına böyük töhfə olmuşdur. Tezliklə bibliografik informasiyanın mühafizə və mübadilə edilməsi və bu işin canlandırılması üçün EHM-in yeni imkanlarından istifadənin MARC formatı ilə təmin olunması ABŞ-ın və xarici ölkələrin digər kitabxanalarında istifadə edilməyə başladı.

1971-ci ildə MARC formatının strukturu rəsmi dövlət standartı kimi qəbul edildi, 1973-cü ildən bu günə qədər isə bibliografik məlumatın tədqimi və mübadiləsinin beynəlxalq standartı hesab edilir.

Konqres Kitabxanasının ən başlıca vəzifələrindən biri ABŞ konqresi üçün sorğu-analitik materialların tədqiqi və hazırlanmasının həyata keçiril-

məsidir. Bu işin yerinə yetirilməsi üçün kitabxananın strukturunda konqresin xüsusi tədqiqat qrupu yaradılmışdır. Bu qrupun ştatı müxtəlif ixtisaslar üzrə 850 nəfərdir.

Konqres Kitabxanasının başlıca üstünlüyü onun fondunun bütün arzu edilənlər üçün açıq olmasıdır. Hər bir oxu zalında kataloq, avtomatlaşdırılmış sistemlərin terminalı, məlumat kitabları və s. vardır. İxtisaslı bibliograflar oxuculara lazım olan məlumatı toplamaqda köməklik göstərir.

ABŞ Konqres Kitabxanasının həyata keçirdiyi "Amerikanın yaddaşı" layihəsi, mübaliğəsiz demək olar ki, müasir dövrün ən yaxşı kitabxanaçılıq proqramlarından biridir. O, milli mədəniyyətin inkişafına yönəldilib, həmçinin mütərəqqi fikirli kitabxanaçıların müqəddəs arzularının həyata keçirilməsinə, böyük kitabxana fondlarında toplanmış mənəvi varlıqdan istifadə üföqlərinin genişləndirilməsinə yönəldilib.

ABŞ Konqres Kitabxanasının direktoru tərəfindən 1987-ci ildə irəli sürülmüş "Amerikanın yaddaşı" layihəsi artıq 1990-cı ildə həyata keçirilməyə başlamışdır.

Layihənin ilkin mərhələsində Amerikanın vacib tarixi və mədəni aspektlərini əks etdirən kitabxana materiallarının seçilməsi nəzərdə tutulmuş, kitabxanalara və marağı olan idarələrə vermək məqsədilə onların canlandırılması üçün optik kompüter disklərində və videokassetlərdə əks olunması planlaşdırılmışdır.

"Amerikanın yaddaşı" layihəsinin həyata keçirilməsi nəticəsində Konqres Kitabxanası, həqiqətən, bilik xəzinəsi, elm və mədəniyyətin milli mərkəzidir, Birləşmiş Ştatların ictimai həyatında hiss ediləcək rol oynayır.

LIBRARY OF CONGRESS IN USA HISTORICAL AND THIS DAY

Кnyaz ASLAN

SUMMARY

In the article the United States of Amerika of the author of impressions connected with business journey part, especially about Congress Library USA the interesting information has been reflected in.

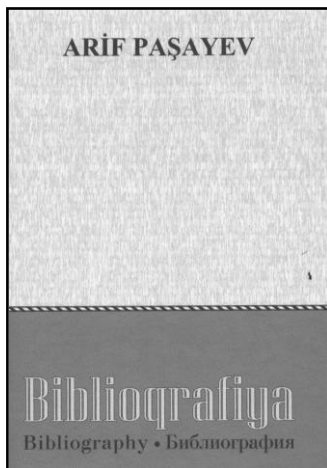
ИСТОРИЯ И СЕГОДНЯШНИЙ ДЕНЬ БИБЛИОТЕКА КОНГРЕССА США

Князь ASLAN

РЕЗЮМЕ

В статье отражено части воспоминание автора о рабочего визита в Соединенные Штаты Америки, особенно интересные информации об истории и сегодняшней деятельности Библиотеке Конгресса в США.

YENİ NƏŞRLƏR

**GÖRKƏMLİ ELM VƏ TƏHSİL XADİMİNİN
HƏYAT SALNAMƏSİ**

**Böyük Azərbaycan alimi
akademik Arif Paşayevə həsr olunmuş
bibliografiya ("Arif Mir Cəlal oğlu Paşayev:
bibliografiya". Bakı: "Şərq-Qərb" nəşriyyatı,
2011, 240 s.) haqqında**

Son zamanlar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının elmi-mədəni həyatında nəzərəçarpan canlanma hiss olunur. Bu baxımdan MEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının səmərəli fəaliyyəti daha aydın görünür. Mərkəzi Elmi Kitabxananın 1964-cü ildən bəri "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyası ilə hazırlayıb çap etdirdiyi universal xarakterli, geniş əhatəli retrospektiv şəxsi biblioqrafik vəsaitlər ölkəmizin biblioqrafik informasiya ehtiyatlarının çox mühüm tərkib hissəsi kimi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Müxtəlif elm sahələrində çalışan görkəmli alimlərin həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş səciyyəvi tərtib metodikasına malik çoxsaylı şəxsi göstəricilər həm zəngin biblioqrafik vəsaitlər içərisində özünəməxsus yer tutur, həm də cəmiyyətin biblioqrafik informasiya tələbatının ödənilməsində mühüm rol oynayır.

Bəllidir ki, hər bir görkəmli alim, hər bir tanınmış mütəxəssis öz sahəsinin parlaq təmsilçisi və elmi potensialı olduğundan onun qələmindən çıxan əsərlər əlaqədar sahə üzrə informasiya tələbatının və ehtiyacının ödənilməsi üçün lazım olan sənədlərin tərkib hissəsini təşkil edir. Belə vəsaitlərlə nəzərdə tutulan sahənin biblioqrafik informasiya təminatı sisteminin əsası qoyulur. Beləliklə, konkret bir sahənin nüfuzlu mütəxəssisləri haqqında şəxsi göstəricilərin ümumi məcmusu istifadəçilərin həmin sahəyə dair biblioqrafik informasiya tələbatlarının ödənilməsinə müsbət təsir göstərir.

Ənənəvi olaraq “Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri” seriyası ilə hazırlanmış, Dövlət Mükafatı laureatı, MEA-nın və bir sıra beynəlxalq akademiyaalarının akademiki, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Arif Paşayevin həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş belə mühüm biblioqrafik göstəricilərdən biri də bu yaxınlarda nəfis şəkildə, yüksək poliqrafik icrada işıq üzü görmüşdür.

Biblioqrafik göstəricinin tərtibçi-müəllifləri MEK-in direktoru, filologiya elmləri doktoru Aybəniz Əliyeva-Kəngərli və texnika elmləri üzrə fəlsəfə doktoru Ənvər Həzərhanov, redaktorları isə MEK-in mütəxəssisləri Firəngiz Hüseynova və İsmət Səfərovdur.

“Arif Mir Cəlal oğlu Paşayev: biblioqrafiya” göstəricisinin ən üstün cəhətlərindən biri vəsaitdə əhatə olunan bütün materialların 3 dildə – Azərbaycan, rus və ingilis dillərində verilməsidir. Bu da qloballaşan dünyada Azərbaycan elminin nailiyyətlərinin beynəlxalq aləmin qabaqcıl ölkələrində yayılması baxımından əlverişli imkan yaradır. Azərbaycan elminin görkəmli nümayəndələrindən biri olan Arif Paşayevin həyat və yaradıcılığı haqqında aydın təsəvvür yaratmağa kömək edən bu biblioqrafik əsər sahə mütəxəssisləri üçün əvəzsiz informasiya mənbəyidir.

1000 nüsxə tirajla buraxılmış 240 səhifəlik biblioqrafiyanın strukturu məqsədyönlüdür və tərtibçi-müəlliflər akademik Arif Paşayevin həyat və fəaliyyətinin ən əsas məqamlarının ümumiləşdirilməsi, elmi yaradıcılığı və əsərləri haqqında məlumatın oxuculara çatdırılması üçün çox münasib yol tapmağı bacarmışlar.

Biblioqrafiyada akademik A.Paşayevin 1970-2009-cu illərdə Azərbaycan, rus, ingilis və digər dillərdə çap edilmiş monoqrafiyaları, dərsləkləri, dərslər vəsaitləri, elmi məqalələri, beynəlxalq simpozium və konfranslardakı çıxışlarının tezisləri, müəlliflik şəhadətnamələri və ixtira patentləri, bütövlükdə 533 ədəbiyyat öz əksini tapmışdır. Görkəmli alimin 40 ildən artıq yaradıcılıq dövrünü əhatə edən bu biblioqrafik göstəricidə çapdan çıxmış bütün əsərləri xronoloji qaydada sistemləşdirilmişdir.

Göstərici “Həyatı, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri”, “Alim ömrünün elmi təfəkkürə köklənmiş kodları” (müəllifi akademik Mahmud Kərimovdur), “Arif Mir Cəlal oğlu Paşayevin elmi, elmi-təşkilati və pedaqoji fəaliyyəti haqqında qısa oçerk” (oçerkin müəllifi akademik Arif Mehdiyevdir), “Elmi əsərlərin biblioqrafiyası”, “İxtiralar və müəlliflik şəhadətnamələri”, “Patentlər”, “Aspirant və dissertantlara elmi rəhbərlik”, “Həyatı və yaradıcılığı haqqında” bölmələrindən, eləcə də “Veblioqrafiya”, “Əsərlərin əlifba göstəricisi”, “Müştərək müəlliflərin əlifba göstəricisi”, “Haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi” adlı köməkçi aparatdan ibarətdir.

Bibliografiyanın əvvəlində özünə yer alan “Həyatı, elmi-pedaqoji və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri” bölməsində akademik A.Paşayev haqqında geniş informasiya verilmişdir. Görkəmli alimin həyatının və yaradıcılıq taleyinin ayrı-ayrı mərhələləri ilə maraqlanan tədqiqatçılar və digər oxucular bu bölmədən mükəmməl məlumat almaq, onun keçdiyi mənalı ömür yolunu izləmək imkanı qazana bilirlər. Bu bölmədəki materialların xronoloji ardıcılıqla yerləşdirilməsi alimin həyat və fəaliyyətini diqqətlə izləmək, elmi-pedaqoji yaradıcılıq yollarında baş verən bütün prosesləri hərtərəfli izləmək imkanı verir.

Bibliografik göstəricinin əvvəlində verilmiş 2 mühüm məqalə də diqqəti cəlb edir. Onlardan biri Azərbaycan MEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimovun “Alim ömrünün elmi təfəkkürə köklənmiş kodları” məqaləsi, digəri isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədri, akademik Arif Mehdiyevin qısa öçerkidir. Bu materiallarda akademik A.Paşayevin həyat və fəaliyyətinin əsas məqamları, elmi, elmi-təşkilati və pedaqoji fəaliyyəti geniş işıqlandırılmışdır. Onların yazılarında tanınmış alim A.Paşayevin zəngin elmi yaradıcılığı, Azərbaycan elminə gətirdiyi yeniliklər, kəşf və ixtiraları yüksək elmi səviyyədə təhlil edilmiş, oxucular üçün mühüm əhəmiyyət daşıyan çox qiymətli faktlar və məlumatlar öz əksini tapmışdır. Yüksək elmi araşdırmalar, tədqiq və təhlillər əsasında ümumiləşdirilmiş bu materiallardan bir daha təsdiqləyir ki, akademik Arif Paşayev Azərbaycan elminə və texnikasına mühüm töhfələr vermiş, elmi dövrüyyəyə bir çox yeniliklər daxil etmiş, xalq təsərrüfatının ayrı-ayrı sahələri üçün böyük təsərrüfat əhəmiyyəti kəsb edən müasir cihazlar yaratmağa nail olmuşdur.

Oxuculara daha ətraflı məlumat vermək üçün göstəricinin həmin bölməsindəki materiallara qısaca nəzər salaq. Bibliografiyadan aydın olur ki, 1934-cü ildə görkəmli yazıçı-pedaqog Mir Cəlalin ailəsində doğulub boya-başa çatan Arif Paşayev 1941-1951-ci illərdə Bakı şəhərindəki 164 saylı orta məktəbdə təhsil almışdır. O, orta məktəbi bitirən kimi Moskva Elektrotexnika Rabitə İnstitutuna daxil olmuş, sonra təhsilini Odessa Elektrotexnika Rabitə İnstitutunda davam etdirmişdir. 1957-ci ildə ali təhsilini radiofizika ixtisası üzrə bitirərək Bakı Dövlət Universitetində laborant kimi əmək fəaliyyətinə başlamış, 1959-cu ildən Azərbaycan MEA-nın Fizika İnstitutunun astrofizika bölməsinə keçmişdir.

Arif Paşayev 1960-1964-cü illərdə Moskvada “QİREDMET” İnstitutunda aspirant olmuş, 1966-cı ildə isə “Yüksək və ifratyüksək tezliklərdə yarımkeçiricilərin parametrlərini ölçmək üçün kontaktsiz üsul və cihazların işlənməsi” mövzusunda namizədlik dissertasiyasını müdafiə edərək, texnika elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

Həmin vaxtdan o, yarımkeçirici materialların elektrofiziki parametrlərini kontaktsiz ölçmək üçün cihazlar, maşınqayırma məmulatına nəzarət üçün cərəyan burulğanlarından istifadə edən qurğular, mikrominiatur dəqiq çeviricilər yaradıb seriya ilə istehsalat buraxmışdır. Bu qurğular hazırda dünyanın bir çox elm mərkəzlərində, gəmiqayırma, maşınqayırma, hərbi sənaye və digər istehsalat sahələrində müvəffəqiyyətlə tətbiq olunur. Alimin əldə etdiyi elmi nəticələrin bir çoxu ixtira səviyyəsində işlənərək beynəlxalq sərgi və müsabiqələrdə qızıl və gümüş medallar almış, diplomlara layiq görülmüş, bir sıra sənaye müəssisələrində tətbiq edilmişdir.

Elmi axtarışlarını uğurla davam etdirən Arif Paşayev 1978-ci ildə “Yarımkeçiricilərin tədqiqində qeyri-dağdııcı üsulların fiziki əsasları, inkişaf prinsipləri və tətbiqi perspektivləri” mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müvəffəqiyyətlə müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə layiq görülmüşdür.

Görkəmli alim 1971-1996-cı illərdə Azərbaycan MEA-nın Fizika İnstitutunda Zədəsiz ölçmə və nəzarətin fiziki üsulları laboratoriyasına rəhbərlik etmiş, yüksək və ifratyüksək tezlikli diapazonlarda materialların zədəsiz tədqiqatlarının fiziki əsaslarını hazırlamış, bu sahədə yeni istiqamətlərin yaradılması və onların tətbiqi ilə probleminin həllinə böyük əmək sərf etmişdir.

Elmi axtarışlarının əsas istiqaməti yarımkeçiricilər fizikası və texnikası olan Arif Paşayev ilk dəfə yarımkeçirici materialların elektrofiziki parametrlərinin kontaktsiz ölçülməsi üsullarının elmi əsaslarını işləmiş və bu üsulları reallaşdıran elmi cihazlar yaratmışdır.

Bibliografik vəsaitdə göstəriləyi kimi, akademik Arif Paşayev 1996-cı ildən indiyədək “Azərbaycan Hava Yolları” Dövlət Konserni Milli Aviasiya Akademiyasının rektorudur. Onun rəhbərliyi ilə akademiya tədris prosesi, elmi-metodik işlər yüksək səviyyədə təşkil edilmiş, yeni kafedra və ixtisaslar açılmış, burada ilk dəfə Azərbaycan dilində təhsilin aparılmasına başlanılmışdır. Akademiyanın ərazisində yeni tədris korpusu, müasir tələblərə cavab verən idman kompleksi, tələbə yataqxanası, mehmanxana və s. binalar inşa edilmişdir.

Akademik Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə Milli Aviasiya Akademiyasının elmi fəaliyyəti buradakı dozimetrlərin, pilotsuz uçan aparatların, minaların axtarılması və zərərsizləşdirilməsi üzrə radioidarəolunan robotların, radiotexniki təminat obyektlərinin texniki vəziyyətinə avtomatlaşdırılmış nəzarət sistemlərinin yaradılmasına və s. yönəldilmişdir.

Bütün bu uğurların nəticəsi kimi Milli Aviasiya Akademiyası Dövlət-lərəarası Aviasiya Komitəsinin qərarı ilə “Mülki Aviasiya ali təhsil müəssisəsi” sertifikatına layiq görülmüş və Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatının ali təhsil müəssisələrinin siyahısına daxil edilmişdir.

Son zamanlar Milli Aviasiya Akademiyasının “Aviacihaz” Xüsusi Konstruktor-Texnoloji Bürosunda geniş elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor işləri aparılaraq yeni, mütərəqqi, qeyri-kimyəvi üsul ilə gümrəhləşdirici və dezinfeksiyaedici qaz – ozon istehsal edən səmərəli qurğular yaradılmış və bunların orijinallığı beynəlxalq patentlərlə təsdiqlənmişdir. Bu cihazlar təbabətdə tərəvətli hava şəraitinin yaradılması, müalicə, dezinfeksiya və sterilizə, kənd təsərrüfatında toxumların əkindən qabaq emalı, içməli suyun zərərvericilərdən təmizlənməsi və saflaşdırılması, otaqlarda sağlamlaşdırıcı mikroiklimin yaradılması və s. məqsədlər üçün istifadə edilir. Bu cihazlar müvəffəqiyyətlə “AZAL” Azərbaycan Hava Yolları Dövlət Konsernində, Heydər Əliyev adına Hava Limanının ofis və otaqlarında, “Aeronaviqasiya” müəssisəsinin uçuşu idarəetmə mərkəzində sağlamlaşdırıcı mikroiklimin yaradılması məqsədilə işlədilir.

Belə bir fakt da təqdirəlayiqdir ki, akademik Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə dünyada ilk dəfə işlənib hazırlanmış “Təyyarə salonlarının dezinfeksiyası üçün ozonlaşdırma üsulu və qurğusu”na İsveçrədə PCT Beynəlxalq Patent Təşkilatının patenti verilmişdir.

Akademik Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə Milli Aviasiya Akademiyası, AMEA-nın Təcrübə-Sənaye Zavodu və “Zeytun” Elm-İstehsalat Müəssisəsi birgə yüksək elektrik izolyasiyalı, korroziyaya və rütubətə davamlı, səs dalğalarının yayılması üçün şəffaf kipləndirici olan yeni poliefiruretan əsaslı lak-kompaundun, aviasiya təyinatlı aşağı temperaturu sürtkü materialları və hidravlik mayelərin, həlledicilərin istehsalı texnologiyasını işləmişdir. Alınan nailiyyətlərin orijinallığı, ilkinliyi Azərbaycanın və Rusiya Federasiyasının patentləri ilə təsdiqlənmişdir.

İşlənmiş yeni texnologiya əsasında qurulmuş pilot və təcrübə qurğularında alınan yeni maddələr həm ölkəmizdə, həm də Ukrayna və Qazaxıstan respublikalarında istifadə olunur.

Olduqca qürurverici hadisədir ki, akademik Arif Paşayevin rəhbərliyi ilə dünyada ilk dəfə həm yaşıl, həm də yetişmiş zeytunun ekoloji cəhətdən təmiz, iqtisadi cəhətdən səmərəli elektrik üsulu ilə emalı və konservləşdirilməsi texnologiyası işlənmiş, bir neçə müasir qurğu yaradılmış və istehsalat bazasının layihəsi hazırlanmışdır. Bu üsulla işlənmiş qurğulara Azərbaycan Respublikası və Rusiya Federasiyasının patentləri alınmışdır.

Milli Aviasiya Akademiyasında elmi işlər və mütəxəssis hazırlığının müasir səviyyəsi nəinki “AZAL” üçün yüksək ixtisaslı, səriştəli kadrların hazırlanmasına, hətta beynəlxalq aviasiya təşkilatlarının da səriştəli mütəxəssislərlə təmin edilməsinə və aviasiyada istifadə olunan nadir cihazların yaradılmasına imkan verir.

Akademik Arif Paşayev ölkəmizdə aviasiya təhsilinin müasir səviyyədə inkişafına gərgin əmək sərf edən, gənc nəslin təlimini və yüksək vətənpər-

vərlik ruhunda tərbiyəsini həmişə diqqətdə saxlayan qayğıkeş rəhbər, səmimi insan və təəssübkeş məsləhətçidir.

Bibliografiyada aydın ifadə olunduğu kimi, son vaxtlar Azərbaycanda kosmik sənayenin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Qeyd edək ki, ölkə prezidenti bununla əlaqədar olaraq 4 noyabr 2008-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması haqda”, 17 avqust 2009-cu ildə “Kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı Dövlət Proqramının təsdiqlənməsi haqda” sərəncamlar imzalamışdır. Dövlət Proqramının əsas hissələrindən biri telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılmasıdır. Bu məqsədlə də dövlət başçısının müvafiq sərəncamı ilə “Azərkosmos” Açıq Səhmdar Cəmiyyəti yaradılmışdır. Bununla bağlı təşkil edilən Kosmik Məsələlər üzrə Şurasının məqsədi sərəncamdan irəli gələn tapşırıqların həlli, kosmik sənayenin yaradılması və burada beynəlxalq təcrübədən uğurla istifadə olunması, kosmik fəaliyyət sahəsində qabaqcıl təcrübənin və elmi-texniki nailiyyətlərin öyrənilməsi, bu sahədə səmərəli təkliflərin hazırlanması və dövlət siyasətinin reallaşdırılmasıdır. Azərbaycanın Kosmik Məsələlər üzrə Şurasının ilk sədri vəzifəsinə isə akademik Arif Paşayev seçilmişdir.

Ümumiyyətlə, bibliografik göstəriciyə akademik Arif Paşayevin həyat və fəaliyyətinin əsas tarixləri ilə bağlı daxil edilmiş materiallar onun elmi fəaliyyətinin ardıcılıqla öyrənilməsinə kömək etməklə bərabər, alimin eyni zamanda görkəmli elm və təhsil təşkilatçısı, ictimai xadim və rəhbər olduğunu bir daha təsdiqləyir.

Elə bütün bu müsbət keyfiyyətləri nəzərə alan akademik Mahmud Kərimov bibliografiyanın əvvəlində dərc olunmuş məqaləsində çox haqlı olaraq yazır: “Akademik Arif Paşayevin ideyaları və şəxsiyyəti müstəqil respublikamızda müasir təhsil və elmi-tədqiqat işlərinin inkişaf etdirilməsinə böyük töhfələr verməkdə davam edir. Geniş elmi maraq dairəsi, verdiyi ideyaların fundamentallığı və orijinallığı onu nəinki Azərbaycanda, hətta ümumbəşəri elmi ictimaiyyətin ön sırasında görməyə əsas verir”.

Bibliografik göstəricinin əsas bölmələrindən biri olan “Elmi əsərlərin bibliografiyası” bölməsində akademik Arif Paşayevin 1970-2009-cu illərdə Azərbaycan, rus və ingilis dillərində çapdan çıxmış 390 adda kitab, monoqrafiya, dərslik, dərs vəsaiti və elmi məqalələri xronoloji qaydada öz əksini tapmışdır. Bölmədən aydın olur ki, alimin İ.Baxşiyevlə birlikdə yazdığı ilk kitabı 1970-ci ildə “Maarif” nəşriyyatında buraxılmış 70 səhifədən ibarət “Məktəbli – radio həvəskarı” adlanır. Bu kitabçada elementar şəkildə radiotexnikanın və radioelektronikanın əsasları izah olunmuşdur.

Bu bölmə oxucuya akademik elmi yaradıcılığının sadədən mürəkkəbə, ilk məqaləsindən dərin elmi tədqiqatlara qədər keçdiyi inkişaf yolunu pillə-pillə, mərhələ-mərhələ izləmək imkanı verir. Oxucular burada mükəmməl

elmi məlumatlarla, mühüm mənbələrlə tanış olur və onlara lazım olan tədqiqatları seçə bilirlər.

Bölmə vasitəsilə alimin Bakıda, İstanbulda, Ankarada, Moskvada, Milanda, Riqada, Kiyevdə, Sidneydə, Vilynüsə və başqa şəhərlərdə elmi məcmuələrdə dərc olunmuş əsərlərini müəyyənləşdirmək mümkündür. Bu bölmə eləsə də kademik Arif Paşayevin rus və ingilis dillərində yaradıcılığı ilə maraqlanan istifadəçilər üçün mühüm informasiya mənbəyidir.

Bibliografik göstəricinin “İxtiralar və müəlliflik şəhadətnamələri” bölməsində görkəmli alimin 24 ixtira və müəlliflik şəhadətnaməsi, “Patentlər” bölməsində isə 37 patenti barədə bibliografik yazılar toplanmışdır. Bu maraqlı bölmədən öyrənirik ki, A.Paşayev özünün ilk ixtirasına müəlliflik şəhadətnaməsini 1974-cü ildə, ilk patentini isə 2000-ci ildə almışdır. Bölmə alimin texniki yaradıcılığında baş verən yeniliklər, nailiyyətlər, kəşflər, ixtira etdiyi cihazlar və qurğular barədə elmi ictimaiyyətə yığcam məlumat verməsi baxımından dəyərlidir. Gərgin alim əməyinin uğurlu nəticəsi kimi meydana çıxan bu ixtiralar, müəlliflik şəhadətnamələri və patentlər Azərbaycanın milli ixtiraçılıq sərvətinə böyük töhfə sayıla bilər.

Bu baxımdan akademik Arif Mehdiyevin bibliografik göstəricidə yazdığı bu fikirlər çox təqdirəlayiqdir: “A.M.Paşayevin tədqiqatlarının əsas hissəsi yeni cihazların yaradılmasına, mövcud cihazların təkmilləşdirilməsinə, müxtəlif fiziki kəmiyyətlərin ölçülməsinin yeni metodlarla işlənilməsinə yönəldilmişdir”.

Ümumiyyətlə, bibliografik göstəricidən aydın olur ki, 1989-cu ildə Azərbaycan MEA-nın müxbir üzvü, 2001-ci ildə həqiqi üzvü seçilən akademik Arif Paşayev 400-dən artıq elmi əsərin, 20-dən artıq kitabın, dərslinin, dərs vəsaitinin və monoqrafiyanın, 60-dan artıq ixtira və patentin müəllifidir.

Bibliografiyadan öyrənirik ki, akademik Arif Paşayevin elmi-pedaqoji fəaliyyətində elmi kadrların hazırlığı ayrıca yer tutur. Bibliografik göstəricinin “Aspirant və dissertantlara elmi rəhbərlik” bölməsindən göründüyü kimi alim gərgin elmi-tədqiqat işi aparmaqla yanaşı, yüksək ixtisaslı kadr hazırlığı sahəsində də mühüm uğurlara nail olmuşdur. Belə ki, onun elmi rəhbərliyi və məsləhətçiliyi ilə 10-dan çox aspirant, dissertant və doktorant namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Akademik eyni zamanda Azərbaycanla yanaşı Rusiya, Ukrayna, Latviya və Estoniyada müdafiə olunmuş bir çox doktorluq dissertasiyaları üzrə rəsmi opponent kimi çıxış etmişdir.

Əlbəttə, hər bir alimin və mütəxəssisin səmərəli fəaliyyəti qiymətləndiriləndə o, daha böyük işgüzarlıqla və daha yüksək şövqlə çalışmağa səy göstərir. Bu baxımdan akademik Arif Paşayevin Azərbaycan və dünya elmini zənginləşdirən araşdırmaları həm ölkəmizdə, həm də respublikamızın hüdudlarından kənarında layiqincə dəyərləndirilmişdir. Belə ki, görkəmli alim hələ

1991-ci ildə avtonom hidroakustika informasiya sisteminin yaradılması sahəsində kompleks işlərinə görə Azərbaycan Respublikasının Dövlət mükafatına, fizika sahəsindəki yüksək nailiyyətlərinə görə “SSRİ ixtiraçısı” medalına, akademik Y.Məmmədəliyev adına medala layiq görülmüşdür.

Sonralar akademik Arif Paşayevin mükafatları sırasına İngiltərə Beynəlxalq Bioqrafiya Mərkəzinin “Qızıl medal”ı, “VEKTOR” Beynəlxalq Elm Mərkəzinin “XXI əsrin tanınmış alimi” beynəlxalq diplomu, Beynəlxalq Elmlər Akademiyasının “Qızıl döş nişanı”, Beynəlxalq Mühəndislik Akademiyasının “Qızıl medal”ı, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının “Qızıl medal”ı, “Dədə Qorqud” Milli Fondunun “Dədə Qorqud” mükafatı, “Azərbaycan dünyası” jurnalının “Vətən övladı” qızıl medalı, Təhsil Nazirliyinin “Azərbaycanın qabaqcıl təhsil işçisi” diplomu və medalı, Rusiya Elmlər Akademiyasının P.L.Kapitsa adına qızıl medalı, Ukraynanın “Şərəf və ləyaqət” qızıl ulduzu, Ukrayna Milli Aviasiya Universitetinin “Böyük Qələbə” ordeni, Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsinin “Qızıl medal”ı və s. əlavə olunmuşdur.

Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafında yüksək xidmətləri olan akademik Arif Paşayev 2004-cü ildə ölkə prezidentinin fərmanı ilə “Şöhrət” ordeni, 2009-cu ildə isə Vətənimizin daha bir yüksək mükafatı – “Şərəf” ordeni ilə təltif edilmişdir.

Bütün bu faktlar barədə biblioqrafik göstəricidə kifayət qədər əhatəli məlumat verilmişdir.

Biblioqrafiyadan aydın olur ki, akademik Arif Paşayev Dövlətlərarası Aviasiya Komitəsi nəzdində aviasiya mütəxəssislərinin hazırlanması üzrə Əlaqələndirmə Şurasının, Azərbaycan Respublikası Ali Attestasiya Komissiyasının Ekspert Şurasının, Tbilisi Texniki Universitetində Ərazi Şurasının üzvü, Azərbaycan MEA-da cihazqayırma üzrə Elmi Şuranın sədri, Azərbaycan Milli Aerokosmik Agentliyi və Milli Aviasiya Akademiyası nəzdində birləşmiş ixtisaslaşdırılmış şuranın həmsədridir.

Azərbaycan MEA-nın həqiqi üzvü olan Arif Paşayev eyni zamanda Beynəlxalq Nəqliyyat, Beynəlxalq Mühəndislik, Beynəlxalq Ekoenergetika, Beynəlxalq Elmlər, Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma akademiyalarının akademiki, bir sıra universitetlərin fəxri doktoru və professorudur.

Biblioqrafik vəsaitdən istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə göstəriciyə “Veblioqrafiya”, “Əsərlərin əlifba göstəricisi”, “Müştərək müəlliflərin əlifba göstəricisi”, “Haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi” kimi köməkçi aparat tərtib edilmişdir. Bu köməkçi aparatı tərtib etməkdə əsas məqsəd daxildə xronoloji ardıcılıqla düzülmüş materialların əlifba qaydası ilə tez tapılmasına yardım etməkdən, alimin müxtəlif dillərdə nəşr olunmuş əsərlərini daha tez müəyyənləşdirməkdən, haqqında yazmış müəlliflər haqqında informasiya almaqdan ibarətdir.

Göründüyü kimi, akademik Arif Mir Cəlal oğlu Paşayevin elmi, pedaqoji, ictimai fəaliyyəti haqqında mükəmməl məlumat verən bu bibliografik vəsait müvafiq sahənin bibliografik informasiya təminatında mühüm rol oynayacaqdır. Ümumiyyətlə, yeni göstərici Azərbaycanın zəngin bibliografik sərvəti içərisində mühüm yer tutmaqla yanaşı, texniki elimlərin bibliografik informasiya təminatında xüsusi əhəmiyyətə malik olan vəsaitlərdən biri kimi olduqca dəyərlidir.

Abuzər XƏLƏFOV

Əməkdar elm xadimi, BMT yanında

Beynəlxalq İnformasiyalaşdırma

Akademiyasının akademiki,

Bakı Dövlət Universiteti

Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müdiri,

tarix elmləri doktoru, professor

Knyaz ASLAN

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,

dosent